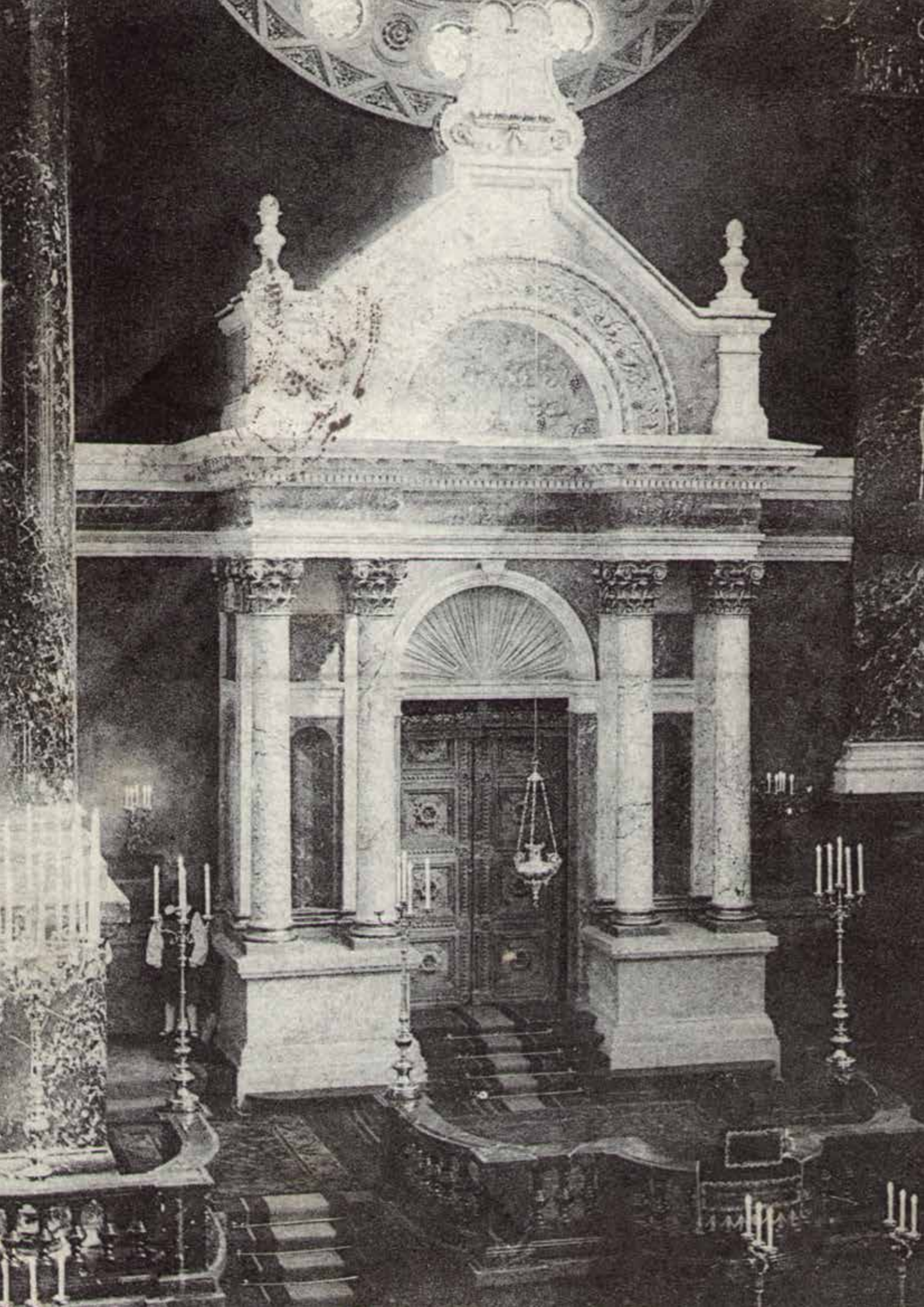

STOPY ŽIDOVSKÉ PŘÍTOMNOSTI V PRAZE 2

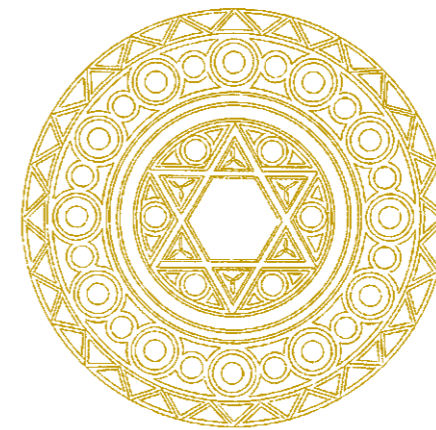
TRACES OF JEWISH PRESENCE IN PRAGUE 2

MARTIN ŠMOK A KOLEKTIV AUTORŮ

MARTIN ŠMOK AND A TEAM OF AUTHORS

STOPY
ŽIDOVSKÉ PŘÍTOMNOSTI
V PRAZE 2

MARTIN ŠMOK
A KOLEKTIV AUTORŮ

Poděkování

Tato kniha je součástí projektu Stopy židovské přítomnosti v Praze 2. Vydání knihy předcházela stejnojmenná výstava. Za iniciaci a podporu projektu děkujeme zastupitelům městské části Praha 2, zvoleným na období 2010–2014.

Acknowledgement

This book is part of the project Traces of Jewish presence in Prague 2. The publication of the book has been preceded by an exhibition of the same name. We would like to thank the board of representatives of municipality of Prague 2 elected for the period of 2010–2014 for the initiation and support of the project.

Obsah

Úvodní slovo autora	8
Počátky	12
Vinohradská synagoga	20
První generace	30
Salomon Gruschka a svíčky	36
Julie Wohryzková, druhá snoubenka Franze Kafky	40
Českožidovské hnutí	54
Pomoc potřebným	58
Židovský sirotčinec v Belgické ulici	62
Příběhy rodin a osobností	80
Vzpomínka Hany Anděrové	90
Nové německé divadlo	92
Sanatorium Gottlieb v Praze 2	96
Nová generace	102
Rané vzpomínky na Prahu a vinohradskou synagogu	108
Mišpochologie (rodinné bádání)	116
Moje matka	124
Moje mládí	128
Vinohrady	130
Genocida zvaná Holokaust či Šoá	136
Dětský útulek ve vinohradské synagoze	142
Vzpomínky na Vinohradskou synagogu za války	146
Škola užité grafiky	150
Protinacistický odboj	154
Odkaz hrdinů	158
Odstranění synagogy	160
Vzpomínám na Vinohrady	168
Přítomnost a budoucnost	172

Contents

Foreword by the author	9
The Beginnings	13
The Vinohrady synagogue	21
The first generation	31
Salomon Gruschka and candles	37
Julie Wohryzek, Franz Kafka's Second Fiancée	41
The Czech-Jewish movement	55
Helping the needy	59
Jewish orphanage in Belgická Street	63
The stories of families and personalities	81
Memories of Hana Anděrová	91
Sanatorium Gottlieb in Prague 2	97
A new generation	103
Early Memories of Prague and the Vinohrady Synagogue	111
Mischpochologie	117
My mother	125
My early years	129
Vinohrady	131
The genocide called Holocaust or Shoah	137
The children's shelter at the Vinohrady Synagogue	143
Memories of the Vinohrady Synagogue during the war	149
School of applied graphics	151
The anti-Nazi resistance movement	155
Legacy of the heroes	159
The Synagogue Removal	161
I remember Vinohrady	169
The present and the future	173

Úvodní slovo autora

Výzkumný projekt zaměřený na pátrání po stopách židovské přítomnosti na území dnešní Prahy 2 byl zahájen na jaře roku 2011. Začala tak cesta, která připomínala detektivní pátrání. Cesta lemovaná mnoha marnými pokusy a blouděním ve slepých uličkách, ale také několika zásadními, rozumem těžko vysvětlitelnými šťastnými náhodami. Cesta, která ještě zdaleka nekončí. Mnoho dalších dokumentů, ale i pouhých střípků informací, ať již písemných nebo fotografických, stále čeká na své objevení, převážně v rodinných archivech někdejších nebo současných obyvatel Vinohrad. Nemizí ani naděje, že budou dohledány artefakty odnesené z vinohradské synagogy před jejím zničením.

Tato publikace navazuje na výstavu uspořádanou městskou částí Praha 2 v Novoměstské radnici, následně putující po základních školách městské části. Kniha přináší obsáhlejší obrazovou dokumentaci a osobní texty přímo od pamětníků a expertů, které by žádná výstava nemohla zprostředkovat. Nejde o knihu akademickou, je určena široké veřejnosti. Snad pomůže narušit některé zažitě předpoklady a stereotypy, nepochopení židovství, jeho mnohočetných identit, asimilace – a významu těchto fenoménů pro historii naší země. Čtenáři se společně s autory textů vydají na cestu hledání a poznávání po čtyřech kontinentech.

Podobný projekt by za daných podmínek nebyl vůbec možný bez zásadní pomoci mnoha lidí. Naprosto klíčovou roli sehrál Leo Pavlát, ředitel Židovského Muzea v Praze. Podpora napříč politickým spektrem provázela projekt i po změnách na radnici v roce 2014, nelze nezmínit pomoc ředitele Novoměstské radnice Alberta Kubišty. Zásadní je také trvající podpora starostky Jany Černochové, vedoucí až k návrhu pojmenovat školu v Sázavské ulici po Haně Epsteinové, která pracovala s malými dětmi za druhé světové války jako vedoucí nouzového dětského útulku v budově vinohradské synagogy, tedy právě na místě dnešní školy. Lepší památník vinohradským obětem genocidy všech Židů a osob za Židy označených si asi představit nelze.

Při hledání pamětníků v zahraničí velmi pomohla Ruth Ellen Gruber, spisovatelka a koordinátorka webového portálu o židovském dědictví v Evropě, E. Randol Schoenberg oslovil členy genealogické skupiny věnované židovským rodinám z Čech. Dr. Anna Hájková z University of Warwick mi navzdory pracovní vytíženosti poskytovala průběžně cenné rady a konzultace. Hermína Neuner nacházela jména a další střípky paměti ve vzpomínkách pamětníků z orálně-historické sbírky Židovského Muzea v Praze. Odborníci z dalších oddělení Židovského Muzea v Praze byli vždy ochotni pomoci nad rámec svých běžných pracovních povinností, můj dík patří v abecedním pořadí Veronice Dudkové, Monice Hankové, Vlastimile Hamáčkové, Jiřímu Fiedlerovi, Michalu Franklovi, Martinu Jelínkovi, Julii Jenšovské, Arno Paříkovi, Lucii B. Petrusové, Danielu Polakovičovi, Alexandru Putíkovi, Radaně Rutové, Magdaleně Sedlické, Michaele Sidenberg a Magdě Veselské. Zásadní při hledání materiálů

Foreword by the author

The research project, aimed at finding traces of Jewish presence in the area of today's Prague 2, began in the spring of 2011. An almost detective work thus started, lined with many fruitless efforts and blind alleys, but also lucky coincidences that can't be sensibly explained. The work is not at its end yet. Much information, in written and visual form, is still waiting to be discovered in family archives of former or present-day inhabitants of Vinohrady. We also hope that artifacts taken from the Vinohrady synagogue before its destruction could be found one day.

This publication follows the exhibition arranged by the municipality of Prague 2 in the New Town Hall, touring Vinohrady primary schools at the moment. The publication brings more comprehensive visual documentation and also personal texts from eyewitnesses and experts that a mere exhibition could not offer. The book is not a scholarly publication, it rather aims at the general public, where it might help combat common prejudices, stereotypes and misunderstandings connected to Jews, their manifold identities and assimilation – and the significance of these phenomena for the history of our country. Together with the authors of the texts the readers will set out on a journey of searching and learning that covers four continents.

A project of this kind would not have been possible without the help of many people. Central figure was Leo Pavlát, director of the Jewish Museum in Prague, support across the political spectrum accompanied the project even after changes in the Town Hall in 2014. The help of Albert Kubišta, head of the New Town Hall, must be mentioned here. Fundamental was also the permanent help of lady mayor Jana Černochová leading to a proposition of naming the school in Sázavská Street after Hana Epsteinová, hero of social work during the Second World War who was the head of an emergency orphanage in the building of the Vinohrady synagogue that stood in the very place of today's school. We can't imagine a better memorial to the victims of genocide of Jews and those labeled as Jews during the WWII.

During the search for eyewitnesses abroad, I greatly benefited from the help of Ruth Ellen Gruber, writer and coordinator of the web portal on Jewish heritage in Europe, as well as E. Randol Schoenberg who addressed members of a genealogist group dedicated to Jewish families from Bohemia. Dr. Anna Hájková from University of Warwick was, in spite of her busy schedule, continuously providing me with valuable advice and consultation. Hermína Neuner located names and fragments of memory of eyewitnesses in the oral history collection of the Jewish Museum in Prague. Experts from other departments of the Jewish Museum in Prague were always willing to go out of their way to help with the project; I would like to thank (in alphabetical order) Veronika Dudková, Monika Hanková, Vlastimila Hamáčková, Jiří Fiedler, Michal Frankl, Martin Jelínek, Julie Jenšovská, Arno

spojených s existencí grafické školy ve vinohradské synagoze byla pomoc Eleny Makarovy a odborníků z Památníku Tereziín: Vojtěcha Blodiga, Ivy Gaudesové, Evy Němcové a Pavla Straky. Petr Brod dal k dispozici nejen své rozsáhlé znalosti a jinde nedostupné referenční materiály, podělil se také o svou celosvětovou síť kontaktů.

*Starostka MČ Praha 2
Jana Černochová a Martin
Šmok při slavnostním otevření
výstavy, 5. května 2014*

*Jana Černochová, lady mayor
of municipality of Prague 2,
and Martin Šmok during
the festive opening of the
exhibition, May 5, 2014*

Bez Petra Broda bych se nikdy neseznámil s Davidem Sulkinem a rodinou Gruschkových, kterým také patří můj dík. Pátrání po potomcích rodiny Sudových bylo ještě dobrodružnější. S nalezením potomků Iry Suda pomáhali Joshua Laster, ředitel kongregace Ohev Shalom ve Wallingfordu v Pensylvánii a bývalý předseda kongregace Ezra Habonim v Chicagu, profesor práv Ralph Ruebner. Sasha Soreff a Riah Brooks mne poté navedly na rodinu v Izraeli. Mohl jsem se setkat s Itkou, Ety, Batyou a jejich rodinami, s Leviou Eisler a její rodinou. Největším zážitkem, ke kterému by bez Leviiny pomoci nikdy nedošlo, bylo osobní setkání s 97-letou dcerou posledního vinohradského kantora, paní Hanou Sudovou. Ruth Bondy, Robert Grun, Felix Kolmer, George Sachs a Pavel Stránský se podělili o své specificky vinohradské vzpomínky. Pavel Veselý věnoval unikátní fotografii vinohradské synagogy. S dohledáváním fragmentů paměti pomáhali Ondřej Bastl z Archivu hlavního města Prahy, Howard Falksohn z Wiener Library, Danuše Hrazdírová z Památníku národního písemnictví a Martin Říha z Poštovního muzea v Praze. Eva Bakalárová, Petr Baum, Pavel Dymeš, Lucie Friedländerová, Zuzana Justman, David Kraus, Šimon Krýsl, Katarina Holländer, Kateřina Mikulcová, Anthony Northey, Jiřina Marie Nováková, Jiří Padevět, ing. Ivan Remšík, Kateřina Šichmanová a Amira Kohn-Trattner se podělili o výsledky vlastního výzkumu, cenné rady poskytli Beatrice Beregová, Ing. Ivo Janoušek, Jacob Labendz, Václav Petrbock, Zippi Rosenne, Mahulena Svobodová, Jakub Šváb, Ella Weissberger a Daniel Ziss. Organizace výstavy spočívala na bedrech Ireny Vinogradové, je třeba zmínit i pomoc Ilony Chalupské, Aleny Jahodové a Petra Lišky. Chtěl bych poděkovat i všem těm, koho jsem zde uvést jmenovitě opomněl. Za pomoc a ochotu každého, kdo jakkoliv přispěl (i kdo v budoucnu třeba ještě přispěje), jsem velmi vděčný.

*Martin Šmok
duben 2015*

Pařík, Lucie B. Petrusová, Daniel Polakovič, Alexandr Putík, Radana Rutová, Magdalena Sedlická, Michaela Sidenberg, and Magda Veselská. Essential for the retrieval of materials documenting the existence of a school of graphic design at the Vinohrady synagogue was the help of Elena Makarova and experts of the Terezin Memorial Vojtěch Blodig, Iva Gaudesová, Eva Němcová, and Pavel Straka. Petr Brod provided not only his wide-ranging knowledge and otherwise inaccessible reference materials, he also shared his world-wide net of contacts.

Without Petr Brod I would have never met David Sulkin and the Gruschka family to whom I am indebted too. The search for descendants of the Sud family was a real adventure; while searching for the descendants of Ira Sud I received help from Joshua Laster, head of the Ohev Shalom congregation in Wallingford, Pennsylvania, and former head of the Ezra Habonim congregation in Chicago, as well as Ralph Ruebner, Doctor of Law. Sasha Soreff and Riah Brooks acquainted me with the members of Sud family in Israel; I could meet Itka, Eta, Batya and their families, and Levia Eisler and her family. The greatest experience Levia helped to bring about was the personal encounter with Mrs. Hana Sudová, the 97-year-old daughter of the last Vinohrady Cantor. Ruth Bondy, Robert Grün, Felix Kolmer, George Sachs and Pavel Stránský shared their specific memories of Vinohrady, Pavel Veselý donated a unique photograph of the Vinohrady synagogue.

The search for fragments of memory was further aided by Ondřej Bastl at the Prague Central Archives, Howard Falksohn at the Wiener Library, Danuše Hrazdírová at the Memorial of National Literature, and Martin Říha at the Postal Museum in Prague. Eva Bakalárová, Petr Baum, Pavel Dymeš, Lucie Friedländerová, Zuzana Justman, David Kraus, Šimon Krýsl, Katarina Holländer, Kateřina Mikulcová, Anthony Northey, Jiřina Marie Nováková, Jiří Padevět, ing. Ivan Remšík, Kateřina Šichmanová, and Amira Kohn-Trattner shared the results of their own researches, valuable advice was provided to me by Beatrice Beregová, ing. Ivo Janoušek, Jacob Labendz, Václav Petrbock, Zippi Rosenne, Mahulena Svobodová, Jakub Šváb, Ella Weissberger, and Daniel Ziss. The organisation of the exposition rested on the shoulders of Irena Vinogradová; one shall also mention the help of Ilona Chalupská, Alena Jahodová and Petr Liška. I would also like to thank all those who were not named here by my own omission. I am very grateful to all those who helped or might help in the future.

*Martin Šmok
April 2015*

KRÁL. VINOHRADY. Mírové náměstí.

*Věže vinohradské synagogy
byly po celou dobu její
existence výraznou
dominantou Vinohrad.*

Pohlednice ze sbírky M. Šmoka.

*"During its existence,
the towers of the Vinohrady
synagogue were a dominant
feature of Vinohrady skyline."*

*Postcard from collection
of M. Šmok.*

Počátky

Dokumentární projekt a výstava Stopy židovské přítomnosti na území Prahy 2, z nichž tato publikace vychází, měly ambici představit široké veřejnosti vybrané kapitoly z historie městské části. A to z historie spojené s jejími obyvateli, kteří byli židovského vyznání, pocházeli ze židovských rodin nebo byli za Židy označeni rasistickými zákony. Zájem o zá-půjčku výstavy mezi základními školami jednoznačně prokázal, že příběhy těchto lidí jsou navždy spojeny s historií města Královské Vinohrady, tehdy nového a moderního města za hradbami Prahy.

V Kosmově kronice je sice zmiňováno židovské osídlení u cesty na Vyšehrad – a přes sto let existovala také středověká židovská komunita na Novém Městě pražském – jejich historie je však zahalena mlhou zapomnění a pozdějších romantických interpretací.

Když císař František Josef I. udělil na začátku roku 1867 vznikajícímu městu název Královská obec Vinohrady, respektive Královská Vinohradská obec, procházela jeho říše obdobím zásadních změn. Do života byl uváděn soubor ústavních zákonů, které se měly stát základními kameny nové, občanské společnosti. Občané nově duální rakousko-uherské monarchie získali řadu práv týkajících se osobní, náboženské, spolčovací a shromažďovací svobody, stejně tak jako svobody svědomí, projevu, pohybu osob, vlastnictví či povolání. Obdrželi státní občanství a byli si před zákonem rovni. Poprvé v moderní historii měli i Židé stejná práva jako ostatní obyvatelé.

Velké stěhování židovských rodin začalo po roce 1848, po zrušení ghett a zákonů omezujících místo pobytu i povolování sňatků. Ze stísněných a chudých židovských uliček českého

The Beginnings

Traces of Jewish presence in Prague 2, the documentary project and exhibition upon which this publication is based, aimed at presenting selected chapters of local history connected to inhabitants of Jewish religion, coming from Jewish families, or classified as Jews by racist laws to the general public. The interest of Vinohrady schools hosting the exhibition has clearly shown that the stories of these people are forever linked with the history of Královské Vinohrady (Königliche Weinberge), then a new, modern town beyond the Prague ramparts.

The ancient Kosmas' Chronicle mentions a Jewish settlement on the road to the Vyšehrad castle, and a medieval Jewish community existed in the New Town of Prague for over a hundred years, but their history is enveloped in oblivion and later romantic interpretation.

When Emperor Franz Josef I. awarded the rising town the name of Königliche Weinberge (Královská obec Vinohrady or Královská Vinohradská obec) in early 1867, his empire was undergoing radical changes. A complex set of constitutional laws that were to become the foundation of a new civil society was coming into effect. Citizens of the new, dual Austro-Hungarian monarchy were given a number of rights concerning personal and religious freedom as well as freedom of association, conscience, speech, movement, property, and occupation. They were awarded state citizenship and were equal by law. For the first time in modern history, Jews had the same rights as others.

After the abolition of ghettos and laws restricting Jewish residence and marriage in 1848, a big migration of Jewish families began. First from the confined and poor Jewish quarters of the Czech countryside to nearby villages and small towns, then, often after manifestations of animosity, to larger towns and industrial and commercial centres which offered anonymity and a new beginning. Also Královské Vinohrady (Königliche Weinberge) offered hope of a new life without forced segregation, dirt, and poverty, without the memories of the former ghetto. Almost everyone was an immigrant from somewhere. Country Jews, unlike their Prague brothers in the faith, spoke Czech and were attracted by a town that "should be more Czech than any other town". In Vinohrady, nevertheless, German remained one of the official languages and, after all, the main language in the Habsburg Empire.

Before the development of today's náměstí Míru, Tylovo náměstí (Tyl Square), in fact a widened Havlíčkova Street between Karlova and Vávrova Streets, as described by a book from the end of the 19th century, was the centre of life, commerce, and social activities in Vinohrady. From 1884 on, daily markets took place here and an official town scale was installed in house number 292. "A few female sellers and some unattractive shop windows, that was the whole Vinohrady market just several years ago. But thanks to the growing number of inhabitants and due to support of the marketeers through moderate fees, the market extended to the neighbouring Karlova Street", wrote Vinohrady press at that time. Independence of the market in Vinohrady was pointed out: "Country sellers take pleasure in good sales, buyers enjoy the moderate prices and don't go to the markets in Prague any more, also the housekeepers got used to the local market". Gradually, the local Jewish community started to settle down around this business heart of the new town.

venkova se jejich obyvatelé nejprve stěhovali do blízkých vesnic a městeček, odkud mnohdy i díky nevráživosti starousedlíků po čase odcházeli do větších měst, průmyslových a obchodních center nabízejících anonymitu a nový začátek. Také Královské Vinohrady nabízely naději na nový život bez nucené segregace, špíny a chudoby, bez vzpomínek na někdejší ghetto. Téměř každý byl přistěhovalcem odjinud. Židé z českého venkova navíc, narozdíl od svých pražských souvěrců, mluvili česky, a tak je lákalo město, které mělo být „nejčeštějším z českých měst“. I když i na Vinohradech němčina zůstávala jedním z oficiálních jazyků, koneckonců stále byla hlavním jazykem habsburské říše.

Před vznikem dnešního náměstí Míru bylo na Vinohradech centrem života, obchodu i společenských aktivit Tylovo náměstí, Tylplatz; vlastně jen rozšířená třída Havlíčkova mezi třídou Karlovou a Vávrovou, jak je na konci 19. století popisovala městská publikace. Od roku 1884 zde probíhaly denní trhy a v č. p. 292 byla instalována oficiální městská váha. „Několik prodavaček daleko od sebe vzdálených s neúhlednými a málo vábnými výklady byl před nemnohými lety celý vinohradský trh. Přibýváním obyvatelstva a podporováním trhovců mírnými sazbami rozšířil se trh do té míry, že dnes účelu svému při větší návštěvě venkovských prodavačů nedostačuje a sousední široká třída Karlova musí prostranstvím vypomáhati,“ konstatoval tehdejší vinohradský tisk. A zvláště vyzdvihoval fakt vinohradské samostatnosti: „Prodávající z venkova libují si nyní v čilém prodeji a obecnstvo spokojeno jsou s mírnými cenami neputuje více na trhy pražské, jako až do nedávna se dělo. Hospodyňky uvykly si již zcela na trh domáci.“ Kolem tohoto obchodního srdce nového města se postupně začala usazovat i místní židovská komunita.

na protější straně:
Vinohradská synagoga.
Pohlednice ze sbírky M. Šmoka.

Vinohrady synagogue.
Postcard from collection of M. Šmok.

Tylovo náměstí v době, kdy bylo hlavním vinohradským tržištěm.

Pohlednice ze sbírky M. Šmoka.

Tylovo náměstí (Tyl Square) at a time when it was the main marketplace of Vinohrady.

Postcard from the collection of M. Šmok.

Tylovo náměstí, středobod vinohradského dění, bylo logicky i centrem života tamních židů. Náboženské obřady na Vinohradech v době před vznikem samostatné židovské obce obstarával krajský rabín Jakub Haller z Karlína. Díky jeho matrice víme, že prvním židovským obřadem zaznamenaným na Královských Vinohradech byla svatba Ludwiga Pollaka a Rozalíe Krausové, která se konala 21. května 1878 v domě č. p. 478. O původním bydlišti novomanželů vypovídají lokality ohlášek: synagoga ve Strančicích a synagoga v Uhříněvsi.

Dům č. p. 478 si na nuselské silnici u Tunelové ulice postavili roku 1874 pánové Markus Lederer a Markus Gibianer, pražští měšťané židovského vyznání. V domě byla nejprve zájezdní hospoda, ale jak okolo rostlo nové město, měnilo se i využití domu. Po vzniku Tylova náměstí zde sídlila německá a židovská školka, později německá škola, několik (pravděpodobně pouze na velké svátky otevřených) košer obchodů a zřejmě se zde v pronajatých místnostech konaly i občasně židovské modlitby. V pozdějších letech, pod vedením ředitele Františka Kohouta, byla německá škola rozšířena do sousedního domu č. p. 561. Dnes jsou oba domy součástí komplexu hotelu Beránek.

23. května 1880 se odehrála svatba Moritze Löbla z Žatce a Theresie Sternové z Řepčic ve společenském sále takzvané Staré Besedy, dnes zbořeného domu č. p. 393 v Římské ulici. Tento dům si na zděděném pozemku u někdejšího Durychovského pole postavil roku 1874 Jan Friedländer. V domě byl hostinec, výčep a zmíněný společenský sál.

Od roku 1881 se veškeré židovské ohlášky a svatby konaly v prostoru označovaném jako synagoga města Vinohrady, případně Bethaus (modlitebna) města Vinohrady. Tato modlitebna sídlila v pronajatých místnostech zájezdního hostince na adrese Tylplatz 11/12, později Vávrova 11. Hostinec si roku 1880 na pozemcích sousedících s pozemky tehdejšího vinohradského starosty Viléma Vlčka postavil stejný podnikatel, Jan Friedländer. Dnes tento dům naleznete na adrese Rumunská 18.

Tylovo náměstí (Tyl Square), the centre of life in Vinohrady, naturally became the centre of local Jewish life as well. Before the establishment of an autonomous Jewish community in Vinohrady, the religious services were performed by the regional Rabbi Jakub Haller from Karlín. From his register of marriages we know that the first wedding ceremony in Vinohrady was that of Ludwig Pollak and Rozalíe Krausová, held on May 21, 1878, in house number 478. The location of the marriage banns hints at the original residence of the newlyweds: they took place at the synagogue in Strančice and the synagogue in Uhříněves.

House number 478 on a road to Nusle, near the former Tunelová Street, was built in 1874 by Markus Lederer and Markus Gibianer, Prague citizens of Jewish denomination. The house first served as an inn, but with the city growth around it, the use of the house changed. A German and Jewish kindergarten, later a German school, and a few kosher shops (that were probably open on religious holidays only) had their seat there after the development of Tylovo náměstí (Tyl Square), occasional Jewish services were probably held in rented rooms there for some time. In subsequent years, under the management of headmaster František Kohout, the German school extended to the neighbouring house number 561. Both houses are part of the Beránek hotel complex today.

On May 23, 1880 the wedding of Moritz Löbl from Žatec and Theresie Sternová from Řepčice took place in the ballroom of Stará Beseda, house number 383, in Římská Street. In 1874, Jan Friedländer had built this house on an inherited plot near Durychovského pole (Durychovského field); in the house was a pub, a taproom, and a ballroom. That house does not exist today.

Tylovo náměstí, pohled k jihu. Pohlednice ze sbírky M. Šmoka.

Tylovo náměstí (Tyl Square), view to the south.

Postcard from the collection of M. Šmok.

Since 1881, all Jewish banns were put up and weddings took place in a space described as synagogue, or Bethaus (house of prayer) of Vinohrady. This house of prayer was located in the rented rooms of an inn at the address 11/12 Tyl Square, later 11 Vávrova Street. The inn was built by the very same Jan Friedländer in 1880, on a piece of land adjoining the plots of Vilém Vlček, mayor of Vinohrady at that time. The house is to be found at 18, Rumunská Street today.

Postava Jana Friedländera je o to zajímavější, že se roku 1885 sám stal vinohradským starostou. Byl popisován jako self-made man kromobyčejné energie, který, nabyv menšího jmění jako akordant zemních prací při stavbě drah, zabýval se na Vinohradech podnikáním staveb a vystavěl zde veliký počet domů, které by utvořily jistě celou ulici. O čem oslavné zápisy včetně nekrologu z roku 1892 decentně mlčí, je fakt, že vinohradský starosta Friedländer se v domovských Ratajích nad Sázavou narodil židovským rodičům.

Od oslav židovského nového roku na podzim 1882 byla modlitebna na Tylově náměstí trvale pronajata Šimonem Engelem z Roudnice, předsedou „Israelského náboženského spolku“ na Vinohradech a pozdějším zakladatelem vinohradské židovské obce. Ve stejném domě bydlel první učitel židovského náboženství, David Grünthal. Roku 1884 se vinohradským rabínem stal Mojžíš Stark z Horažďovic, do té doby učitel talmudu a náboženství na pražských školách. Nedílnou součástí života vinohradských židů byla charitativní práce. Ženský spolek byl založen roku 1887, pomocný spolek o deset let později. Obě organizace se staraly o chudé a nemocné.

Jakub Haller (1808–1890), krajský rabín a židovský matrikář pro předměstské obce Karlín, Žižkov, Vinohrady a Vyšehrad.

Archiv Židovského muzea v Praze.

Jakub Haller (1808–1890), the regional Rabbi and Jewish registrar for the suburban municipalities of Karlín, Žižkov, Vinohrady, and Vyšehrad.

Archives of the Jewish Museum in Prague

Inzerát z roku 1884 oznamující nabídku košer potravin pro svátek Pesach.

Advertisement from 1884 announcing the offer of kosher food for Passover.

Pozvánka na schůzi spolku vinohradských židovských žen v modlitebně na Tylově náměstí. Archiv Židovského muzea v Praze.

An invitation to a meeting of the Jewish Women's Society in Vinohrady in the house of prayer in Tyl Square.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

The figure of Jan Friedländer is even more interesting as he himself became the mayor of Vinohrady in 1885. He was described as a self-made man of extraordinary energy who, after having gained a fortune when in charge of earthworks during railway construction, built a number of houses in Vinohrady that could form a whole street. The celebratory texts including the obituary notice from 1892, do not mention the fact that Jan Friedländer, mayor of Vinohrady, was born in his home town of Rataje nad Sázavou to Jewish parents.

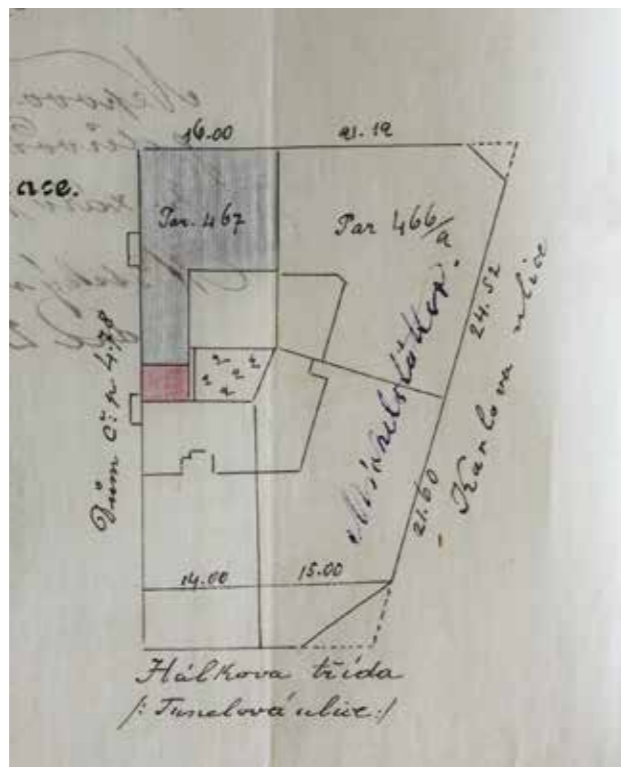
Since the celebration of Jewish new year in autumn 1882, the house of prayer in Tyl Square was permanently rented by Šimon Engel from Roudnice, chairman of the "Israeli religious society" and founder of the Jewish community in Vinohrady. David Grünthal, the first teacher of Jewish religion, lived in the same house. In 1884, Mojžíš Stark from Horažďovice, until then teacher of Talmud and religion in Prague schools, became the Rabbi of Vinohrady. Charity work constituted an integral part of life of Vinohrady Jews; in 1887, Women's Society, and ten years later the Assistance Society were founded, both taking care of the poor and sick.

Fragment dochované dokumentace původního domu č. p. 478.

Archiv stavebního odboru Úřadu MČ Praha 2.

Fragment of preserved documentation of house number 478.

Archives of the construction department of Municipality Prague 2.

Vinohradská synagoga

Spolek pro zbudování isrealitského templu na Královských Vinohradech vznikl 24. října 1888. Bankovní půjčku se kongregací podařilo získat až po nárůstu členstva a ustavení samostatné židovské obce s právem uvalit na své členy náboženskou daň, a to roku 1893. Hypotéka byla vedena u Zemské banky a u občanské záložny v Chrudimi.

4. dubna 1894 byla městskému úřadu předložena prosba o povolení na stavbu isrealitského chrámu páně na pozemku č. kat 517/1 a 770/2. Městská rada po dvou týdnech rozhodla, že „staveniště chrámové zaujímá plochu čtyř parcel, které dle plánu rozdělovacího a zastavovacího, jenž schválen byl pro pozemky usedlosti Kravín zvané, zastavěny býti měly budovami obytnými“, nicméně „účel, jehož předložené plány se týkají, totiž projekt stavby budovy veřejné, jest oproti zastavění budovami činžovnými zejména čtyřpatrovými tím příznivý, že nezpůsobuje přelidnění v těchto místech“.

Architektem výstavného svatostánku se stal vídeňský stavební rada Wilhelm Stiassny, autor návrhů dalších synagog v Praze, Čáslavi, Jablonci a Malackách. Samotná stavba byla zadána vinohradskému staviteli Karlu Horákovi. Podobně jako v případě Národního divadla byla nejprve zbudována malá, prozatímní budova. Ta byla slavnostně zasvěcena 28. září 1894 za přítomnosti starosty Jana Prokopce, vinohradských hodnostářů a městských radních a byla ihned využita k novoročním modlitbám.

Hlavní budova synagogy se dvěma tisíci míst k sezení byla zasvěcena o dva roky později, ve čtvrtek 3. září 1896. Úvodní kázání zazněla v češtině i v němčině, na rovnoprávné zastoupení obou zemských jazyků bylo velmi dbáno. Synagoga měla vlastní smíšený sbor a varhany od Emanuela Štěpána Petra. Stala se nepřehlédnutelným symbolem sebevědomého, moderního, neortodoxního židovstva nejen na Vinohradech, ale v celých Čechách. Stará synagoga byla nadále využívána coby zimní modlitebna a na vysoké svátky sloužila studentům nebo chudším členům obce.

The Vinohrady synagogue

The Society for the construction of an Israelite temple in Královské Vinohrady (Königliche Weinberge) was established on October 24, 1888. The congregation managed to obtain a bank loan in 1893, after the number of members had increased and an independent Jewish community with the right of imposing a religious tax on its members had been established. The mortgage was with Zemská banka and a civil savings bank in Chrudim.

On April 4, 1894 a request to authorize the construction of an Israelite temple on plots with cadastral numbers 517/1 and 770/2 was submitted to the municipality; two weeks later, the municipal council decided to permit the construction.

Viennese building counsellor Wilhelm Stiassny, author of designs of further synagogues in Prague, Čáslav, Jablonec, and Malacky became the architect of this imposing temple, the construction itself being assigned to Karel Horák, master-builder from Vinohrady. As in the case of the National Theatre, a small temporary building was constructed at first. It was solemnly consecrated on September 28, 1894 in the presence of mayor Jan Prokopec, Vinohrady dignitaries, and municipal councillors and it was immediately used for New year's prayers.

The main building of the synagogue with two thousand seats was consecrated two years later on September 3, 1896. The opening sermons were held in both Czech and German as special care was taken to ensure an equal representation of both languages. The synagogue had its own mixed chorus and an organ made by Emanuel Štěpán Petr. It became an outstanding symbol of a self-confident, modern, non-orthodox Jewry not only in Vinohrady but in the whole of Bohemia. The old synagogue was used as a winter prayer hall, during the High holidays it served students and poorer members of the community as a small synagogue.

Pozvánky k oslavám hlavních, vysokých svátků v židovské modlitebně na Tylově náměstí, publikovaná v listu Prager Tagblatt.

Invitations to the High holidays celebrations in the Jewish house of prayer in Tyl Square, published in Prager Tagblatt.

**Israel. Cultus-Gemeinde
Königl. Weinberge.
Gottesdienst-Ordnung
am Neujahrsfeste**

für den neuen Betfaal im Tempel-Gebäude,
Sazavagasse und im Saale des Heine-Gartens.

Sonntag 30. Septemb. 1894	5 Uhr 50 M. Abends.
Montag 1. October	8 Früb.
1.	6 15 M. Abends.
Dienstag 2.	8 Früb.
Mittwoch	3 30 M. Nachm.
Predigt an beiden Tagen	9 15 Min.

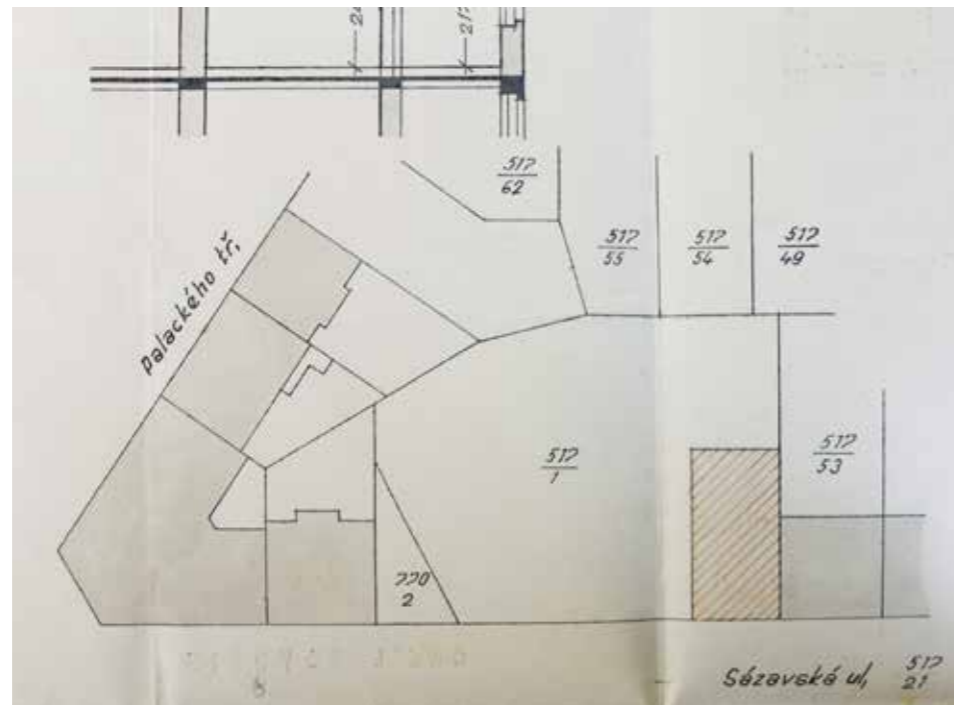
u. zw. am ersten Festtage im neuen Betfaale, am zweiten im Heine-Garten.

Der Vorstand.

NB. Sitze für den Heine-Garten sind am Sonntag von 9—12 Uhr beielbst erhältlich.

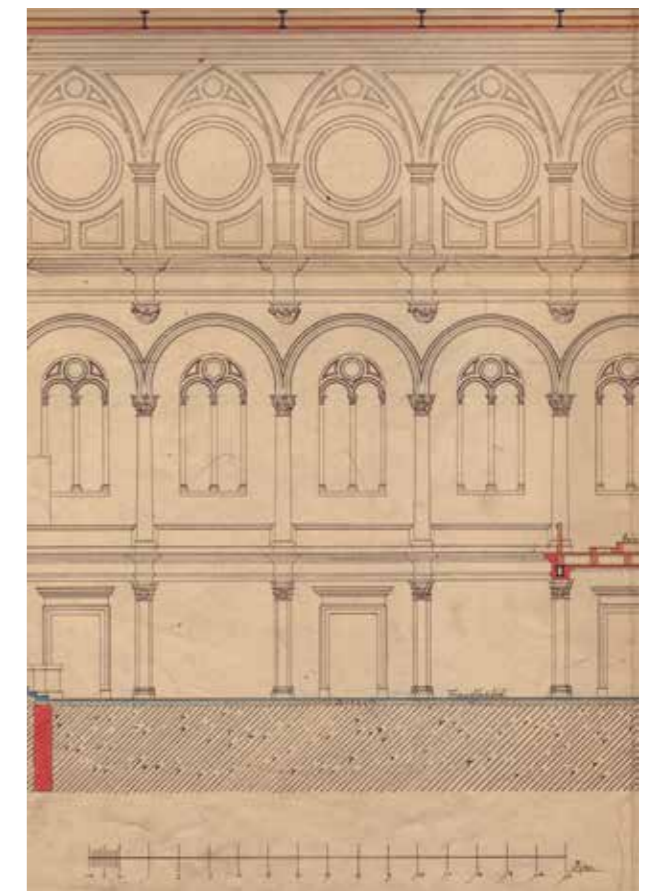
Pozvánka k novoročním modlitbám v nově zbudované modlitebně v Sázavské ulici a v sále Hajnovky, 1894.

Invitation to New year's prayers in the newly built house of prayer in Sázavská Street and in the hall of the Hajnovka restaurant, 1894.

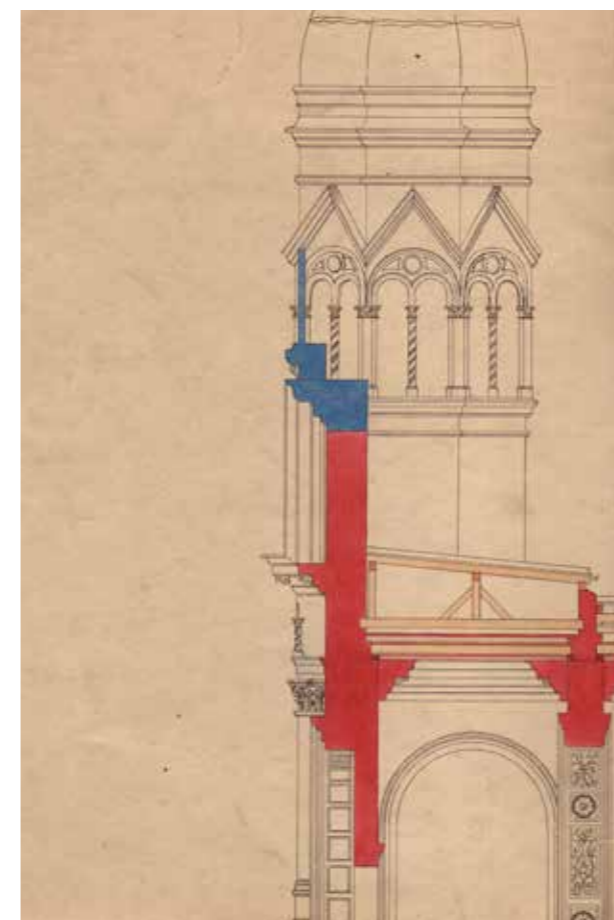
Fragment dokumentace tzv. staré synagogy.
Archiv stavebního odboru Úřadu MČ Praha 2.

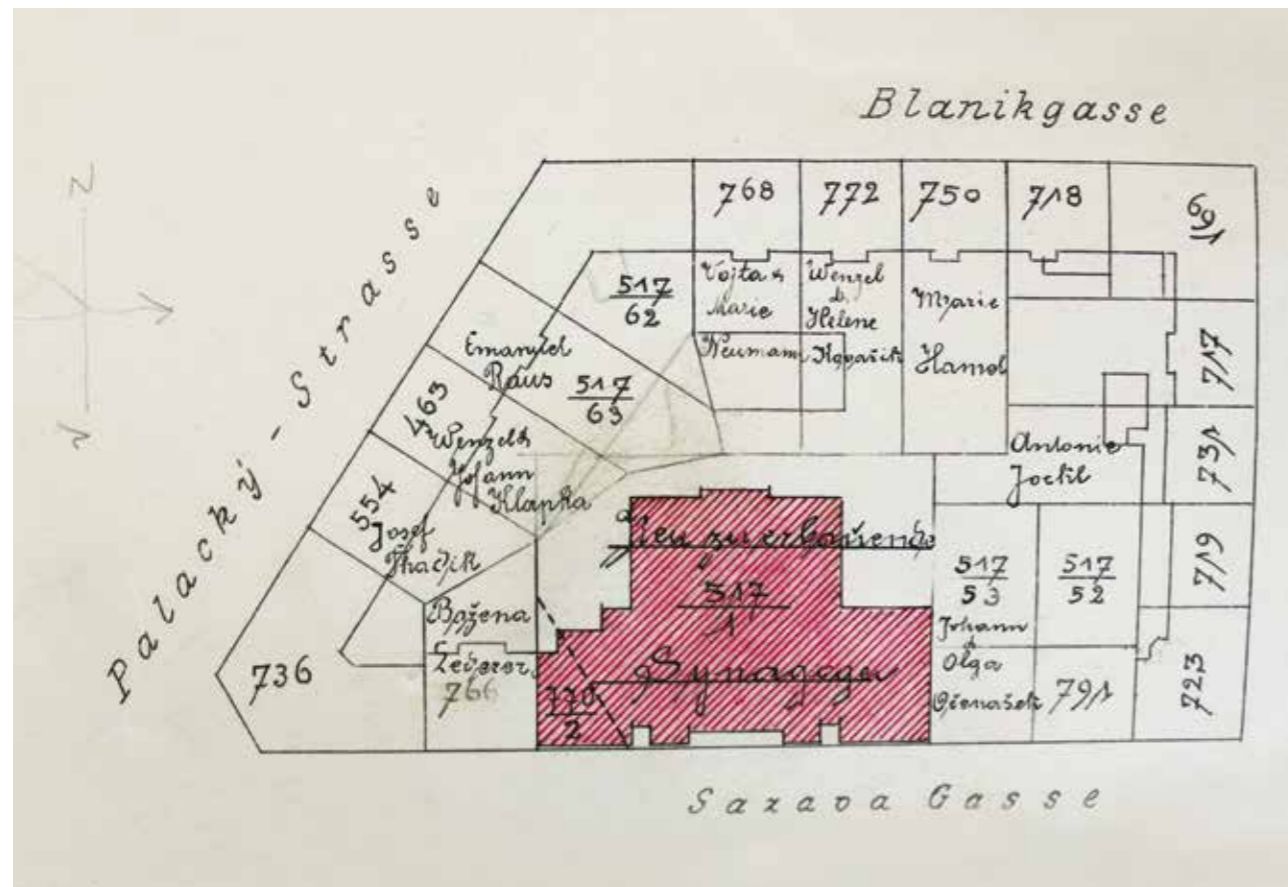
Fragment of documentation of the so-called old synagogue.
Archives of the construction department of Municipality Prague 2.

Fragments dokumentace vinohradského templu.
Archiv stavebního odboru Úřadu MČ Praha 2.

Fragments of documentation of the Vinohrady Temple.
Archives of the construction department of Municipality Prague 2.

Situační plán okolí vinohradské synagogy.

Archiv stavebního odboru Úřadu MČ Praha 2.

Layout of the surroundings of the Vinohrady synagogue.

Archives of the construction department of Municipality Prague 2.

Nálepky architekta Wilhelma Stiassnyho a vinohradského stavitele Karla Horáka z projektové dokumentace stavby.

Labels from project documentation of the building by architect Wilhelm Stiassny and the Vinohrady master-builder Karel Horák.

Pohlednice vydaná k židovskému novému roku připadajícímu na občanský rok 1896.

Sbírka M. Šmoka.

Postcard released on the occasion of the Jewish new year falling on the civil year 1896.

Collection of M. Šmok.

Pozvánka k novoročním modlitbám ve vinohradské synagoze, 1897.

Invitation to New year's prayers at the Vinohrady synagogue, 1897.

Pohlednice.
Sbírka M. Šmoka.

Postcard.
Collection of M. Šmok.

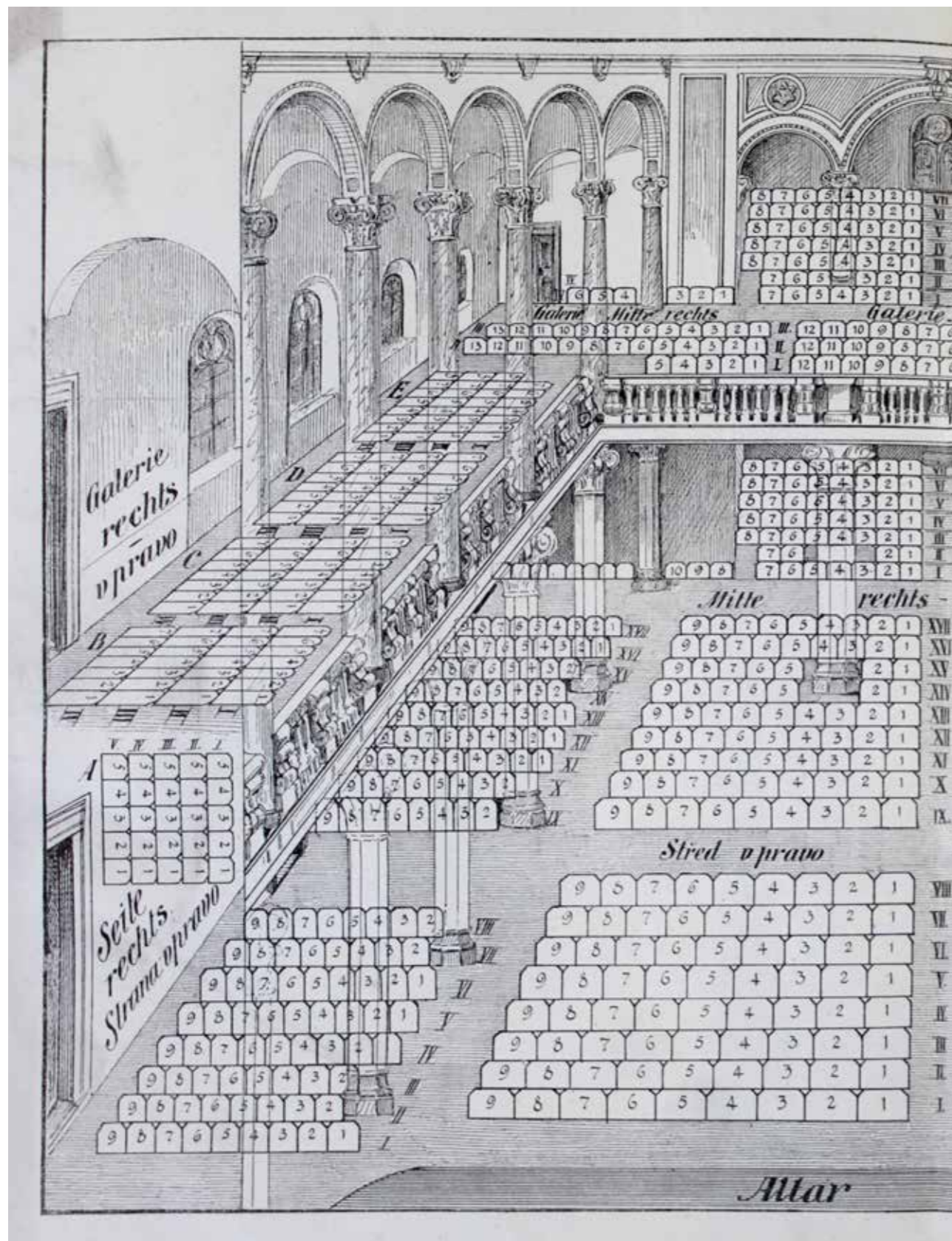
Výhled na město z levé věže vinohradské synagogy.
Pohlednice ze sbírky M. Šmoka.

View of the city from the left tower of the Vinohrady
synagogue.
Postcard from the collection of M. Šmok.

na protější straně:
Interiér vinohradské synagogy.
Archiv Židovského muzea v Praze.

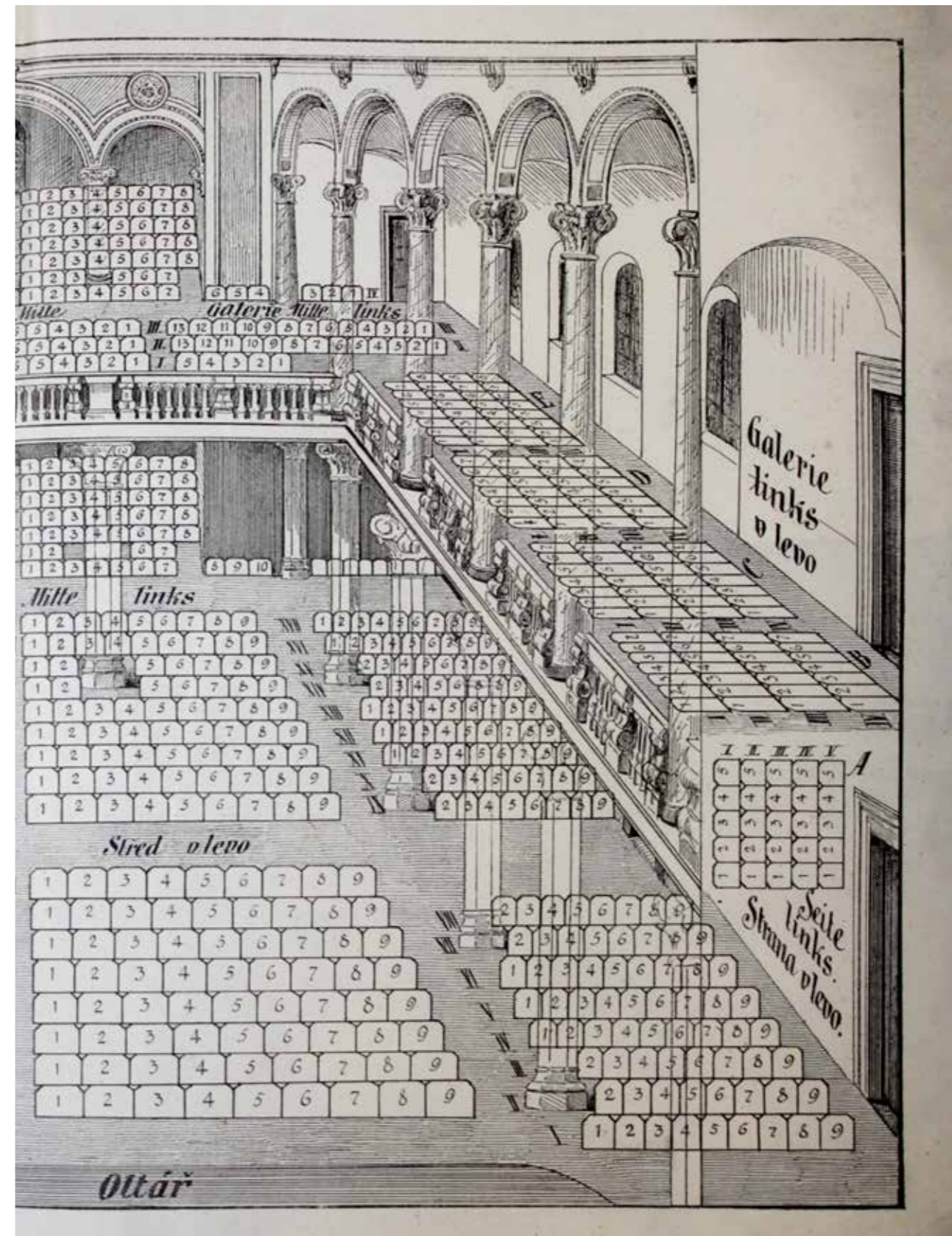
Interior of the Vinohrady synagogue.
Archives of the Jewish Museum in Prague.

Rozpis uspořádání sedadel Vinohradské synagogy.
Archiv Židovského muzea v Praze.

Layout of seats at the Vinohrady synagogue.
Archives of the Jewish Museum in Prague.

První generace

První vinohradský rabín, Mojžíš Stark, se narodil roku 1842 v Dolním Kubíně na Slovensku. Studoval na evangelickém lyceu a na bratislavské ješivě, židovské náboženské škole, pod vedením rabína A. S. Schreibera, jedné z velkých rabínských autorit té doby. Kolem roku 1873 se coby kandidát rabínství podílel na katalogizaci starých hebrejských tisků knihovny pražské židovské obce a vyučoval židovské náboženství na pražských školách. V letech 1875–1883 byl rabínem v Horažďovicích, poté začal plnit rabínské úkoly na Vinohradech. Souběžně působil jako středoškolský profesor židovského náboženství na pražských gymnáziích a publikoval články a studie v německých židovských časopisech. Po roce 1911 se stáhl z aktivní, každodenní služby kongregaci. Zemřel 4. března 1933 ve věku 91 let coby nestor pražských rabínů. Text na jeho náhrobku na Novém židovském hřbitově sestavil rabín Gustav Sicher.

Rabín Mojžíš Stark před aron hakodeš (oltářem) vinohradské synagogy, konec 19. století.

Archiv Židovského muzea v Praze.

Rabbi Mojžíš Stark in front of aron hakodeš (the altar) of the Vinohrady synagogue, end of 19th century.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

První ryze český vinohradský rabín, PhDr. Gustav Weiner, se narodil roku 1872 v České Bělé. Absolvoval české gymnasium v Příbrami, v Praze byl promován na doktora filosofie, poté absolvoval rabínské učiliště v Berlíně. Roku 1897 byl jmenován rabínem židovské obce na Vinohradech. Společně s profesorem J. Pollakem napsal Biblickou čítanku s hebrejskou mluvnicí, s rabínem Dr. M. Rachmuthem napsal dva díly Učebnice židovských dějin a literatury pro vyšší třídy středních škol. Po celý život byl zastáncem používání českého jazyka při modlitbách a udržoval vřelé styky s některými představiteli českožidovského hnutí. Zemřel 14. dubna 1927.

The first generation

Mojžíš Stark, the first Rabbi of Vinohrady, was born in Dolný Kubín in Slovakia in 1842. He studied at an evangelical lyceum and a yeshiva, a Jewish religious school in Bratislava, under the guidance of Rabbi A. S. Schreiber who was one of the great rabbinical authorities of that time. Around 1873, as a rabbinic candidate, he participated in the cataloguing of old Hebrew prints at the library of Jewish community in Prague and taught Jewish religion at Prague schools. In the years 1875–1883 he worked as a Rabbi in Horažďovice, then he started to carry out rabbinic tasks in Vinohrady. Simultaneously he worked as a teacher of Jewish religion at Prague highschoools and published articles and essays in German Jewish journals. After 1911, he retired from active service. He died on March 4, 1933 at the age of 91 as a doyen of Prague Rabbis. The text on his gravestone in the New Jewish cemetery was compiled by Rabbi Gustav Sicher.

PhDr. Gustav Weiner, the first genuinely Czech Rabbi of Vinohrady, was born in Česká Bělá in 1872. He completed his studies at a Czech grammar school in Příbram, graduated in philosophy in Prague, and studied at a rabbinical school in Berlin. In 1897 he was appointed as Rabbi of the Jewish community in Vinohrady. Together with professor J. Pollak he authored a Bible Reader with Hebrew grammar guide, with Rabbi Dr. M. Rachmuth he wrote two volumes of Textbook of Jewish History and Literature for highschoools. He was an advocate of using the Czech language for prayers and maintained close relations with some representatives of the Czech-Jewish movement. He died on April 14, 1927.

PhDr. Gustav Weiner.

Archiv Židovského muzea v Praze.

PhDr. Gustav Weiner.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

PhDr. Gustav Weiner podporoval spolek Or-Tomid pro pěstování židovských bohoslužeb v češtině.

PhDr. Gustav Weiner supported the Or-Tomid association for Czech language Jewish prayer

Salomon Gruschka, první vinohradský hlavní kantor, tedy synagogální zpěvák modliteb, pocházel z Veselíčka u Milevska, kde se narodil roku 1854. Na Vinohradech působil od roku 1895 až do své smrti v roce 1920. Kariéru pravděpodobně započal v někdejším Königsbergu, v letech 1885–1887 byl kantorem židovské obce v Mladé Boleslavi, poté působil v Moravském Krumlově (1887–1891). Jeho vdova Emma bydlela v budově vinohradské synagogy až do své smrti v únoru 1938

Salomon Gruschka ve slavnostním synagogálním oděvu, konec 19. století.

Fotografii laskavě poskytli John Gruschka z Austrálie a David Sulkin z Velké Británie.

Salomon Gruschka in festive synagogal garb, end of 19th century.

The photograph was kindly provided by John Gruschka from Australia and David Sulkin from Great Britain.

Salomon Gruschka, the first chief Cantor, i.e. synagogal singer of prayers in Vinohrady, was born in Veselíčko near Milevsko in 1854. He worked in Vinohrady from 1895 until his death in 1920. He probably started his career in the former Königsberg, worked as a Cantor in the Jewish community of Mladá Boleslav in the years 1885–1887, and in Moravský Krumlov in 1887–1891. His widow Emma lived in the building of Vinohrady synagogue until her death in February 1938.

Rabinát israel. náboženské obce.
 (Israelitská obec náboženská na Král.
 Vinohradech.)
 Sázavská ul. 5, čp. 830.
 Synagoga s 1300 sedadly tamtéž.
 Úř. hod. 9—1 a 3—5. Tlř. 1527.
PhDr. Weiner Gustav, rabin a c. k. profesor, Sázavská ul. 5.
Gruschka Šalamoun, vrchní kantor, Sázavská ul. 5.
Gottlieb Šimon, učitel náboženství, Sázavská ul. 5.
Fessler Emanuel, tajemník a správce matriky, Sázavská ul. 5.
Kostelník: Vohryzek Eduard.

Also other employees of the Vinohrady Jewish community could be of interest: for instance Eduard Wohryzek, the shames (sexton) of the Vinohrady synagogue, born in Zájedec near Chrudim, is an object of interest to kaffkologists. Wohryzek's impoverished family with four children moved to a service flat immediately after the completion of the synagogue; his wife Mina worked as a cashier for the Jewish community. One of the daughters, Julie, made acquaintance with Franz Kafka at the beginning of 1919 and became his second fiancée. The engagement was cancelled a short time before the intended wedding.

Zaměstnanci vinohradské židovské obce působící na méně prestižních pozicích mohou být také zajímaví: například osoba kostelníka neboli šamese vinohradské synagogy Eduarda Wohryzka, pocházejícího ze Zájezdce u Chrudimi, je objektem zájmu kafeologů. Zchudlá rodina se čtyřmi dětmi se do zaměstnaneckého bytu nastěhovala ihned po dokončení synagogy, matka Mína byla u židovské obce zaměstnána jako pokladní. Jedna z dcer, Julie, se počátkem roku 1919 seznámila s Franzem Kafkou a stala se jeho druhou snoubenkou. Zasnoubení bylo zrušeno krátce před plánovanou svatbou.

Slavnostní řetěz kustoda vinohradské synagogy, jeden z mála dochovaných pozůstatků její existence. Pravděpodobně jej oblékal i Eduard Wohryzek.

Fotografie předmětu ze sbírek Židovského muzea v Praze.

The festive chain of the shames of the Vinohrady synagogue, one of the few preserved relics of the existence of the synagogue.

The chain was probably worn also by Eduard Wohryzek. Photograph of the object comes from the collections of the Jewish Museum in Prague.

Zatímco Eduard Wohryzek byl šamesem velké synagogy, šamesem malé (staré) vinohradské synagogy byl Ludvík Stoessl. Po Wohryzkovi na místo šamese (do r. 1933) nastoupil Rudolf Janoušek. Posledním šamesem vinohradské synagogy byl Julius Schimko, syn rabína ve Volyni, který působil i jako zastupující kantor. Byl deportován přímo z budovy synagogy zvláštním jednočlenným transportem Cq dne 20. ledna 1943 a zavražděn v Osvětimi.

Julie Wohryzková (1891–1944) coby mladá dívka.

Fotografii poskytl Anthony Northey, kterému ji při výzkumu věnovali její příbuzní v Izraeli.

Julie Wohryzková (1891–1944) as a young girl.

The photograph was kindly provided by Anthony Northey who received it from her relatives in Israel.

Eduard Wohryzek worked as shames in the great synagogue whereas Ludvík Stoessl was the shames of the small synagogue in Vinohrady. In 1933, Eduard Wohryzek was succeeded by the shames Rudolf Janoušek. The last shames of the Vinohrady synagogue was Julius Schimko, son of a Rabbi and vice-cantor in Volyně, who was deported right from the synagogue building by transport Cq on January 20, 1943 and murdered in Auschwitz.

Salomon Gruschka a svíčky

David Sulkin, Londýn, Velká Británie

V roce 1973 mi bylo 24 let a stopoval jsem z Anglie do Československa. Můj profesor herectví na divadelní škole říkal, že „Nejlepší divadlo v Evropě je v Praze“, a tak jsem se rozhodl, že bych to měl vidět na vlastní oči. Pro tu cestu byl i další důvod. Opony zakrývají věci, nechávají noc venku, oddělují od sebe prostory, zakrývají věci málokdy viděné. Opony vytvářejí kouzlo a tajemství. Přemýšlel jsem o tom, že jestli existuje Železná opona, chtěl bych vidět, co je za ní.

Batoch připravený, turistické boty obuté. Mapa, pas a československé vízum v kapse. Čekám, abych políbil matku, tváří se vážně. „Nediskutuj o politice, prosím. Pamatuj na práci v dolech“ Slabě jsem se usmál a řekl si „Politika, hudba, divadlo. . . .to je právě ono. . . .“ V tom okamžiku, jako obláček dýmu právě sfouknuté svíčky, řekl můj otec: „Myslím, že jsme kdysi měli v Praze známého, kantora.“ A odešel z pokoje.

Moje cesta do Prahy, Brna, Bratislavy a Karlových Varů byla jako zjevení. Navázal jsem trvalá přátelství, seznámil se s českým operním repertoárem, viděl jsem spoustu divadelních her, setkal se s herci, zpěváky, jedním kanoistou, s průkopnicí makrobiotické stravy a dokonce s českým pilotem, který sloužil v RAF. Když jsem se vrátil do Londýna, psal jsem o hudbě Rusalky a o evropských mýtech týkajících se vodních víl v době, kdy Dvořákova opera z roku 1901 byla na západě prakticky neznámá. Až později jsem pochopil, jaké riziko jsem představoval pro své přátele, kteří se chovali přátelsky k zahraničnímu studentovi pouhých pět let po roce 1968. Tato první návštěva mě přivedla k práci pro české divadlo a operu. V devadesátých letech jsem se stal spoluředitelem Janáčkových Hukvald, mezinárodního hudebního festivalu ve skladatelově rodišti. S Janáčkovým festivalem jsem stále ve spojení a navštěvuji ho každý rok.

Salomon Gruschka (1850–1920) byl hlavním kantorem ve Vinohradské synagoze v Praze. Byl to můj prastrýc – bratr mé babičky. Rachel Gruschka se roku 1904 usídlila v Londýně se svým manželem Hymanem Sulkinem. Salomon byl velmi ctižádostivý, cestoval po Evropě a hledal dobré zaměstnání. Kromě zpívání uměl i jiné věci, uměl organizovat svatby a obřizky, což mu trochu vylepšovalo jeho skrovný muzikantský plat. V 80. letech 19. století pracoval v někdejší Königsbergu (dnešní Kaliningrad), kde tehdy byla velká, pulzující židovská komunita s právě tak velkolepou synagogou. Později odešel do Moravského Krumlova a v dubnu 1891 se ucházel o místo v Heřmanově Městci. . . . , ale neuspěl. Vrcholem jeho kariéry bylo místo hlavního kantora ve Vinohradské synagoze, kde pracoval téměř třicet let. Ví se, že mluvil převážně německy, protože ho za jeho kázání v němčině kritizovaly české židovské noviny. Traduje se, že měl nádherný, výrazný hlas. O významných svátcích zřejmě najímal chór z Německého divadla, které bylo blízko Hlavního nádraží a tudíž nedaleko synagogy. S těmito zpěváky navíc dokázal v obrovském prostoru Vinohradské synagogy

Salomon Gruschka and candles

David Sulkin, London, United Kingdom

1973. I was 24 and leaving England to hitch-hike to Czechoslovakia. My professor of acting at drama school had said 'The best theatre in Europe is in Prague'. I decided I should see it for myself. There was another reason for the journey. Curtains hide things. They shut out the night; they separate one space from another; they shield things rarely seen. Curtains create allure and mystery. I thought that, if there was an Iron Curtain, I wanted to see what was behind it?

Backpack ready. Walking boots on. Map, passport and Czechoslovak visa in my pocket. Waiting to kiss my mother. She looked serious. Now. Don't discuss politics. Please. Remember the salt mines. . . I smiled weakly and in my head I said 'Politics, music and theatre. . . that's just the point. . .'. At that moment, like curling smoke from a candle just blown out, my father said 'I think we had a relation in Prague once. A cantor.' He left the room.

My journey to Prague, Brno, Bratislava and Karlovy Vary was a revelation. I made lifetime friendships, became acquainted with the Czech operatic repertoire, saw numerous plays, met actors, singers, a canoeist, a pioneering macro-biotic plus a Czech pilot who'd served in the RAF. Back in London I wrote about the music of Rusalka and European myths concerning water nymphs at a time when Dvořák's 1901 opera was virtually unknown in the west. Only later did I understand the risks to my Czech friends – being warm towards a foreign student only five years after 1968. That first visit led to work in Czech theatre and opera. In the 1990s I became Associate Director of Janáčkovy Hukvaldy, the International Festival of Music in the composer's birthplace. I am still connected with the Festival and visit every year.

Salomon Gruschka [1850–1920] was Oberkantor at the Vinohrady synagogue in Prague. He was my great uncle – my grandmother's brother. Rachel Gruschka, settled in London with her husband, Hyman Sulkin in 1904. Salomon was an ambitious man who travelled round Europe in the search of good jobs. He had several skills apart from singing. He could turn his hand to weddings and circumcisions, which added to usually meagre musical wages. He worked in Königsberg [today Kaliningrad] in the 1880s where there was a large and vibrant Jewish community with a grand synagogue to match. Later he popped up in Moravský Krumlov. Then in April 1891 he applied for a job at Heřmanův Městec. . . but he was unsuccessful. The pinnacle of his career was to be appointed as Oberkantor at the Vinohrady synagogue where he worked for almost thirty years. We know he was principally a German speaker, since in 1901 he was castigated in the Czech Jewish press for holding services dominated by the German language. We are told he had a heavenly voice of both beauty and expression. It seems that, on special holidays, he was able to recruit the chorus from the German Theatre, just next to Hlavní nádraží and not far from the synagogue itself. With extra singers he could increase the impact of the music in the vast space that was

John a Ilan Gruschkov si prohlížejí výstavu v budově školy v Sázavské ulici.

John and Ilan Gruschka watching the exhibition at the school in Sázavská Street.

znásobit účinek hudby. Avšak hlavní kantor Gruschka nedokázal přesně dokumentovat rok svého narození. Někde se uvádí rok 1850, na jiných místech 1854. Nebyl si ani jist místem svého narození, buď to bylo Veselíčko u Milevska, nebo Polsko, snad Lodž. Spolu se svou ženou Emmou a dvěma ze čtyř dětí, Richardem a Maxem, je pohřben na Židovském hřbitově u stanice metra Želivského v Praze.

V osmdesátých letech 20. století jsem náhodně objevil australské příbuzné žijící nedaleko Newcastle v Novém jižním Walesu. Jejich rodové jméno je Gruschka. Johnu Gruschkovi bylo v roce 1939 patnáct let. Jeho otec Theodore, synovec mé babičky, byl vrchním lékařem v Ústí nad Labem, byl však nacisty sesazen. Protože věděl, že má příbuzné v Anglii, poslal si do Lodže pro adresy a napsal do Anglie, aby mu příbuzní poslali zvací dopis pro syna. V únoru téhož roku opustil John Prahu pouze s houslemi a štanglí salámu. Vypráví, že se jeho rodiče, stojící na nástupišti, snažili udělat z jeho cesty do Anglie dobrodružství. Dorazil do Londýna, ale neuměl ani slovo anglicky. Jeho matka mu psala každý týden . . . , ale po nějakém čase přestaly dopisy chodit. Přibližně v té samé době utekla Johnova o dva roky starší sestra Ruth do Egypta a přidala se k sionistické organizaci. Dnes žije v Jeruzalémě. Theodore odletěl do Paříže se svými kolegy, sociálními demokraty. Členové Gruschkovy rodiny, kteří zůstali doma, nedopadli dobře.

Rok 2015. Johnu Gruschkovi je 91 let, žije v Sydney a těší se dobrému fyzickému i psychickému zdraví. Má veskrze australskou rodinu – veselou, optimistickou, plnou nadšení a podnikavosti. Má dvě děti, jejichž jména jsou Ilan a Talia, dvě vnoučata, Thea a Emmu, a dvě malá pravnoučata, Sylvie a Frankie.

Budu pokračovat v hledání dalších střípků o rodině Gruschkových. Hledám záznam zpěvu Salomona Gruschky. Velmi staré gramofonové nahrávky, stejně jako staré pohlednice, jistě čekají někde v kredencích, archivech nebo podkrovích. Možná byl pořízen alespoň jeden záznam hlasu velkého hlavního kantora z Vinohrad. Slyšet ho zpívat by asi byl ten nejlepší vhled do života tohoto muže a jeho hudby v rozpětí sta let. Další svíčkový dým.

David Sulkin, Londýn, Velká Británie

the Vinohrady synagogue. Oberkantor Gruschka, however, couldn't quite recollect his birth year. In some places it is recorded as 1850 and in others, 1854. He is not clear about his place of birth either. It was either Veselíčko near Milevsko or in Poland, possibly in Lodz. He is buried at the Želivského Cemetery in Prague with his wife, Emma and two of his four children, Richard and Max.

1980s. By accident, I discovered Australian relations living near Newcastle, New South Wales. Their family name is Gruschka. John Gruschka was 15 in 1939. His father, Theodore, my grandmother's nephew and the Chief Medical Officer of Health in Ústí nad Labem before the Nazis expelled him from his post, knew of relations in England. He sent to Lodz for addresses and wrote to England asking for an invitation of protection for his son. John left Prague alone that February with his violin and a salami sausage. He says his parents, standing on the railway platform, tried to make the journey to England an adventure for him. He arrived in London. He spoke no word of English. John's mother wrote to him every week . . . until the letters stopped. About the same time John's sister Ruth, two years older, ran off to join a Zionist organisation in Egypt. Now she lives in Jerusalem. Theodore flew to Paris with Social Democrat colleagues. Of course, things did not end happily for the Gruschkas who remained behind.

David Sulkin na otevření výstavy v budově Novoměstské radnice.

David Sulkin on the opening day of the exhibition in the New Town Hall.

2015. John Gruschka is well and lively-minded at 91, living in Sydney. He has a thoroughly Australian family – sunny, optimistic, full of enthusiasm and creativity. Two children, Ilan and Talia. Two grandchildren, Theo and Emma and two baby great-grandchildren, Sylvie and Frankie.

I shall continue my search for more fragments about the Gruschkas. I am looking for a recording of Salomon Gruschka's singing voice. Very old gramophone records, like postcards from the past, are sure to be waiting in cupboards, in archives or attics. Maybe, one recording could have been made of the great Oberkantor from Vinohrady. Hearing him sing would be the best possible insight into the man and his music across 100 years. More candle smoke.

David Sulkin, London, United Kingdom

Julie Wohryzková, druhá snoubenka Franze Kafky

Anthony Northey, Kanada

O Julii Wohryzkové, ženě, se kterou se Franz Kafka seznámil v roce 1919 a se kterou se chtěl oženit poté, co zrušil zasnoubení s Felice Bauer, se toho do doby relativně nedávně mnoho nevědělo. Kromě dvou dopisů potrubní pošty z roku 1919 neexistují žádné dopisy Franze Julii, zatímco korespondence mezi Franzem Kafkou a Felice Bauer i s dalšími ženami v jeho životě, Grete Bloch a Milenou Jesenskou, se zachovalo velké množství. Sice ne dopisy, ale krátká písemná vzpomínka se dochovala od Dory Diamant, se kterou se Franz Kafka chtěl oženit na konci svého života, o jejich vztahu věděl i Max Brod. Z korespondence s Juliiným synovcem jsem získal několik fakt a její fotografii, první, která kdy byla zveřejněna. To společně s mým výzkumem v archivech poskytuje základní obrisy jejího života.

Poté, co roku 1916 Kafkovi diagnostikovali tuberkulózu, vzal si volno z práce a pokoušel se o uzdravení na farmě Hermannových, rodiny jeho švagra v Zürau (od září 1917 do dubna 1918) a poté v penzionu Stüdl v Schelesen (od prosince 1918 do přelomu ledna a února 1919). V tomto téměř poloprázdném penzionu potkal Julii Wohryzkovou, dceru Eduarda a Miny Wohryzkových. Její otec se narodil v Tuněchodech v okrese Chrudim. Wohryzkovi byli obchodníci, kteří také vlastnili řeznictví a hostinec. To společně s faktem, že Eduard zamlada podnikal cesty do Holetína, Prahy a Vídně (v letech 1878, 1881 a 1884) ukazuje, že Wohryzkovi nebyli chudí Židé z venkova. Eduard měl v Zájezdci (také okres Chrudim) obchod s potravinami a posléze se přestěhoval do Prahy V, Josefova, kde se v roce 1888 oženil s devatenáctiletou Wilhelminou (Minou) Reach, druhou z devíti dětí řezníka a majitele obchodu s použitým zbožím a veteší Mosese Reacha a jeho ženy Kathariny. Svatba, jak se zdá, neznamenal pro Eduarda vstoup na společenském žebříčku, a i když v matrice sňatků je uváděn jako „kupec“ (Kaufmann) a „obchodník“ (Geschäftsmann), zanechal – podle záznamů v pražském registru obyvatelstva – kolem roku 1897 činnosti a se ženou a čtyřmi dětmi, Katharinou (Käthe, nar. 1889), Julií, Wilhelmem (1892) a Rosou (1895) se přestěhoval na Královské Vinohrady, které tehdy ležely téměř na okraji města, a stal se šamesem v tamní synagoze. Jejich byt byl nejprve v ulici Sázavská 5, později Šumavská 17.

Julie získala vzdělání na obchodní akademii, které ji v pozdějších letech opravňovalo vykonávat vyšší pozici prokuristky. Ve svém dopise Maxi Brodovi ji Kafka popsal málo lichotivě: „Chce-li člověk přesně popsat její národní příslušnost, musíme říci, že patří k národu účetních“ (Will man ihre Volkszugehörigkeit genau umschreiben, muß man sagen, daß sie zum Volk der Komptoristinnen gehört.“ 6. února 1919). Tato slova charakterizují nejen její osobu, ale i Kafkův rozporný postoj vůči ní. Když si uvědomil své chování a první reakci vůči ní, okamžitě zvolil pozitivnější tón a charakterizoval ji jako „odvážnou“ (tapfer), „čestnou“ (ehrlich) a „nezištnou“ (selbstvergessend). Stejně jako v případě Felice Bauer si zvolil ženu, která byla méně vzdělaná než on, méně intelektuální, zato nekomplikovaná a s větší radostí ze života.

Julie Wohryzek, Franz Kafka's Second Fiancée

By Anthony Northey, Canada

Until relatively recently much less was known about Julie Wohryzek, the woman Franz Kafka met and planned to marry in 1919 after he had broken off his engagement with Felice Bauer. Other than two pneumatic-post letters from 1919 hardly any letters from Franz to Julie exist, whereas there is a large body of correspondence between Franz Kafka and Felice Bauer and other women in his life, Grete Bloch and another love, Milena Jesenska, and, if not letters, at least a short memoir by the woman he wanted to marry at the end of his life, Dora Diamant, about whom Max Brod also had information. From correspondence with Julie's nephew I was able to glean a few facts and the first photo of her to be published, which together with my archival research provide at least a sketch of her life.

In the period after the diagnosis of tuberculosis in 1916 Kafka tried to regain his health on leaves of absence from his job on the farm belonging to his brother-in-law's family, to the Hermanns) in Zürau (September 1917 to April 1918) and at the Pension Stüdl in Schelesen (December 1918 and January/February 1919). There, in the almost deserted pension, he met Julie the daughter of Eduard and Mina Wohryzek. Her father had been born in Tuněchody in the district of Chrudim. The Wohryzeks were merchants who also owned a butcher shop and tavern. This and the fact that the young Eduard undertook trips to Holetín, Prague and Vienna (in 1878, 1881 and 1884) indicate that the Wohryzeks were not poor country-Jews. Eduard ran a grocery store in Zájedec (also in the district of Chrudim) until he moved to Prague V, Josefov, in 1888 where he married the nineteen year-old Wilhelmine (Mina) Reach, the second of nine children of the butcher and owner of a shop dealing in used articles and junk Moses Reach and his wife Katharina. The marriage does not seem to have meant a move up the social ladder for Eduard and although in the marriage register he is listed as "merchant" (Kaufmann) and "businessman" (Geschäftsmann) in the Prague inhabitant registry he must have abandoned his business or failed in it by 1897 when he and his wife and their four children, Katharina (Käthe, born 1889), Julie, Wilhelm (1892) and Rosa (1895) moved to Königliche Weinberge, then more on the edge of the city, and became the schammes or custos in the synagogue there. Their apartment was located first in Sázavská 5, later Šumavská 17.

Since she held a position as an authorized signatory (Prokurist) for a business in later years Julie probably had training at a commercial college that gave her qualifications for that more elevated position. In a letter to his friend Max Brod Kafka described her somewhat less flatteringly: "If you wanted to define her allegiance to a nation exactly you would have to say that she belongs to the nation of counter-clerks." [Will man ihre Volkszugehörigkeit genau umschreiben, muß man sagen, daß sie zum Volk der Komptoiristinnen gehört.“ Feb 6, 1919] These words not only characterize the person but also Kafka's ambivalent stance toward her. Realizing his first reaction to condescend toward her he immediately

Kafka ji nazývá mladou dívkou, neboť osmadvacetiletá Julie, jejíž první snoubenec byl zabít ve válce, nevypadala na svůj věk. Měla až pubertální zájem o filmy, operety, komedie, o pudr a závoje, nebyla ostýchavá a ráda se účastnila konverzace proložené „nevyčerpatelným množstvím drsných žargonových výrazů“ (einer unerschöpflichen und unaufhaltbaren Menge der frechsten Jargonausdrücke, 6. února 1919). Její sebejistý způsob, kterým vedla konverzaci při prvním setkání, udělal na autora dojem, stejně jako její žargon (jidiš), při němž se asimilovaní Židé obvykle necítili dobře. Ihned po setkání napsal Kafka Maxi Brodovi, že tráví svůj čas vesele (lustig) a že se v posledních pěti letech nenasmál tolik jako v posledních týdnech. Musel to být tentýž smích, který popisoval o devět měsíců později Juliině starší sestře Käthe Nettel. Kdykoli se ti dva potkali, ať už u jídelního stolu, na procházce nebo když seděli naproti sobě, smáli se. Později Kafka popíral svůj předchozí názor „veselý“, protože ten smích nespojoval s radostnou náladou, ale nazýval ho „vcelku nepříjemným“ (im Ganzen nicht angenehm), ba dokonce „trýznivým, zahanbujícím“ (quälend, beschämend).

Kafka, který byl o osm let starší než Julie, zřejmě moc nevěřil intelektu své nové přítelkyně. Bez váhání tvrdil, že Brodově knize Třetí fáze sionismu (Die dritte Phase des Zionismus), kterou jí od svého přítele Broda půjčil, nebude rozumět, že ji to nebude zajímat. Sotva o měsíc později musel uznat, že „knize skvěle porozuměla“ (sogar auffallend verstanden, 2. března 1919), „i když“, jak své tvrzení poopravil, „jakýmsi dívčím pochopením okamžiku“ (allerdings mit einer besonderen Art mädchenhaften Augenblickverständnis). K tomu ještě zjistil, že nebyla tak oproštěna od sionismu, jak si zpočátku myslel. Její sestra (nejspíše Käthe Nettel) chodila na židovské přednášky a její nejlepší přítelkyně byla v sionistické organizaci Blue-White. Avšak zaráží nás Kafkův popis Julie jako bytosti „jistě ne bez krásy, ale tak nicotná, jako komár směřující ke světlu mé lampy“ (das körperlich gewiß nicht ohne Schönheit, aber so nichtig ist, wie etwa die Mücke, die gegen mein Lampenlicht fliegt, 6. února 1919). Kafka trpěl utkvělou představou, že všem, se kterými se stýkal, přinesl jen zmar, a tato myšlenka zřejmě poznamenala i jeho vztah k Felice. Kdybychom si však mysleli, že tento fakt ovlivnil i začátek vztahu k Julii, snížili bychom význam, jaký pro něho měla. Byl to spontánní názor, od kterého se na čas distancoval.

I když, podle Kafkova popisu, byla přitažlivost mezi nimi velká, drželi si v penzionu Stüdl od sebe odstup, takže když nadešel čas jejich dočasněho rozchodu, nedostali se ještě ani k neformálnímu tykání. Později tvrdil Käthe Nettel, že viděl pouze dvě alternativy: sňatek s Julií nebo rozchod. Když Julie první týden v březnu Schelesen opustila, jejich kontakt se zcela přerušil. Ale o tři týdny později, když se Kafka vrátil do Prahy, „letěli“ jeden k druhému, jako by k sobě byli „hnáni“. Takto popisoval Kafka jejich vzájemnou přitažlivost. „Ani pro jednoho z nás nebyla jiná možnost“, tvrdil fatalisticky, i když připouštěl, že „režie celé záležitosti“ byla v jeho rukou. Těmito slovy za ni přijímal zodpovědnost.

Letní a podzimní měsíce roku 1919 byly „relativně šťastným a klidným obdobím“, kdy vyhledávali společnost toho druhého a dělali výlety po Praze a okolí. Kafka však s tímto klidným životem nebyl spokojen a chtěl uskutečnit svatbu co nejdříve. O několik měsíců později ani on sám nedokázal uspokojivě vysvětlit, proč. Pravděpodobně měl před očima ideál manželství, který převzal od svých rodičů, částečně z vlastní vůle, částečně z pocitu povinnosti. Jakmile se však rozhodl, objevily se překážky. Největší námity měl jeho otec, který se sňatkem nesouhlasil, a to Kafka později považoval za důkaz toho, že jeho rozhodnutí bylo správné. Scéna, kterou otec udělal, když mu syn řekl o svém záměru oženit se s Julií, je sugestivně zaznamenána v pozdějším Dopisu otci. Kafka cituje věty svého otce, které v jeho očích byly nejurážlivější: „Asi si oblékla nějakou speciálně vybranou halenku, jak to

counteract with the more positive remark that she is: „plucky“ [tapfer], „honest“ [ehrlich], „selfless“ [selbstvergessend]. Indeed, as in the case of Felice Bauer, he had chosen a woman who in education stood several notches below him, less intellectual but on the other hand with more joie de vivre and more uncomplicated.

Kafka calls her a young girl, so the 28-year-old Julie whose first fiancée had been killed in the war gave the impression of being younger than she was. She seemed to possess a teenager's fondness for movies, operettas, comedies, powder and veils but the young woman was not shy and didn't hold back in conversation laced with "an inexhaustible and irrepressible number of the cheekiest Yiddish expressions." [einer unerschöpflichen und unaufhaltbaren Menge der frechsten Jargonausdrücke Feb. 6, 1919]. Felice's self-assured way of conducting a conversation on their first meeting had also impressed the author and he was fond of Yiddish, which usually made assimilated Jews uncomfortable. Immediately upon making her acquaintance he wrote to Max Brod that he was spending his time amusingly [lustig]; in the last five years he had not laughed as much as he had in the last weeks. This must have been the same laughter that he described nine months later in a letter to Julie's older sister Käthe Nettel. Whenever they encountered each other, at the dining table, out for a walk, or sitting opposite each other, they laughed. Later he contradicted his earlier opinion "amusing" when he connected the laughing not with mirth but called it "on the whole . . . not pleasant" [im Ganzen nicht angenehm] even "painful, embarrassing" [quälend, beschämend].

The eight-year older Kafka obviously did not have terribly much faith in his new girlfriend's intellect. Brod's book The Third Phase of Zionism [Die dritte Phase des Zionismus], which he borrowed for her from his friend, she would not understand he said out of hand. It would not interest her. Hardly a month later he had to admit that she had "even understood it remarkably" [sogar auffallend verstanden March 2, 1919], "although" he added qualifying his statement "with a special girlish kind of momentary understanding" [allerdings mit einer besonderen Art mädchenhaften Augenblickverständnis]. In addition he found out that she was not as unconnected to Zionism as originally thought. Her sister (most likely Käthe Nettel) attended Jewish lectures and her best friend was in the Zionist organization Blue-White. But his description of Julie as a creature "that certainly was not without beauty, but so trivial, like possibly a mosquito that flies into my lamp-flame" [das körperlich gewiß nicht ohne Schönheit, aber so nichtig ist, wie etwa die Mücke, die gegen mein Lampenlicht fliegt Feb. 6, 1919] is startling. Kafka always imagined that he brought ruin to all those with whom he had contact and this idea had also eventually colored his relations with Felice. But to find this statement at the beginning of the relationship with Julie diminishes her meaning for him from the outset. It was a spontaneous judgment from which he departed only for the time being.

Although the attraction of the two toward each other was great according to Kafka's description they kept enough of a distance from each other in the Pension Stüdl that when the time came for them to go their separate ways temporarily they had not even reached the stage of addressing each other with the informal "du". He later declared to Käthe Nettel that he only saw two alternatives: a marriage with Julie or separation. When the young woman left Schelesen in the first week of March his contact with her even broke off completely. Yet three weeks later, when Kafka returned to Prague both "flew" to one another as if they had been "driven" together. This, in any case, was the way Kafka presented to Käthe their attraction to each other. "There was no other possibility for either one of us" he maintained with a fatalistic attitude although he admitted that "the external guidance of the whole matter" was in his hands. With these words he was accepting responsibility for it.

pražské Židovky dovedou, a ty ses samozřejmě hned na místě rozhodl se s ní oženit. A to co nejdříve, za týden, zítra, dnes. Nerozumím ti, jsi přece dospělý, ne? Žiješ ve velkém městě a nemáš lepší řešení, než se oženit s první dívkou, která se namane? Copak nemáš jinou možnost, jak to vyřešit? Jestli máš strach jít tam sám, půjdu s tebou“. Kafka, asketa, který sex považoval spíše za kletbu než požitek, byl velmi raněn otcovou výčitkou, že si vybral tu první, kterou potkal, aby vyhověl svým sexuálníím choutkám. Podle jeho názoru došlo u Hermanna Kafky k hrubému, ohavnému a absurdnímu nedorozumění, čímž syna ponížil tak, jako nikdy předtím. V rozhovoru vytýkal Franz otcí jeho znevažující, až antisemitsky působící označení jeho nevěsty za vypočítavou pražskou židovskou svůdnici, tuto kritiku však do svého slavného dopisu nezahrnul. V dopise adresovaném Käthe Nettel, který pochází přibližně z té samé doby a který se nese v mírnějším tónu, charakterizuje slova Hermanna Kafky jako „možná trochu krutá“, ale dobře míněná. Hermann určitě viděl pozadí života pražských Židů, ale jeho názor se trochu lišil. Rodina Wohryzkových neměla stejné společenské postavení jako Kafkovi. Rodina Felice Bauer určitě také měla své problémy – jedna dcera s nemanželským dítětem, syn, který musel utéci před zákonem do Ameriky (pokud o tom Hermann Kafka vůbec věděl) – ale Carl Bauer se alespoň mohl nazývat obchodníkem. Eduard Wohryzek měl však nižší postavení a jeho dcera chtěla, v Hermannových očích, vysloveně šplhat po společenském žebříčku.

Avšak i rodina nevěsty měla, jak se zdá, ke svatbě své výhrady, zvláště Juliina starší sestra, i když své pochyby vyjádřila jemněji a s větší dávkou taktu, jak to Kafka popisuje „s téměř dojemnou křehkostí a opatrností“, ve srovnání s Kafkovým otcem. Znění není známo. Možná hrálo velkou roli chatrné zdraví ženicha, který se kvůli nemoci chystal do předčasného důchodu; na jedné straně se chtěl oženit z lásky, na druhé straně to měl být sňatek z rozumu, bez dětí. Juliin synovec vzpomínal, že Kafkova tuberkulóza byla častým námětem rozhovorů v rodině Nettelových (možná také v širší rodině Wohryzkových).

Mnohem větší překážkou však byly Kafkovy vnitřní pochybnosti. V dopise adresovaném Käthe Nettel nechává „něco uvnitř sebe“, aby ho oslovilo (něco, co s ďábelskou důmyslností směšuje hmotné starosti s duševními). Vzhledem k faktu, že Juliina sestra byla více méně cizí člověk, má toto oslovení sama sebe velmi osobní tón. S přesvědčivou vášnivostí odhaluje Kafka svůj niterný strach a nespokojenost: „Ty, který musíš stále bojovat za svou vnitřní existenci . . .“, začíná dopis. Známé pochybnosti, které už měl ve svém vztahu k Felice, se znovu objevují: jeho chybějící síla, aby se sám uživil, a jeho boj za udržení „vyvážené vnitřní stálosti“ (inneren Bestand), stejně tak jako jeho rezignace na roli otce rodiny, i když už zpozoroval, že Julie nemá tu „přirozenou touhu po dětech“. Na konci dlouhého seznamu otázek, které si sám klade, dochází k závěru, známému už z dopisů adresovaných Felice: nenávidí své povolání státního úředníka (Beamter). Byrokratičnost se stala součástí jeho přirozenosti, změnila ho, deformovala. „Ale ty nejsi sedlák, jehož děti živí půda“, píše, „a když se na to podíváš důkladně, nejsi svým založením ani obchodník, jsi vyvrhel evropských bílých límečků, úředník (Auswurfsklasse des Europäischen Berufsmenschen, Beamter), k tomu jsi velmi nervózní, beznadějně připoutaný ke všem rizikům literatury, slabý na plíce a neúnavně se vyhýbáš mizerné práci v úřadě“.

Rozhodnutím oženit se byl dán signál k „závodu mezi vnějšími okolnostmi a vnitřní slabostí“. Lékařskou zprávu, kterou chtěl mít v ruce před svatbou, nedostal, protože lékař byl na dovolené. K dovršení všeho se v pátek před svatebním obřadem, který se nejspíše měl konat první neděli v listopadu 1919, dozvěděli, že byt, po válce nově rekonstruovaný na tehdejší předměstí Vršovice nedaleko Královských Vinohrad, pronajali někomu jinému. Míra se naplnila, zadržované pochybnosti vyprýštily na povrch a Kafka svatbu zrušil.

In the summer and fall months of 1919 a “relatively happy and quiet period of time” ensued in which both of them sought the proximity of the other, in which they made excursions in Prague and its environs. Not content with this quiet life, Kafka soon pressed for marriage as quickly as possible. Several months later he himself still could not give an adequate answer why. Most likely he had the ideal of marriage and family in view which he had assumed from his parents in part of his own volition, in part out of a sense of duty. But as soon as the decision was made, obstacles appeared. First and foremost was his father’s objections and resistance to the marriage, which Kafka later took as proof positive of the soundness of his decision. The scene his father made when his son told him of his intention to marry Julie was recorded vividly in the latter’s Letter to His Father. Kafka quoted the sentences of his father that in his eyes were the most offensive: “She probably put on some kind of specially selected blouse or other, the way Prague Jewesses know how to do, and right then and there you, of course, decided to marry her. And as fast as possible to boot, in a week, tomorrow, today. I don’t understand you, you’re a grown-up person, aren’t you? You’re in a city and you don’t have any better solution than to marry any girl who comes along. Aren’t there other possibilities to take care of that? If you’re afraid of going, I’ll go there with you myself.” Kafka, an ascetic who considered sex more a curse than a pleasure, was hit especially hard by his father’s reproach that he had chosen the first best means to assuage his sexual desires. In his view Hermann Kafka had based it on the crudest, most repulsive and ridiculous misconception he could have had of him and had never humiliated him so much with his words. When the actual conversation that took place Franz may have rebuked his father for his disparaging and even anti-Semitic seeming stereotyping of his bride as a calculating Prague Jewish siren; yet he did not include this criticism in his famous letter. And in his letter to Käthe Nettel, written approximately at the same time, he judges more mildly characterizing Hermann Kafka’s words as “perhaps a bit crude” but well meant. Hermann certainly did have a Prague Jewish context in mind but a slightly different aspect of it. The Wohryzeks clearly did not have the same social standing the Kafkas had. Felice Bauer’s family might have had its problems – another daughter with an illegitimate child, a son who had to escape to America to avoid the law – (if, indeed, Hermann Kafka had even known of them) but Carl Bauer, at least, could have been called a businessman. Eduard Wohryzek worked in a lower position; his daughter therefore in Hermann’s eyes was presumably a crass social-climber.

But the bride’s family too, it seems, had its reservations about the marriage, especially Julie’s older sister, although her doubts were voiced less vociferously and with greater tact, as Kafka said “almost with touching delicacy and consideration” compared to his father. What they were is not known. Perhaps it was because of the precarious health of the groom who, because of his illness, was heading for an early retirement, perhaps because of his intention on the one hand to marry for love, but on the other to live in a marriage of convenience without children. Julie Wohryzek’s nephew remembered especially that Kafka’s tuberculosis was a topic of discussion in the Nettel family (and possibly in the wider Wohryzek family too).

Kafka’s inner doubts provided far greater obstacles. In his letter to Käthe Nettel he suddenly lets “something within him” address him (something that with devilish cleverness mixes material cares with the personal psychological ones). Considering the circumstance that the sister was more or less a stranger, this address to himself introduces an extremely personal tone. With convincing passion he presents his innermost fears and dissatisfaction: “You, you who has to fight continually for your inner existence . . .” it begins. The well-known doubts he had in his relationship with Felice arise again: his lack of strength alone even

Dlouhý dopis s datem 24. listopadu, adresovaný Juliině sestře, líčí celou cestu utrpení, směřující k uzavření manželství. Kafka v něm vysvětluje, že nechtěl Julii úmyslně zklamat příslibem sňatku, a že tudíž není lhář. (Člověk se při čtení textu chvílemi ptá, zda Kafku vůbec napadlo, že by ho Julie mohla žalovat). Že měl čestný úmysl se s ní oženit a doufal, že svoje obavy bude moci odložit na tak dlouho, až se mu podaří svůj plán uskutečnit. Prohrál svou „hru o štěstí“ (Glücksspiel), jak to nazýval. Dalším cílem dopisu bylo přesvědčit Käthe, aby Julie a on mohli zůstat spolu. Jenom dva důvody nebo „předpoklady“ (Voraussetzungen) tomu mohly zabránit: kdyby se Julie vdala za jiného, „se kterým by žila počestně, jak je to v našich kruzích zvykem“, nebo kdyby sama žádala o rozchod. Musela by se spokojit, na krátkou dobu nebo navždy, s věností a láskou, ale netrvat na „manželském životě či jak tomu říkají“. Jinými slovy se zdá, že Kafka navrhoval spojení beze svatby, což by také mohlo být přijatelnější pro jeho otce Hermanna. Sexuální stránka vztahu se ženami stejně nikdy nebyla pro Kafku primární, spíše hledal společnost. Ale ani v nové poválečné době nebylo pro rodinu Eduarda Nettela, úzce spjatého se židovskou synagogou na Vinohradech, přijatelné, aby muž a žena spolu žili nesezdáni.

Velká bolest, kterou Kafka způsobil své nevěstě, což otevřeně přiznával a čehož litoval, se brzy měla znásobit, neboť jeho věrnost a láska netrvaly dlouho. Jejich plánovaný výlet do Mnichova, který měl trvat tři měsíce a během něhož by „poznali kus světa toho druhého“ a mnohé se mohlo změnit, se nakonec neuskutečnil. Ale zůstávali spolu. Nedostatek záznamů v Kafkově deníku stejně jako nedostatek korespondence z té doby nedovoluje činit závěry o jejich vztahu. Jenom stručná poznámka o dvou procházkách s Julií v Riegrových sadech, jedna 30. června, před nešťastným pokusem o svatbu, druhá po něm, 11. prosince 1919 („mlčenlivý vedle Julie v Riegrových sadech“) je zaznamenána v autorově deníku, i když Juliin synovec uváděl více vycházek, na kterých je doprovázel jako „garde“. V dubnu 1920 odjel Kafka do italského Merana. Následovala intenzivní výměna dopisů s Milenou Jesenskou, se kterou se seznámil už koncem října, a Kafka byl zase ve svém životě. Korespondenci s Julií v Schelesen a v Praze nazýval „malá domácí výměna dopisů“. V Mileně, která byla mnohem intelektuálněji a citlivěji, znovu našel někoho, s nímž mohl na dálku diskutovat o všech odstínech svého zmučeného bytí. Vztah k Mileně se rychle prohluboval a Kafka Julii o svém novém předmětu zájmu písemně informoval. Na cestě zpátky z Itálie do Prahy strávil Kafka se svou novou láskou několik dní (29. června až 4. července) ve Vídni. Milena, vedle které „všechno ostatní mizí a stává se bezvýznamným“, pro něho znamenala mnoho. Toto tvrzení musíme konfrontovat se slovy, kterými charakterizoval Julii jako bezvýznamnou bytost. Max Brod tvrdí, že si Milena hned položila striktní, nespravedlivou podmínku, aby se „Kafka zcela oprostil od Julie a její rodiny“, a že ta zvláštní žárlivost a opovržení, které dává Frieda najevo Olze v románu Zámek prý pochází z Milenina chování vůči Julii. Kafkovy dopisy Mileně nenesou ani stopu této nelibosti. Milenino přání, aby se Kafka distancoval od Juliiny rodiny, překvapuje, neboť on sám nikdy neměl blízký vztah ke členům její rodiny a v dopisech adresovaných Käthe Nettel sám zmiňoval své pochybnosti týkající se sňatku s Julií.

Večer 4. července, po návratu do Prahy, mluvil s Julií o změněné situaci. První dějství prý bylo bouřlivé a „hrozivé“. Následujícího dne, když se na Karlově náměstí v Praze dostali k „hlavnímu bodu programu“ (pravděpodobně nutnosti rozchodu), se Julie jeví jako rozervaná bytost. „Po dlouhé minuty“, píše Kafka, se celé její tělo třásla, nakonec řekla bezmocně: „Nemohu odejít; ale jestliže mě pošlete pryč, odejdu; posíláte mě pryč?“ A nakonec, když Kafka odpověděl, že chce, aby odešla, řekla: „Ale stejně nemohu jít“. To jsou jediná Juliina slova, která se zachovala. Způsob, jakým životopisci představují Julii jako zdrženlivou dívku, která od života moc neočekává, pravděpodobně pochází z obrazu bezbranné, zoufalé bytosti

to maintain himself and the battle to preserve a some sort of “balanced inner existence” [inneren Bestand], as well as a shrinking back from the role of a family-father, although he had already noted that Julie hardly had the “original longing for children”. At the end of the litany of questions posed to himself he arrives at the topic, also familiar from the Felice-letters: his hated occupation of civil servant, an official (Beamter). Bureaucracy had now become so much a part of his nature, he thought, that it had changed or indeed deformed him. “But you’re no farmer, whose children are nourished by the land,” he writes, “and descending down to the last rung not even a businessman, I mean according to your inner inclination, but instead, as far as class-type is concerned, the dregs of the European white collar workers, a civil servant (Auswurfsklasse des Europäischen Berufsmenschen, Beamter) and in addition overly nervous, hopelessly addicted to all the dangers of literature, weak in the lungs, wearily avoiding the paltry desk work in the office.”

With the decision to marry the signal for the “race between the outward circumstances and inner weakness” had been sounded. The medical exam which Kafka wanted to have performed before the marriage was delayed because the physician was on vacation. To end it all, on the Friday before the marriage ceremony, most likely set for the first Sunday in November 1919, the couple learned that the apartment – newly constructed quickly after the war by enterprising contractors in the city suburb of Vršovice (Wrschowitz), near Königliche Weinberge – had been rented to someone else. With that the measure was full; the deadline that was given to Kafka had been overshot and the full spate of held-back doubts finally broke loose and he cancelled the wedding.

The long letter to Julie’s sister that described the marriage attempt’s complete path of suffering was written on November 24. In it Kafka wanted to explain that he had not made a premeditative attempt to deceive Julie with a promise of marriage, that he was therefore not a liar. (At times the text makes one even wonder whether it entered his mind that he might be open to a breach of promise suit.) Rather he had had the honest intention of marrying Julie and had hoped for the possibility of postponing his fears long enough to carry the plan through. He had lost this “game of chance” [Glücksspiel] as he called it. His letter’s other purpose was to convince Käthe to let him and Julie remain together. According to him only two reasons or “pre-conditions” [Voraussetzungen] could prevent this: the first: Julie would marry another man “with whom she is in agreement, has children and with whom she would live as purely and properly as possible for an average person in our circumstances” or the second: she herself would ask for a separation. She would have to be content – for the time being or always – with faithfulness and love without insisting on “married life or what is called that.” In other words it seems Kafka was suggesting a union out of wedlock, which, in fact, might have been more palatable for his father, Hermann. Since the sexual side of a relationship with women never appeared to be Kafka’s primary interest, one cannot assume that it was here. He was thinking more of companionship. But nonetheless even in a new post-war era living with a woman while not being married to her was a thought the family of Eduard Nettel, who after all was closely associated with the Jewish synagogue in Vinohrady, could not accept.

The great sorrow that Kafka had caused his bride, something he freely admitted and regretted, was soon to be compounded, for his faithfulness and love did not persevere for long. A planned trip to Munich for three months, during which both of them would experience “another piece of the world” and many things could change, did not materialize. But the couple still remained together. The lack of diary entries on the part of Kafka as well as correspondence from the time period makes it difficult to conjecture about the

na konci vztahu s Kafkou. Ale zřejmě se svého bývalého snoubence nechtěla vzdát bez boje; poprosila ho, aby směla napsat své sokyni. Kafka nemohl „dívku“ odmítnout a tak požádal svou novou přítelkyni ve Vídni, aby jí odpověděla „přátelsky, ale přísně, spíše přísně než přátelsky“. Použití slova „dívka“ pro Julii, které se objevuje v celé jeho korespondenci s Milenou, spolu s radou, kterou Mileně dal, na nás působí otcovským, shovívavým dojmem. Franz Kafka se radí, sice ne se starší, ale intelektuálněji a dynamičtěji novinářkou, jak přistupovat k mladé, nezkušené „dívce“. I když určitě nesouhlasil s názorem svého otce, že Julie byla společenskou zlatokopkou, že se mu intelektem nevyrovnala, že její zájmy byly v naprosté většině odlišné od jeho zájmů, a že by ho možná byla odváděla od psaní. Konec konců i v případě Felice Bauer zrušil zasnoubení, protože se hrozil katastrofy v podobě měšťácké svatby. Přesto nemůžeme označit Kafkovo zacházení se snoubenkou Julií v konečné fázi jejich vztahu za hezké.

Julie se stala závislou na Kafkově náklonnosti. Její ostýchavost vůči němu vystopujeme i v událostech kolem dopisu, který napsala Mileně. Napsala ho (podle Kafkových a možná i vlastních slov) „brzy ráno, napůl nevědomky“ a okamžitě ho poslala. Když se později toho dne dozvěděla o Kafkově přání, aby s ním dopis prodiskutovala dřív, než ho pošle, běžela na hlavní poštu, aby dopis zadržela. Byl to zoufalý pokus ukázat muži, kterého stále považovala za svého ženicha, že se podřizuje jeho přáním. Julie, která se tak cítila svázána s Kafkou, byla Mileninou odpovědí hluboce raněna. Nejvíce ji prý zranila slova „protože o Vás nikdy nepsal ani nemluvil“.

Jiná tragická událost, která se udála trochu dříve toho samého roku, musela tížit Kafku v době, kdy opouštěl Julii. Týkala se Mileniny mladé kamarádky Jarmily Ambrožové. Ta se vdala za dvaadvacetiletého lékaře Josefa Reinera, který také pracoval v českých novinách Tribuna. I když Reiner svou ženu velmi miloval, zjistil, že si ho vzala hlavně proto, aby unikla svým rodičům. Avšak toto tvrzení je neudržitelné vzhledem k faktu, že se oba vrátili k jejím rodičům už dva dny po svatbě a že i později u nich Jarmila delší dobu žila. Spíše se zdá, že mladá žena, Mileně otrocky oddaná, napodobila příběh starší kamarádky o útěku před dominantním otcem. (Toto napodobování se projevovalo i jiným způsobem). Jarmila se spřátelila s Willy Haasem (což je také literární postava a Kafkův známý) a stala se jeho milenkou. Její raněný a silně rozrušený manžel spáchal sebevraždu předávkováním morfia v noci z 18. na 19. února (Willy Haas píše, že jeho aféra s Jarmilou začala právě té noci). V dopise Mileně z 12. června 1920 cituje Kafka z dopisu Maxe Broda, který mu „oznámil“ tento „zvláštní“ a „ponurý“ příběh. Kafka se k tomu vrátil o jedenáct dní později (23. června 1920); mluví o okolnostech, které se ho týkají: „že mou vinou je zasažen tvůj manžel, mě přímo udeřilo, sto a jednou se mě to dotýká a trhá na kusy“. I když tato pasáž se dá těžko interpretovat, protože Milenin text, ke kterému se vztahuje, se ztratil, viděl Kafka možná podobnost s milostným trojúhelníkem, v němž figuroval on, Milena a její manžel Ernst Pollak, přičemž Kafka vklouzl do role Willy Haase. Naštěstí Ernst Pollak měl velmi liberální postoj k manželské věrnosti a nikdy na sebevraždu ani nepomyslel. Když se však Kafka vracel k Reinerově sebevraždě, zdráhal se vidět druhý milostný trojúhelník, v němž jasně hrál roli přelétavé Jarmily. Musel si však uvědomit, že tento druhý milostný trojúhelník (Kafka, Milena, Julie) s Kafkou v roli Jarmily se tomu prvnímu, o kterém se stále mluvilo, velmi podobá. Z uvedené scény s Julií bylo později zcela jasné, že ve svém zoufalém stavu byla sebevraždě mnohem blíže než Ernst Pollak.

6. července 1920 viděl Kafka Julii pravděpodobně naposledy. Procházky s ní, na kterých všechno stále dokola probírali, ho zcela vyčerpaly. Julie mu poslala dopis, který dostala jako odpověď od Mileny, a některé pasáže označila; kolem 19. července mu pak poslala „pouchující,

relationship. Only terse mention of two walks together with Julie in the Rieger Park, June 30, before the ill-fated marriage attempt, and after it on December 11, 1919 (“silent with J. in the Rieger Park”), are noted in the author’s diary, although Julie’s nephew spoke of more outings there on which he accompanied the couple as a sort of “chaperon”. In April 1920 Kafka left for Merano, Italy. The acquaintance with Milena Jesenská, which had begun end of October led to an more intensive exchange of letters and there Kafka was once more in his element. The correspondence with Julie had hardly exceeded what Kafka called a “small domestic letter exchange” in Schelesen and several letters in Prague. In Milena who was intellectually much more ambitious he again had someone with whom he could communicate at a distance in letters about all the nuances of his tortured existence. The relationship with her quickly deepened and Julie was apparently informed by letter of his new interest. On the way back from Italy to Prague Kafka spent a few days (June 29 – July 4) in Vienna with his new love, next to whom “everything else, even if it should remain unchanged, disappears and becomes insignificant.” This statement must be juxtaposed with that in which the author declared Julie an insignificant being. Max Brod maintains that Milena immediately set the severe, even unjust condition “that Kafka break off with W. and her family completely” and that the curious jealousy and contempt Frieda shows Olga in the novel The Castle is the pendant of Milena’s conduct toward Julie. Kafka’s letters to Milena do not evidence any trace of this dislike. Milena’s wish that Kafka distance himself from Julie’s family would also be surprising since he never seemed to have any particularly close attachment to members of that family and he himself mentioned Käthe Nettel’s doubts about the marriage.

On the evening of July 4 after his return to Prague he spoke with Julie about the changed situation. The first scene was stormy and “threatening”. Her reaction on the following day when the “main issue” (probably the necessity of separation) came up for discussion on the Karlsplatz in Prague gives insight into a completely shattered being. “For long minutes” her whole body shook, Kafka writes. In the end she could only say helplessly: “I can’t leave; but if you send me away then I’ll go; are you sending me away?” and ultimately when he had answered that he was: “But I still can’t go.” These are the only words of Julie that have come down to us. The impression several biographers seemed to have gained of a reticent girl who expected little from life probably stems from the helpless, wretched figure that she presented at the end of her association with Kafka. But apparently she did not want to give up her former bridegroom without any fight and begged Kafka to let her write to her rival, Milena. That the author could not deny the “girl” and asked his new girlfriend in Vienna to answer her “in a friendly but firm manner, but more firm than friendly.” The use of the word “girl” which appears in all of the correspondence he has with Milena about Julie in addition to his advice to her sound fatherly and even patronizing. The older Franz Kafka consults with the, if not older, then more intellectual and dynamic woman journalist about how to confront the young, inexperienced “girl.” Although Kafka surely did not agree with his father’s interpretation that Julie was an social opportunist, yet he must have finally realized that she was inferior to him intellectually, had interests that were, for the most part, completely different than his, and might force him away from writing. After all the looming catastrophe of a bourgeois marriage with Felice Bauer had been the primary reason for the cancellation of their first engagement. Yet one certainly cannot consider Kafka’s treatment of his fiancée Julie in the end-phase of their relationship his finest hour.

Julie had clearly become dependent on Kafka’s affection. Her shyness towards him can be traced further still in the episode surrounding the letter she wrote to Milena. She wrote it (in Kafka’s words, but possibly also hers) “in the early morning half unconsciously” and

mateřský” dopis (parafrazovala jeho otcovskou roli?), ve kterém ho žádala o adresu Milena manžela. Ani v tomto okamžiku se Julie nechtěla úplně vzdát, chtěla věc hnát dále. Koncem července jí Kafka Milenin dopis vrátil a připojil „pár přátelských slov“. Zdá se, že se mu podařilo rozmluvit jí, aby kontaktovala Ernsta Pollaka. Po této příhodě s ní přerušil veškeré styky.

O zbytku života Julie Wohryzkové máme jen málo informací. Možnost, kterou sám Kafka nadhodil ve svém dopise adresovaném Käthe Nettel, se stala skutečností: našla jiného muže, bankovního ředitele Josefa Wenera, narozeného roku 1880 v Bystřici u Olomouce; vzali se 11. listopadu 1921 na Královských Vinohradech. Werner byl zaměstnán v pražské Creditbank a jako ředitel působil v pobočce banky na Žižkově. Jezdil do Bukurešti a také zastupoval své zaměstnavatele v Banque Romaine de Commerce et de Credit de Prague. Podle informací Juliina synovce strávili manželé delší dobu v rumunském hlavním městě, odkud se přestěhovali do bytu ve Francouzské ulici 9 v Praze.

Julie Wohryzková a Käthe Nettel v Mariánských Lázních, třicátá léta.

Fotografii poskytl Anthony Northey, kterému ji při výzkumu věnovali příbuzní rodiny v Izraeli. Fotografie nemůže být dále používána bez svolení.

Julie Wohryzková and Käthe Nettel in Marienbad in the 1930s.

The photograph was provided by Anthony Northey who was given it by Julie's relatives in Israel during the research. The photograph cannot be used without permission.

posted it immediately. When later in the day she learned of Kafka's wish to discuss the letter with her before she sent it off, she ran to the main post office in order to retrieve it from the postal official – with the aid of liberal tips to him – before it was forwarded to Vienna. It was the desperate attempt to demonstrate her submissive compliance to the wishes of the man she still maintained was her bridegroom. She, who felt so bound to Kafka, could only be deeply hurt by the answer she received from Milena. According to Kafka the words “because he never wrote or spoke of you,” wounded her especially.

Another tragic incident that took place earlier in the year must have weighed on Kafka too when he abandoned Julie. It involved Milena's young friend Jarmila Ambrožová. She had married a twenty-two year old medical doctor Josef Reiner, who also had a job at the Czech newspaper Tribuna. Although Reiner was apparently madly in love with his wife, she made it clear to him that she had married him primarily to escape her parents. Given the fact that Jarmila and he returned to live with her parents two days after the marriage and that she alone later lived with them for quite a while, her reason hardly holds water. More likely, it seems, the young woman, who was slavishly devoted to Milena, was emulating her older friend's history of escaping a domineering father. (This emulation manifested itself in other ways too.) She struck up a friendship with Willy Haas (also a literary figure and Kafka-acquaintance) and when she began an affair with him her wounded and distraught husband committed suicide by taking an overdose of morphium during the night of February 18 to 19. (Haas claims his affair with Jarmila began that night.) In a letter to Milena, dated June 12, 1920, Kafka quoted from a letter Max Brod had written to him in which the latter „reported“ this „curious“ and „grim“ story. Kafka came back to it eleven days later [June 23, 1920] and speaks of circumstances in it which affect him: „that which through my fault just grazes your husband, actually hits me in the first instance fully, ten and one hundred times it hits me and cuts me to pieces.“ Although the passage is hard to interpret since the Milena-text to which he is referring is missing, it is possible he saw a similarity to the love triangle between himself, Milena, and Milena's husband, Ernst Pollak, Kafka obviously assuming the role of Willy Haas. Of course, Polak, who had a very liberal attitude toward constancy in marriage, was never in danger of committing suicide. Yet while alluding to Reiner's suicide Kafka refrains from bringing up the other love-triangle in which he clearly had played he part of the fickle Jarmila. Yet he must have seen the story's relevance the other love-triangle (Kafka, Milena, Julie), as of yet still on the horizon ,in which he clearly was about to play the part of Jarmila. From the scene with Julie mentioned above it became evident later that she in her desperate state was much closer to suicide than Ernst Pollak.

On July 6, 1920, Franz Kafka saw Julie Wohryzek presumably for the last time. The walks with her in which everything had come up for discussion had completely tired him out. She sent him the letter she had received in reply from Milena with passages she had highlighted and around July 19 a „didactic, motherly“ letter (mimicing his „fatherly“ role?) in which she asked for the address of Milena's husband. Even at this late date Julie apparently did not want to admit defeat completely and intended to press the matter further. Toward the end of July Kafka sent Milena's letter back to her „with a few friendly words.“ It seems he also succeeded in dissuading her from contacting Ernst Pollak. After that his contact with her broke off.

There are only sparse data about the rest of Julie Wohryzek's life. The possibility that Kafka himself had brought up in his letter to Käthe Nettel became reality: she found another man, the bank manager Josef Werner, born 1880 in Bystritz near Olmütz whom she married in Königliche Weinberge on November 11, 1921. Werner was employed at the Prager Creditbank and worked as a director in the bank's subsidiary in Zizkov. On visits to

Záměna Julie s její mladší sestrou Růženou vedla k mylné domněnce, že si Julie otevřela obchod s dámskou módou a že v roce 1939 zemřela v psychiatrické léčebně na Veleslavíně. Růžena, narozená roku 1895, začala svou kariéru jako účetní, stejně jako její sestra Julie, která se stala prokuristkou. Růžena se později stala módní návrhářkou a několik let vedla módní obchod v Sázavské ulici číslo 7, kde Julie zřejmě vypomáhala. Po určitou dobu byl obchod v ulici Ve Smečkách a v roce 1930 se přestěhoval do Domu „Nizza“ v Italské ulici 24. Ve velkém sále Radiopaláce na Vinohradech uváděla Růžena 9. října 1930 velkou módní přehlídku pro své zákazníky. Její pasová fotografie z roku 1921 ukazuje, že měla velkou zálibu v závojích, což Kafka pozoroval i u její sestry Julie. Růžena zemřela na Veleslavíně 7. července 1939 na schizofrenii a byla pohřbena na Židovském hřbitově v Praze-Strašnicích vedle svého otce, který zemřel v roce 1928.

Avšak Julie zažila německou invazi a okupaci Československa. 19. listopadu 1943 byla Němci zajata v bytě na Francouzské třídě (kterou přejmenovali na Bismarckstraße). Podle jejího synovce se Josef Werner a jeden jeho kolega dostali do konfliktu s nacisty; nacisté Wenera hledali v jeho bytě a Julii zatkli náhodně, protože byla Židovka. (Byla obžalována ze špatného zacházení s občanským průkazem; Julie zřejmě půjčila svůj průkaz židovské ženě, která se chtěla schovat před Němci). 19. dubna 1944 byla deportována do Osvětimi a tam 26. srpna zavražděna. Její sestra Käthe Nettel a její manžel Theodor byli deportováni už v roce 1942 a pravděpodobně se také stali oběťmi nacistů. Pouze Käthinu synovi a jejímu bratru Wilhelmovi se podařilo uprchnout do Palestiny a strávit tam válečná léta. Oba se po válce vrátili do Československa. Wilhelm zemřel v Mariánských Lázních, Käthin syn odjel znovu z Československa a našel nový domov v Izraeli.

Bucharest he also represented his employers at the Banque Roumaine de Commerce et de Credit de Prag. According to information from Julie's nephew, Julie and her husband spent a lengthy period in the Rumanian capital before the couple moved to an apartment in Francouzská třída 9 in Prague.

The confusion of Julie with a younger sister, Růžena led to the mistaken assumption that she had opened a women's fashion store and died in the mental institution at Veleslavín in 1939. After beginning her career as a counter-clerk like her sister (Komptoiristin) Růžena, born in 1895, became a fashion designer and ran a fashion store for a number of years in Sázavská ulice 7 in which Julie was supposed to have helped out. For a time the store's address was Ve Smečkách and in 1930 it was located in the House "Nizza", Italská 24. In the great assembly hall of Radio-Vinohrady Růžena was able to stage an evening of fashion modelling for her customers on October 9, 1930. Her passport picture from 1921 shows that she possessed a fondness for veils that Kafka had noted in her sister Julie. She died in Veleslavín of schizophrenia on July 7, 1939, and was interred in the Jewish cemetery in Prague-Strašnice alongside her father who had died in 1928.

Julie, however, lived to endure the German invasion and takeover of Czechoslovakia. On November 19, 1943, she was arrested by the Germans in her apartment in the Franzouska třída (which had been renamed Bismarckstraße. According to her nephew Josef Werner and a business colleague got into a conflict with the Nazis who in a search of the Werners' apartment arbitrarily arrested her because she was Jewish. (It is said she was accused of an identity card violation; she had apparently lent her card to a Jewish woman who wanted to hide from the Germans.) On April 19, 1944, she was deported to Auschwitz and was murdered there on August 26. Her sister Käthe Nettel and her husband Theodor had already been deported in 1942 and presumably fell victim to the Nazis. Only Käthe's son and her brother Wilhelm were able to flee to Palestine where they spent the war years. Both returned to Czechoslovakia after the war. Wilhelm died in Marienbad; the son left the country again and found a new home in Israel.

Českožidovské hnutí

Překotné společenské změny a získání občanské svobody přinesly na konci 19. století nové generaci židů v Čechách do té doby neznámou otázku vlastní identity. Dříve bylo vše jasné, izolace a perzekuce jasně definovala mantinely židovské existence. Jednotící role náboženství v moderním světě ustupovala do pozadí. Část Židů zůstávala věrná německojazyčné rakouské kultuře, která jim dala rovnoprávnost. Část Židů, zejména venkovských, cítila potřebu podpořit český národ v jeho boji za sebeurčení. Sami sebe považovali za součást tohoto zemského národa. A mnozí se koncem 19. století stěhovali právě na Vinohrady.

4. března 1876 založili česky hovořící židovští studenti na Univerzitě Karlově první českožidovskou organizaci – Spolek českých akademiků židů. Spolek si kladl za úkol šíření znalosti češtiny mezi Židy, odstranění středověkých předsudků ze strany obrozeného českého národa a podporu české jazykové, kulturní i národní asimilace, tedy splynutí s českým národem. Roku 1893 vznikla první masová organizace sledující podobné cíle, Národní jednota českožidovská, o rok později se rodí Politická jednota českožidovská. Obě organizace měly pobočky na Vinohradech. Mezi českožidovskými aktivisty té doby najdeme rodiče mnoha později slavných Čechů, hnutí tedy bylo poměrně úspěšné. Prolínání židovské, katolické či evangelické konfesijní identity a českého, rakousko-uherského či německého národnostního cítění i v rámci jednotlivých rodin bylo na Vinohradech poměrně běžné.

Zařizující komitě ku zřízení odboru pro Král. Vinohrady a okolí odbyvalo dne 2. listopadu t. r. druhou poradní schůzi, která též se dosti značného účastenství stoupenců Vinohradských. Hlavní zásluha o přípravu práce, které byly již v nejlepší proudě, měli pp. Emil Kohn z Prahy, pak Max Langer a Čeněk Físter z Král. Vinohradů. Ustavující schůze měla se konati dne 2. t. m. Následkem posledních událostí musela však býti odročena.

Zasláno.

Na Král. Vinohrady a okolí!

Zařizující komitě schváleného již odboru Národní Jednoty Českožidovské pro Král. Vinohrady, svolává poslední poradní

schůzi

na úterý dne 2. listopadu o 8. hod. več. v místnostech kavárny p. Kaisrový na Král. Vinohradech, roh Karlový a Hájkovy třídy.

Přihlášení členové a stoupení českožidovské myšlenky se vyzývají, by se lask. hojně účastnili.

Max Langer. Emil Kohn.

Ustavující schůze vinohradského odboru Národní Jednoty Českožidovské plánovaná na 2. prosince 1897 musela být odročena, neboť na Vinohradech stejně jako v celé Praze právě probíhal protiněmecký a protizhdožidovský pogrom.

Constituent session of the Vinohrady section of the National Czech-Jewish Unity, intended for December 2, 1897 had to be postponed due to an anti-German and anti-Semitic pogrom in progress in Vinohrady and the whole city of Prague.

Českým židům!

S opravdovou trpkostí a lítostí se setkáváme se desítkami našich mladých židů, kterým národní síly podvědomě naskázejí v hlavě. Jsou samotáři také proti Vám — a v naší veřejnosti se senalují výkřiky, kdo by kochrán arpoš Vaši pronosil v čas slavného rozhodného odůvodnění!

Jsou český, který vstoupil v království, se v pásmu a tisk kulturních národů, a sňatí bohužel ryzími asimilacími se spojily, jen s přechodnou postankou k tomu, že nestal národnostně náboženská, ba že právě království na bojích za svobodu ovládla, jen s tím důležitým a závažným zápasem za uznaní své oprávněnosti a svých občanských práv a proto u nás žijící, že se vzbudila na válku národnost, přitáhli, aby se k tomu jeho vstřípy rozhořely, vstoupili do našich příbytků, ohrožovali naše zdraví a naše životy, demoralizovali a loupyli naše jmění a nositeli při tom stáli.

A čím, tímto se, přivolejí jemu na jeho toto hody a tulo státi?

Ve dlouhá desetiletí nás na to trýsn stíhal český národ, že osvícení naši osamělí poroučeli pro jeho snahu a jeho zápas a že v jeho boji stojí v našich jeho nepříteli, a my naučujeme operování těchto stíhání, srazili jsme se v perné bitvy, postavili se do řad bojujících za práva českého národa, odlišili jsme přetáčky, které nám státní zastavily v cestě, probořili a vyvolali nás, probořovali odpor, až se s námi sblíženo podlehlo osamělé síle, která již neudržela dále vítězství.

Zřízení českých národních škol konfesijních, poskytnutí židovských dětí do škol českých, zavedení českých knihoven a českého učení v náboženských obcích židovských, vítězství české v mnohých důležitých korporacích, naje v občanských komitétách, pražské, plzeňské a budějovické, stávkami spojovací s těmito komitétami mnoha židovských a říšských, dobytí ruských a obzvláště v Pražském Josefově českém a mnohá jiná důležitá úspěchy věci české, jsou nepochybně pozoruhodné výsledky krátké naší činnosti.

A podívno. Na místě podpory této naší práce ohrožili se lidé, kteří se byli v našich souvěrcích, kteří věrně a poctivě lákali se k nám.

I naše hody však vyznívají osamělou stíhací nepokojných národností, než že jednotlivci chovají se nepřátelsky k nám, posílají nepřátelské rozdíly povstalecké pádem království, národností na českých městech páchnoucí a provokující národností osamělou přitáhli a potrátili na nás úder, aby nás na životě a státních ohrožili.

Jsou to spory politické, hody, záje, který jest s tím, aby státní síly nás také smazali a ochromili. Ale spory ten naši činnosti nepodporují, než že jsou si vytkli, jest opravny a slachetny.

My budeme proto své vlastenecké povinnosti plnití rovněž dále. My budeme i na dále plniti své vlastenecké povinnosti, kdykoli nás národ zavolá do boje!

Nechť nepříteli doly nás, kde chceme lásku a mír, dočasně kupi státi a vše, však pokrok mravnosti a opravdové lásky k lidstvu bohdá v brzo převládá ty smute a pak tu chceme státi čisti a plným vědomím, že jsme se sami vždy uplně přičinili a činnosti bratrské svobody, která jest konečným cílem našich snah.

Bude-li třeba, postaví se osamělí ve své perné věci, jen v tom státní záruka lepší budoucnosti.

Důvěrníci sdružení českožidovských.

Národní Jednota českožidovská na Vinohradech pořádala vlastní, tehdy tolik oblíbené vlnky – společenské taneční zábavy.

Pohlednice ze sbírky Františka Bányai.

The National Czech-Jewish Unity in Vinohrady organized their own very popular dance parties.

Postcard from the collection of František Bányai.

The Czech-Jewish movement

Overwhelming social changes and the granting of civil rights at the end of the 19th century brought the new generation of Jews in Bohemia face to face with hitherto unknown question of own identity. Before, everything was clear, as the isolation and persecution clearly defined the boundaries of Jewish existence. The unifying role of religion diminished in the modern world. Part of the Jewish population remained loyal to the German-speaking Austrian culture which granted them equal rights. The other part, especially country Jews, wanted to support the Czechs in their struggle for self-determination and considered themselves a part of this nation. Many of them moved to Vinohrady (Königliche Weinberge) at the end of the 19th century.

On March 4, 1876 Czech-speaking Jewish students founded the first Czech-Jewish organization at the Charles University in Prague, the Society of Czech Jewish Academicians. The Society aimed at expanding the use of the Czech language among Jews, doing away with medieval prejudice on the part of the revived Czech nation, and supporting the Czech linguistic, cultural, and national assimilation, in other words blending with the Czech nation. In 1893, the first mass organization with similar aims, the National Czech-Jewish Unity, and a year later the Political Czech-Jewish Unity came into being, both organizations having their branches in Vinohrady. We can find parents of many later famous Czechs among the Czech-Jewish activists from that time which means that the movement was relatively successful. It was quite common in Vinohrady that Jewish, Catholic or Evangelic confessions on one side, and Czech, Austro-Hungarian or German national feelings on the other mingled within individual families.

For numerous anti-Semites, the Vinohrady synagogue was a symbol of the hated emancipation of Jews. "Before, Israel had its mark in the Jewish Town only where they were confined. Today, we find their sign in Vinohrady, the newest and most beautiful suburb of Prague, later they might build a temple next to St. Vitus Cathedral or where they'd like. Nothing shows the power of Israel and humiliates us more than the Vinohrady synagogue with its mighty towers that can be seen far and wide, as an age-old symbol of our Royal Prague", wrote *Katolické listy* (Catholic Paper).

Vinohradská synagoga byla pro mnohé antisemity symbolem nenáviděného zrovnoprávnění Židů: „Dříve měl Israel svou značku jedině na židovském městě, na kteréž byl odkázán. Dnes vtiskl svou značku nejnovějšímu a nekrásnějšímu předměstí Prahy, Vinohradům, později vystaví si velechrám třeba vedle sv. Víta, a vůbec kde se mu dále zlíbí. Nic nevyznačuje moc Israele tak pro nás pokořivě jako synagoga vinohradská se svými impozantními věžemi, jež viděti je daleko široko jako věkovitý odznak naší královské Prahy,“ psaly Katolické listy.

Popis jednoho z útoků na vinohradskou synagogu, Prager Tagblatt, 2. 12. 1897.

Novinové zprávy o průběhu pogromu.

Description of an attack on the Vinohrady synagogue, Prager Tagblatt, 2. 12. 1897.

Newspaper reports of the course of the pogrom.

Prager Tagblatt Nr. 334.

Kuch gegen die Synagoge in Weinberge war ein Angriff geplant. Schon sog die Menge herein, mit Steinen beworfen, als plötzlich Jemand in der Menge rief: „Die Weinberger Cultusgemeinde ist gefährlich! Lassen wir die Synagoge!“ Unter Sláva! und Na edar-Rufen, die vor der Synagoge ausgebrocht wurden, sog die Menge ab. Richtschützen erschienen um 5 Uhr Nachmittags bei Vorhand dieser Cultusgemeinde beim Herrn Hofrath Polizei-Director Dörfel, um entsprechenden Schutz für das Gotteshaus zu erbitten.

Mit Einbruch der Dunkelheit steigerten sich die Exzesse und Plünderungen. Zahlreiche jüdische Geschäftsläden der Altstadt und Neustadt, in Weinberge, Břichowitz und Hřibow wurden total geplündert. Viele von diesen Geschäftsläden, welchen die gesamte Einrichtung und das ganze Waarenlager in Stücke gehauen und gerissen wurden, sind binnen wenigen Minuten an den Scheitelfuß gebracht worden. Unter den Rufen: „Das ist ein Jubel!“ pflegte die Menge den Sabu zu bitten.

Z krouku českých a křesťanských obchodníků a živnostníků obcházeli nás řada slůžků. Ze jejich obchody se staly též předměstem útočným rozehnaných davů. Takových politování hodných omylů stalo se velmi mnoho. Lidé často byli uvedeni v omyl buď pouhým německým zněním jména nebo ještě častěji **svolávaností křem**, i tehdy vznikla domněnka, že dotyčné závody jsou německé a židovské.

«Po 8. hodině večerní též zástup, asi 500 hlav čítající, na Král. Vinohrady k německé dívčí škole v č. 561, jež okna roztrhali. Mimo to roztrhána okna a tabule obchodníků s hračkami Steina a Freunda v č. 389 na Kr. Vinohradech, obchod. se stříbrným zbožím Schabläma a čalouníka Nejedlého v č. 577 a obchodníka Weigerta v č. 186 na Král. Vinohradech. Konečně vytloučena byla kotelna Biakupova v č. 167 na Král. Vinohradech. Rodina kofalečnicka dala se při bombardování na útěk. V obydlí vrátěného villy Gröbovy rovněž okna byla roztrhána.

Na domě č. 900 na Král. Vinohradech bylo obchodníku se senem Čičku Fischerovi roztrháno 16 tabulí v oknech a obchodníku se senem Zakmunda Bendovi v č. 164 na Král. Vinohradech 10 tabulí.

V budově německé techniky v Husově třídě roztrháno bylo večer jedno okno. Z domu č. p. 387—1. vyhodil kdosi prázdnou láhev po sodovce do zástupu, který proto rovněž chtěl podniknouti útok na dům. Po 8. hodině večerní táhlo k vinohradské synagoze asi 200 osob. Prý tam chtěli roztrhát okna. Policie však je rozehnala. V novém německém divadle roztrhány celkem 42 tabule v oknech a dveřích. V č. 736 na Král. Vinohradech uspořádána byla schůze socialistů.

S tím, jak v moderním světě ustupoval do pozadí náboženský antisemitismus vinící Židy ze zavraždění Ježíše Krista, rostl v Čechách vliv nového protizidovského předsudku: Židé jsou Němci, a tedy nepřátelé Čechů. Když na konci listopadu 1897 padla vláda Kazimíra Badeniho prosazující úřední zrovnoprávnění češtiny s němčinou, Židé v českých městech se stali v důsledku stále intenzivnější politické agitace cílem lidového útoku: rozrušené davy napadaly synagogy, školy, domovy, židovské obchody a kradly nebo ničily jejich vybavení. Terčem útoku se několikrát stala i nová vinohradská synagoga, napaden byl židovský dívčí sirotčinec, vyrabovány byly zdroje obživy mnoha exponentů českožidovské myšlenky. K potlačení pražských nepokojů muselo být vyhlášeno stanné právo. Násilí po několika dnech ustalo, ale sen o integraci Židů do českého národa byl povážlivě narušen.

Nová generace českožidovských aktivistů se narodila v česky hovořících rodinách, pogrom roku 1897 zažili pouze jako děti. Asimilaci chtěli završit jednou a provždy, bez pozůstatků někdejšího židovství předků. Považovali se za Čechy a za Čechy byli považováni, dokud jim jejich původ nepřipomnělo protizidovské štvání za druhé republiky.

As religious anti-Semitism blaming the Jews for having murdered Jesus was gradually stepping back in the modern world, a new anti-Semitic prejudice grew in Bohemia: the Jews were Germans and therefore enemies of the Czechs. When at the end of November 1897 the government of Kazimír Badeni fell, having had supported the official equal status of Czech and German languages, Jews in Bohemian towns became the target of people's assault: due to growing political propaganda, furious crowds attacked synagogues, schools, homes, and Jewish shops and stole or destroyed their equipment. The new Vinohrady synagogue and the Jewish orphanage for girls were repeatedly attacked and the livelihood of many supporters of the Czech-Jewish idea was plundered. Martial law had to be declared in order to put down the riots in Prague. Violence ceased after some days, but the dream of Jewish integration into the Czech nation was seriously disturbed.

Josef Baum (1864–1942), poslední starosta Národní jednoty českožidovské na Vinohradech.

Fotografii z archivu RNDr. Jiřího Bauma poskytl Ing. Petr Baum.

Josef Baum (1864–1942), last mayor of the National Czech-Jewish Unity in Vinohrady.

Photograph from the Archives of RNDr. Jiří Baum was provided by Ing. Petr Baum.

A new generation of Czech-Jewish activists was born into Czech-speaking families and experienced the pogrom of 1897 as little children only. They wanted to complete the assimilation for once and for ever, without vestiges of the former Jewishness of their ancestors. They regarded themselves and were regarded by others as Czechs till they were reminded of their origin by the anti-Semitic agitation during the Second Republic.

Pomoc potřebným

Nedílnou součástí existence každé židovské obce je vedení matriky a zajišťování rituálů spojených s koloběhem života. Zahrnuje i péči o nemajetné, nemocné, sirotky či přestálé. „Israelský pomocný spolek pro ošetřování nemocných a chudých na Královských Vinohradech“, jehož dlouholetým místopředsedou byl Max Langer, byl založen roku 1897. Na Vinohradech kromě toho působilo několik sociálních institucí sloužících potřebným z celého území Čech: chlapecký a dívčí sirotčinec, několik útulků a jeden z pražských židovských starobinců.

„Krejcarový spolek ku podporování izraelských osiřelých dívek v Království českém“, který kromě jiného přispíval chudým dívkám na věno, obdržel roku 1893 od Mořice Hahna darem dům č. p. 5 v někdejší Puchmajerově ulici, dnes Lublaňské, a začal v něm provozovat dívčí sirotčinec.

Poděkování dívčího sirotčince dárčům. Archiv Židovského muzea v Praze.

Archiv stavebního odboru Úřadu MČ Praha 2.

Expression of thanks of the girls' orphanage to the donors. Archives of the Jewish Museum in Prague.

Archives of the construction department of Municipality Prague 2.

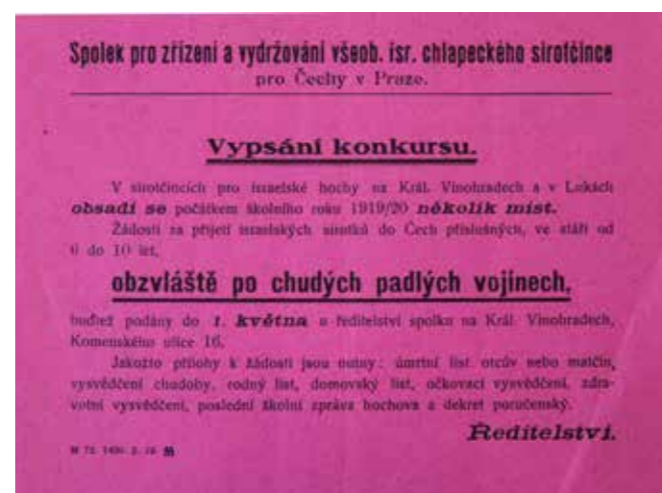

Chovanci sirotčince pocházeli z celých Čech.

Archiv Židovského muzea v Praze.

Inmates of the orphanage came from the whole of Bohemia.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

„Spolek pro zřízení a vydržování všeobecného sirotčince pro osiřelé židovské chlapce pro Království české“ zakoupil roku 1898 dům č. p. 68 v ulici nesoucí tehdy jméno J. A. Komenského. Již první rok v něm našlo nový domov šestnáct chlapců.

Herecká hvězda pražského německého divadla, Gustav Löwe, svou závětí ze 13. května 1913 odkázal celé své jmění dobročinné nadaci pečující o sirotky a chudou mládež. Na průčelí jeho tří vinohradských domů z dědictví po rodičích – č. p. 324, č. p. 521 a č. p. 551 – měla nadace „na věčné časy ponechat, pokud se týče připevniti a zachovati zřetelné označení ‚nadání Gustava Löweho – Gustav Löwe Stiftung‘“. Předpokládané věčné časy skončily roku 1949, kdy byly zdobné bronzové desky z domů odstraněny a břemeno závazku uchování jména dobrodince vymazáno. Podobná bronzová deska se zachovala pouze na umělcově hrobě na Novém židovském hřbitově.

V jídelně chlapeckého sirotčince. Archiv Židovského muzea v Praze.

Archiv Židovského muzea v Praze.

In the canteen of the boys' orphanage.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

Helping the needy

Keeping a register of births, marriages, and deaths, and safeguarding rituals connected with the life cycle is an inseparable part of the existence of every Jewish community. It includes also the care of the poor, sick, orphans, and aged people. The “Israeli auxiliary society for the care of the sick and poor in Königliche Weinberge (Královské Vinohrady)” with Max Langer as a long-term vice-chairman, was founded in 1897. Besides, there were several social institutions in Vinohrady for those in need coming from the whole of Bohemia: one orphanage for boys and one for girls, several shelters, and one of Prague’s Jewish old people’s homes.

“Dime society (Krejcarový spolek) for supporting orphaned Israeli girls in the Kingdom of Bohemia” received in 1893 a house at 5, Puchmajerova (today’s Lublaňská) Street, as a gift from Mořic Hahn, and started to run a girls’ orphanage there. Apart from other tasks, the society also helped poor girls out with money for the dowry.

Pohlednice zaslaná Gustavem Löwe Viktoru Kohnovi.

Archiv Amiry Kohn-Trattner.

Postcard sent by Gustav Löwe to Viktor Kohn.

Archives of Amira Kohn-Trattner.

Design pamětních desek umístěných na domech Löweho nadace.

Archiv stavebního odboru Úřadu MČ Praha 2.

Design of commemorative plaques placed on the houses of Gustav Löwe Foundation.

Archives of the construction department of Municipality Prague 2.

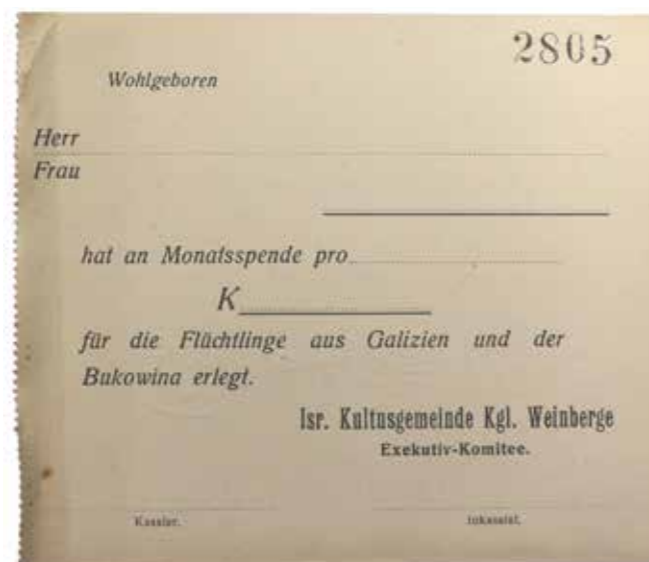
Zvláštní kapitolou židovské sociální péče na Vinohradech byla péče o uprchlíky: před vlnou uprchlíků z nacistického Německa našli na Vinohradech dočasný domov také židovští uprchlíci z frontových oblastí první světové války. Pomocný výbor kromě jiného pronajímал celé domy, ve kterých byli uprchlíci a jejich velmi početné rodiny ubytováni. V některých z těchto domů byly zřízeny striktně ortodoxní chasidské modlitebny, neboť honosná vinohradská synagoga se svými věžemi, varhanami a rovnoběžnými lavicemi nebyla pro uprchlíky z Halicje a Bukoviny přijatelným místem k modlitbám. Jedna taková modlitebna je prokázána v Brandlově, dnes Římské ulici číslo 16. V č. p. 1539 v dnešní Lublaňské ulici byl pro studenty z řad těchto uprchlíků zřízen útulek a gymnasium.

Německá verze potvrzení o peněžitém daru pro židovské uprchlíky z frontových oblastí.

Archiv Židovského muzea v Praze.

German version of a receipt of a financial gift for Jewish refugees from the front lines.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

“The society for setting up and maintaining a universal orphanage for Jewish boys in the Kingdom of Bohemia” bought in 1898 a house at 68, former J. A. Komenského Street (today’s Belgická) where sixteen boys found their new home that very year.

In his last will from May 13, 1913 Gustav Löwe, the star of the Prague German Theatre, left all his property to the charity foundation caring for orphans and poor young people. At the front of his three houses in Vinohrady (house numbers 324, 521, and 551), inherited from his parents, visible signs were set up saying “Gustav Löwe Foundation – Gustav Löwe Stiftung”. In 1949, however, the ornamental bronze plaques were removed from the houses and the name of the donor was erased. A similar bronze plaquette is preserved on the artist’s grave in the New Jewish cemetery only.

Taking care of refugees constituted a special part of the Jewish social care in Vinohrady: before the wave of refugees from Nazi Germany, Jewish refugees from the front lines of the First World War found their temporary new home in Vinohrady. An auxiliary committee rented whole houses in which refugees with their very large families were accommodated. In some houses, strictly orthodox Hassidic rooms of prayer were established, because the splendid Vinohrady synagogue with its towers, organ, and parallel benches was not an acceptable place of prayer for the refugees from Galicia and Bukovina. One prayer room was confirmed at 16, Brandlova (today’s Římská) Street; at number 1539 in today’s Lublaňská Street, a shelter and a grammar school for refugee students were established.

Účtenky spojené s pobytem uprchlíků z Halicje a Bukoviny proplácené vinohradskou židovskou obcí.

Archiv Židovského muzea v Praze.

Bills for expenses of refugees from Galicia and Bukovina covered by the Vinohrady Jewish Community.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

Židovský sirotčinec v Belgické ulici

Kateřina Šichmanová

Fotografie budovy z roku 1922
Jubilejní zpráva, ŽMP.

Photograph of the building
from 1922

Jubilee report, Jewish Museum,
Prague.

Počátky sirotčince

Myšlenka zřídit na Vinohradech chlapecký sirotčinec vznikla v již v roce 1895. Tehdy členové Židovského humanistického spolku B'nai B'rith začali uvažovat o způsobu oslavení budoucího výročí padesáti let vlády Františka Josefa. Bylo předloženo mnoho návrhů a mezi jinými i návrh Leopolda Jerusalema na založení židovského sirotčince pro chlapce z Čech. Do té doby totiž existovalo v Praze podobné židovské zařízení, a to pouze pro pražské sirotky. Návrh získal v spolku mnoho přívrženců a na podzim roku 1896 byl přijat. Vznik sirotčince i jeho další provoz byl finančně i materiálně podporován řadou sponzorů. Například prezidentem spolku Markem Jossem a dalšími významnými osobnostmi nejenom z pražského židovského prostředí.

V roce 1898 spolek zakoupil a pro účely sirotčince zrekonstruoval budovu v dnešní Belgické ulici č. p. 67 (č. o. 25) a bylo v ní ubytováno prvních šestnáct chlapců, jejichž počet v následujících letech stoupal až na padesát. V pražském sirotčinci mohli chlapci přebývat do ukončení základního vzdělání (měšťanská škola) nebo až do maturity. Chlapci navštěvovali veřejné školy různého zaměření na základě své mateřské řeči. Podle pravidel zde měli chlapci zůstat do čtrnácti let, nebyli však v těchto letech dostatečně zralí, takže často zůstávali i déle. Zájmem zařízení bylo, aby pilní žáci mohli pokračovat na středních školách. Žáci středních škol, kteří měli dobrý prospěch, byli tedy osvobozeni od placení školného.

Jewish orphanage in Belgická Street

Kateřina Šichmanová

The beginnings of the orphanage

The idea of erecting a boys' orphanage in Vinohrady appeared in 1895 already. Members of the Jewish humanistic society B'nai B'rith were considering how to celebrate the future fiftieth jubilee of government of Franz Josef. Many propositions were presented, among others the proposition by Leopold Jerusalem to set up a Jewish orphanage for boys from Bohemia. A similar institution already existed in Prague, but for Prague orphans only. The proposition had many supporters and was accepted in autumn 1896. Many sponsors, e.g. Marek Joss, president of the Society, and other prominent personalities not only from the Prague Jewish setting supported the birth and further operation of the orphanage financially and provided the necessary material.

In 1898, the Society bought and reconstructed the building at 67/25, today's Belgická Street and the first sixteen boys were accommodated at the orphanage; in subsequent years, their number grew to fifty. The boys could remain at the orphanage till they left primary school (lower secondary school) or till their school leaving examination (A-level). The boys attended public schools of different specialization according to their mother tongue and could stay at the orphanage until the age of fourteen, but they often stayed longer because they were not mature enough. The aim of the institution was to prepare good pupils for secondary schools. Students of secondary schools with good marks didn't pay school fees. The boys were divided into groups, each group having their own teacher who worked with them after they had come home from school. Two former inmates of the orphanage (Otto Freudenfeld and Rudolf Aschermann) worked as teachers there after they had finished their studies.

Owing to a precise civil registration we know that about 760 people were living in the building in Belgická Street from 1914 to 1943. The boys from the orphanage could return to their home towns after finishing their studies but they often found a job right in Prague. Some of them emigrated abroad and their later visit to the orphanage was an extraordinary event. Rudolf Franěk¹, son of the orphanage director Otto Freudenfeld, recalls: "Recently Karel Porges came from as far as New York. He has been living there for eighteen years and has always dreamed of returning to the orphanage, the „cheese house“² one day, as the uncle from America. He could be heard everywhere. Hallo, boys! Hallo, all right! His speech is funny, he mingles English and Czech words. All the Czechs in America speak this way, he says. He gives away presents, takes the boys in a taxi, and sings old songs. He is an orphanage boy again, with a touch of America".

The interwar period

In the 1920s and 1930s, several remodelings were performed at the orphanage building according to the projects of architect Leopold Ehrmann. The reconstruction enabled new activities – a modern gym, music room, clubrooms, swimming pool, playground, and even a skating rink for the winter was built. There was also a doctor's office in the building. Czech and German was spoken at the orphanage and the boys could make themselves understood in both languages. Thanks to the charity of civil institutions, sports activities

¹ Rudolf Franěk, originally Rudolf Freudenfeld, changed his surname after the Second World War.

² „Sejrák“, a slang expression for the orphanage in Belgická Street

Chlapci byli rozděleni do skupin a každá skupina měla svého učitele, který s dětmi pracoval po jejich příchodu ze školy. Dva bývalí chovanci sirotčince v něm dokonce začali po dokončení vzdělání působit jako učitelé (Otto Freudenfeld a Rudolf Aschermann).

Díky přesné evidenci obyvatel víme, že mezi lety 1914 až 1943 bydlelo v budově v Belgické cca 760 osob. Chlapci, kterým dal sirotčinec domov, se po dostudování mohli vrátit zpět do svých rodných měst, avšak často nalézali uplatnění přímo v Praze. Někteří emigrovali do zahraničí a jejich následná návštěva sirotčince byla pro chlapce mimořádnou událostí. Rudolf Franěk¹, syn ředitele sirotčince Otty Freudenfelda, vzpomíná: „Nedávno přijel Karel Porges až z New Yorku. Žije tam již osmnáct let. Vždycky snil o tom, jak se jednou vrátí do sejráku² jako strýček z Ameriky. Je ho hned všude plno. Hallo boys! Hallo all right! Mluví hrozně legračně. Míchá anglická slova s českými. Tak prý mluví všichni Češi v Americe. Bukuje v ofis, bere oběd a drajvuje káru. Rozdává suvenýry. Kudy chodí, vozí kluky taxíkem, zpívá staré písničky. Je zase kluk ze sejráku, jenom trochu americký.“

Meziválečné období

Ve 20. a 30. letech 20. století bylo v sirotčinci provedeno několik přestaveb podle projektů architekta Leopolda Ehrmanna. Rekonstrukce umožnila chlapcům řadu nových činností, vznikla zde moderně vybavená tělocvična, hudební třída, společenské místnosti, bazén, hřiště a v zimě i kluziště. V domě existovala i lékařská ordinace. V sirotčinci se mluvilo česky i německy, aby se chlapci dokázali domluvit oběma jazyky.

Díky dobročinnosti občanských institucí se sportovní aktivity mohly odehrávat i mimo budovu, jak dokládá vzpomínka z počátku minulého století: „Ježto nám slavná správa pražské občanské plovárny vlídně vstříc vyšla, poskytnuvši našim schovancům bezplatné účastenství při vyučování v plování, jakož i koupele, učilo se 12 z nich o prázdninách plovati, kdežto ostatní této poskytnuté výhody pilně používali dílem jako plavci, dílem koupající se.“

Hudebně nadaní hoši se učili hrát na housle nebo klavír u profesora Hugo Wolfa z konservatoře. V sirotčinci fungoval i pěvecký sbor řízený kapelníkem Wachtlem. Pravidelně se hrálo divadlo, dokonce na premiéře představení „Dobře to dopadlo aneb Tlustý pradědeček, lupiči a detektývové“ byli osobně přítomni autoři Jaroslav Kříčka a Josef Čapek.

Rudolf Franěk vytvářel pro chlapce řady hudebních nápěvů ke známým židovským písním a aranžoval vícehlasy. Například u příležitosti svátku Chanuka harmonizoval Maoz Cur pro tři hlasy chlapeckého sboru. Také ve svých pamětech vzpomíná na natáčení filmu Martina Friče Dobrodinec chudých psů s Hugo Haasem, kterého se v roce 1936 účastnili i chlapci ze sirotčince.

Velký důraz byl kladen také na náboženskou výchovu. Ráno i večer, před jídlem i po jídle se společně chlapci modlili. Vyučování čtení, psaní a překládání z hebrejštiny probíhalo obden ráno, střídavě s tělocvikem. V pátek večer, na šábés a o svátcích se chodilo do Vinohradské synagogy v Sázavské ulici.

Velkou událostí pro celý sirotčinec bylo každoroční Bar micva³ třináctiletých chlapců. Zde mělo Bar micva v jeden den okolo pěti až deseti chlapců, přestože jejich narozeniny byly v různých dnech. Na průběh své slavnosti Bar micva vzpomíná ve svých pamětech Otto

¹ Rudolf Franěk, původním jménem Rudolf Freudenfeld, si své příjmení změnil po druhé světové válce.

² slangový výraz pro sirotčinec v Belgické ulici

³ Bar micva – obřad, při kterém se z židovského chlapce stává nábožensky dospělý muž. Díky vzpomínce pamětníka Leopolda Löwyho, lze s jistotou tvrdit, že tyto obřady probíhaly až do roku 1942. V tomto roce měl Leo Löwy svou vlastní Bar micva spolu s dalšími dvanácti chlapci.

Fotografie z letního výletu ke Svatojánským proudům z června 1929

Paměti Otty Treichlingera.

Photograph from a summer trip to Svatojánské Streams, June 1929

Memoirs of Otto Treichlinger.

could be performed also outside the building as can be seen from a recollection dating back to the beginning of the 20th century: “Since the management of Prague public baths was so kind as to enable our inmates cost-free swimming lessons and bathing, 12 inmates learned how to swim and the others used the opportunity to swim or bathe during their holiday”.

Boys talented for music learned how to play the violin or piano with professor Hugo Wolf from the Academy of music and a chorus conducted by the bandmaster Wachtl operated at the orphanage. Theatre plays were performed regularly, the authors Jaroslav Kříčka and Josef Čapek came in person to the premiere of their play “The fat great-grandfather, robbers and detectives”.

Rudolf Franěk created tunes to well-known Jewish songs and adapted polyphony, and for the feast of Chanukah he harmonized Maoz Cur for three boys’ voices. In his memoirs, he remembers the shooting of Martin Frič’s film “Poor dogs’ benefactor” in 1936, with Hugo Haas and the orphanage boys.

Fotografie neznámého divadelního představení v Belgické ulici se scénou odkazující k New Yorku z druhé poloviny 20. let 20. století

Soukromý archiv pana Johna Robinse, syna pamětníka Josefa Roubíčka.

Photograph from an unknown theatre performance in Belgická Street with a scene referring to New York in the late 1920s

Private archives of John Robins, son of the eyewitness Josef Roubíček.

Treichlinger⁴: „Před Pesachem roku 1926 jsem slavil s dvěma dalšími hochy své Bar Micva ve velké vinohradské synagoze. ... Každý dostal nový oblek, nový pár bot. V pátek odpoledne jsme mohli déle zůstat v bazénu, holič nás ostříhal, dostali jsme větší porci masa při páteční večeři a sobotním obědě. V sirotčinci jsme se stali na dva dny třemi nejdůležitějšími hochy. V sobotu ráno nás ředitel Schwager a pan Freudenfeld, kteří nás naučili číst haftaru a příslušnou část Tóry, vzali obřadným průvodem k synagoze. V synagoze už čekali naši příbuzní. Rabín doktor Weiner po našem vyvolání k Tóře měl krátkou řeč o nás, jak plníme své povinnosti a jsme dobrými studenty atd. Když jsme se vrátili domů, my a naši příbuzní jsme se shromáždili v jedné třídě a já měl projev adresovaný vedení sirotčince.“

Vedení sirotčince

Významnými osobnostmi sirotčince byli jejich ředitelé, Isidor Schwager a jeho nástupce Otto Freudenfeld, který v sirotčinci sám jako chovanec vyrostl. Na působení Isidora Schwagera vzpomíná Otto Treichlinger: „Byl to čestný muž, který byl pyšný na svou práci. Miloval „své hochy“, snažil se vést je k poctivosti v práci a k tomu, aby byli hrdými Židy. Jeho manželka byla útlé postavy a obstarávala v sirotčinci činnosti týkající se domácích činností a stravování. Jejich dcera Klara se starala o nemocné děti, dále měla na starosti sklady prádla a bot pro chlapce. Měli jsme je oslovovat „Herr Father“ pane otče, „Frau Mutter“ paní matko a slečno Kláro. Paní Schwagerová zemřela v roce 1926 a pan Schwager o dva roky později.“ Po smrti ředitele Schwagera byl ustanoven ředitelem Otto Freudenfeld, který do té doby působil v sirotčinci jako vychovatel a učitel.

⁴ Otto Treichlinger se narodil v Klatovech v roce 1913 a v sirotčinci žil mezi lety 1919 a 1931. V roce 1939 emigroval do Velké Británie a do země se vrátil až v roce 1945. Na začátku roku 1949 emigroval do Izraele. Jeho paměti odkázal své rodině a přál si, aby byly otevřeny k výročí jeho stých narozenin, tedy v roce 2013.

Great emphasis was put on religious education. The boys used to pray in the morning and evening, before and after meals. They were taught reading, writing, and translating from Hebrew every other day in the morning, by turns with physical education. On Friday evenings, Sabbath, and holidays they used to go to the synagogue in Sázavská Street.

The annual Bar mitzvah³ of 13-year-old boys was a great event for the whole orphanage. On one day, five to ten boys celebrated their Bar mitzvah although their birthdays differed. In his memoirs, Otto Treichlinger⁴ recalls the course of his Bar mitzvah: “In 1926 before the Pessah Holydays I celebrated with two other boys, my Bar Mitzvah in the big synagogue of Vinohrady. ... Everybody got a new suite, new pair of shoes. On Friday afternoon were allowed a longer time in the swimming pool, hair dresser cut our hair, we got a bigger portion of meat at Friday evening and Saturday-noon meals. We were for two days three most important boys in the house. Saturday morning director Schwager and Mr. Freudenfeld, who instructed us to read Haftarah and our portions of the Torah, took us in solemn procession to the synagogue. In the synagogue our relatives were already waiting. The Rabbi, Dr. Weiner, called us to the Torah and had a sermon about us, that we are fulfilling our duties to our home, being good students etc. On returning home we and our relatives assembled in a classroom and I performed a speech addressed to the present members of the management.”

The management of the orphanage

The directors Isidor Schwager and his successor Otto Freudenfeld (the latter has grown up at the orphanage) were notable personalities of the establishment. Otto Treichlinger recalls the activity of Isidor Schwager: “He was an honest man, who took pride in his work, loved „his boys“ and tried to teach them honestly in work and to be proud Jews. His wife a delicate petite woman, managed the household, the kitchen, the stores etc. Their daughter Klara cared for sick children, managed the linen stores and our clothing and shoe stores. We have had to call them „Herr Vater“ Sir Father, „Frau Mutter“ Madame Mother

Fotografie výuky chlapců v učebně biologie a fotografie jejich ložnice

Jubilejní zpráva, 1922.

Photograph from the tuition of the boys in the Biology room and photograph of their bedroom

Jubilee report, 1922.

³ Bar mitzvah – the religious ceremony held when a Jewish boy reaches the age of 13, the age of religious duty and responsibility. Thanks to the memory of Leopold Löwy we know for sure that the ceremonies were held until 1942 when Leo Löwy had his own Bar mitzvah, together with twelve other boys.

⁴ Otto Treichlinger was born in Klatovy in 1913 and lived at the orphanage from 1919 to 1931. He emigrated to Great Britain in 1939 and didn't return to his country until 1945. At the beginning of 1949, he emigrated to Israel. He left his memoirs to his family and expressed the wish that the memoirs should be opened in 2013, on the occasion of his centenary.

Fotografie Otty Treichlingera
a Artura Fischmana
na dvoře sirotčince před
skládáním maturitní zkoušky
v květnu 1931

Paměti Otty Treichlingera.

Photograph of Otto
Treichlinger and Artur
Fischman in the backyard
of the orphanage before
passing the school-leaving
examination (A-level),
May 1931

Memoirs of Otto Treichlinger.

„Ve Vinohradské synagoze Otto Freudenfeld alternoval s hlavním kantorem Šajou Sudem. Když vynikající kantor Sud v synagoze na Vinohradech onemocněl, nedovolil nikomu jinému, aby ho zastupoval, nežli jemu. Překrásně zpíval. Byl basista celým svým zjevem. Mohutný, od mládí hustě šedovlasý, s přímým pohledem a laskavým úsměvem. Zpíval, a když za ním jednou přišli z rozhlasu, aby do rádia pověděl něco o své pedagogické praxi, nabídl se, že raději zazpívá. K muzice vedl i nás, mladé. Měli jsme vždycky v „sejráku“ – jak jsme říkali sirotčinci – pěvecký sbor,“ vzpomíná Rudolf Franěk.

Na oslavě 50. narozenin Otty Freudenfelda v roce 1941 vznikla myšlenka dětské opery Brundibár, která byla v sirotčinci později nastudována a měla zde i svou premiéru. Jeho syn Rudolf přivezl v červenci 1943 klavírní výtah opery Brundibár do Terezína, kde ji s ostatními umělci v Terezíně nastudoval.

Rudolf přežil 2. světovou válku, ale jeho otec byl 28. 9. 1944 deportován transportem Ek do Osvětimi, kde byl ihned po příjezdu poslán do plynové komory. Transport do Osvětimi 1. října 1944 nepřežila ani Rudolfova matka Paula.

Je zřejmé, že židovský sirotčinec v Belgické ulici se nikdy nepodobal ostatním institucím svého druhu. Umožňoval totiž svým svěřencům důstojný život a obdivuhodně je připravoval pro jejich profese. Vzpomeňme například dobré pracovní umístění chlapců po skončení školní docházky, o které se postarali členové židovské obce v Praze.

Sirotčinec nejlépe charakterizují vzpomínky Rudolfa Fraňka: „...Sirotčinec v Belgické se od jiných podobných ústavů lišil hlavně svým duchem. Vypěstoval ve svých chovancích určitý způsob hrdosti na příslušnost ke kolektivu, který žije v tomto ne vždy ideálním světě

and Miss Klara. Mrs. Schwagerová died in 1926 and Mr. Schwager two years later.“ After the death of director Schwager, Otto Freudenfeld was designated as director after he had worked as educator and teacher at the orphanage.

“Otto Freudenfeld alternated with the chief Cantor Šaje Sud in the Vinohrady synagogue. When the outstanding Cantor Sud fell ill he allowed nobody but Otto Freudenfeld to take his place. Otto Freudenfeld had a marvellous singing voice, he was robust, with grey hair, straight look and a kind-hearted smile. Once somebody from the radio wanted him to say something about his pedagogic practice, but instead of speaking he offered to sing. He led us, young boys, to music too; we always had a chorus at the orphanage“, remembers Rudolf Franěk.

In 1941, at the celebration of the 50th birthday of Otto Freudenfeld, the idea of a children’s opera, Brundibár, emerged; it was later rehearsed and premiered at the orphanage. In July 1943, Freudenfeld’s son Rudolf brought the piano score of the opera Brundibár to Terezín (Theresienstadt) and rehearsed it there, with the other artists.

Rudolf survived the Second World War but his father was deported to Auschwitz on 28. 9. 1944 and sent to the gas chamber immediately. Rudolf’s mother Paula died during the transport to Auschwitz on October 1, 1944.

The Jewish orphanage in Belgická Street was not similar at all to other institutions of its kind. It enabled its inmates a worthy life and prepared them well for their future jobs. Members of the Jewish community in Prague helped find good jobs for the boys after they had finished school.

The orphanage is best described in the memoirs of Rudolf Franěk: “...What made the orphanage in Belgická Street so different from other similar institutions was its spirit. It cultivated a certain pride of being part of a group of people who preserve their traditional way of life in this not always ideal world... It was in fact the ambiance – on the one hand tradition, on the other the modern way of life, as well as a certain Jewish reserve, cultural and sports activities, and the personality of the director; all of this formed the special character of this extraordinary institution. But everything ended in the Nazi inferno“.

Kresba rodiny Schwager
Paměti Otty Treichlingera.

Drawing of family Schwager
Memoirs of Otto Treichlinger.

svým samostatným tradicí poznamenaným způsobem života... Bylo to vskutku prostředí, na jedné straně tradice a na druhé straně modernost, zapojení do normálního života a určitá židovská uzavřenost kolektivu, rozsáhlá kulturní činnost, pravidelné sportování a zvláště osobnost ředitele, které vtiskly neopakovatelný ráz mimořádné instituci. Tak jako mnohemu jinému učinilo konec nacistické peklo.“

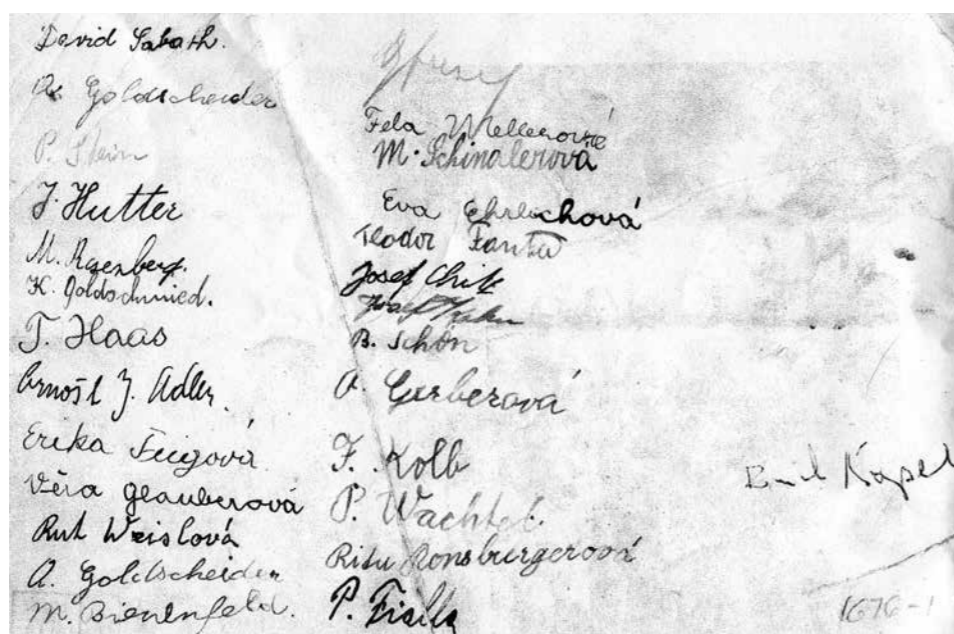
Fungování sirotčince během druhé světové války

V roce 1940 přibyli do budovy v Belgické sirotci z dívčího židovského ústavu v Lublaňské ulici, kde byla zřízena židovská nemocnice. Během druhé světové války v sirotčinci nežili jenom úplní sirotci. Do budovy přicházely i děti, jejichž rodiče se o ně nemohli starat například kvůli tomu, že byli deportováni do některého koncentračního tábora. Příkladem je Ilse Reinerová. Její rodiče byli rozvedení, matka zemřela v únoru 1942 v pražské nemocnici po návratu z koncentračního tábora Ravensbrück.

Fotografie ze začátku druhé světové války a druhá strana s podpisy vyfocených chovanců
Soukromý archiv pamětníka Emila Kopela.

Photograph from the beginning of the Second World War and signatures of the photographed inmates on the other side
Private archives of the eyewitness Emil Kopel.

Fotografie ze židovské školy v Jáchymově ulici z roku 1941
Soukromý archiv Anny Hyndrákové.

Photograph of the Jewish school in Jáchymova Street, 1941
Private archives of Anna Hyndráková.

The orphanage during the Second World War

In 1940, girls from the girls' orphanage in Lublaňská Street came to the building in Belgická Street, whereas in Lublaňská Street a Jewish hospital was established. Not only orphans lived at the orphanage during the Second World War, there lived also children whose parents were deported to concentration camps, for instance Ilse Reinerová. Her parents were divorced and her mother died in a Prague hospital in February 1942, after she had returned from the Ravensbrück concentration camp. Another reason for placing children at the orphanage was the fact that since 1940, Jewish pupils were not allowed to study together with gentiles. The only Jewish school in Prague was in Jáchymova Street and could be attended by Prague Jewish children in the first years of war. For this reason, Zdeněk Ornest from Kutná Hora came to the orphanage. The school was overcrowded all the time. Since autumn 1941, transports started to leave and the decrease in the number of inmates was compensated by other children. Inmates of the orphanage could continue their education in Jáchymova Street until July 1942. The following photograph was probably taken at the end of July 1942, before the closing down of Jewish schools.

However, illegal classes were going on in the building of the orphanage in Belgická Street, as documented by the diary of Ilse Reinerová (married Eichlerová after the war) where she wrote on Sunday 19. 9. 1942: "I am not in the kitchen any more. The school has started and we can't attend it. That is why we sometimes have lectures here in the morning and I can't be downstairs any more. I knit and learn English that I like very much".

In spite of all unfavourable conditions, the children and their educators tried to live a life as normal as possible as can be seen from the memoirs of Rudolf Franěk: "We were active even during the occupation, Rabbi Kraus pursued weddings, father acted as Cantor, and I led the children's chorus. Sometimes, meeting former singers, we are able to sing Ma tovu I had harmonized and rehearsed with the children."

Dalším důvodem umístování v sirotčinci byla skutečnost, že od roku 1940 bylo židovské mládeži znemožněno studium společně s nežidovskými dětmi. V Praze existovala pouze židovská škola v Jáchymově ulici, kterou mohly pražské židovské děti v prvních válečných letech navštěvovat. Z tohoto důvodu se do sirotčince dostal například Zdeněk Ornest z Kutné Hory. Škola byla neustále přeplněná. Když od podzimu 1941 začaly odjíždět transporty, doplňoval se úbytek dětí jinými. Děti ze sirotčince se v Jáchymově ulici mohly vzdělávat až do července 1942. Následující fotografie pravděpodobně pochází ze závěrečného fotografování tříd před úplným uzavřením židovských škol koncem července 1942.

V budově sirotčince v Belgické ulici však probíhala ilegální výuka dětí, jak dokládá deník Ilse Reinerové (po válce provdané Eichnerové), do kterého si v neděli 19. 9. 1942 zapsala: „Už nejsem v kuchyni. Škola už dávno začala a my nemůžeme chodit. Proto máme tady aspoň dopoledne úturek a někdy přednášky, a tak nemůžu být už dole. Pletu, učím se angličtinu, která mě moc baví.“

Přes všechny nepříznivé okolnosti se děti se svými vychovateli snažily žít co nejnornálněji život. Jak je patrné ze vzpomínek Rudolfa Fraňka: „I za okupace jsme se uplatnili. Oddávali jsme. Rabín Kraus, táta jako kantor a já s dětským sborem. Občas, když se sejdem s bývalými zpěváky, jsme ještě teď schopni zazpívat Má tovu, které jsem tehdy pro onu příležitost harmonisoval a nastudoval s dětmi.“

Zdeněk Ornest

Dalším z obyvatel sirotčince, jehož deník se dochoval, je Zdeněk Ohrenstein. Narodil se v roce 1929 v Kutné Hoře jako třetí syn Bertý a Eduarda Ohrensteinových. Jeho bratrem byl básník Jiří Orten, který tragicky zemřel v roce 1941. Jeho druhý sourozenec, rovněž umělecky nadaný, Ota Ohrenstein těsně před začátkem druhé světové války emigroval do Velké Británie. Když bylo Zdeněkovi sedm let, zemřel mu otec. Oba starší bratři již nebydli v Kutné Hoře, a tak zůstal Zdeněk sám s matkou. S příchodem nacistů se jejich situace citelně zhoršila. Zdeněkovi bylo znemožněno pokračovat ve studiu na gymnáziu, nemohl se volně pohybovat po městě, kamarádi se s ním nesměli přátelit. Situace se stále zhoršovala. V prosinci 1940 se Zdeněk dostal do židovského sirotčince v Belgické ulici. Ten plnil v této době svou jedinečnou funkci tím, že zprostředkoval možnost mimopražským dětem z Čech studovat na židovské škole v Jáchymově ulici.

Na svůj pobyt vzpomíná: „Tam jsem mohl navštěvovat měšťanskou školu a být v prostředí kamarádů a vychovatelů stejně postižených, za podmínek, které přece jen relativně umožňovaly dítěti volněji žít. Po mamince se mi sice chorobně stýskalo, protože jsme se vlastně nesměli setkat; jen jednou, a to když přijela na zvláštní povolení gestapa na Jirkův pohřeb.“ Zdeněk Ornest si po smrti bratra Jiřího ze stesku a pocitu osamění začal psát deník. Poslední zápis je z 24. 11. 1941. Zdeněk vzpomíná na život před pobytem v sirotčinci, píše o každém členovi rodiny, vzpomíná na den úmrtí svého bratra, popisuje zážitky ze školy a své první lásky. Do Terezína byl Zdeněk transportován v říjnu 1942, kde se po dvou letech setkal se svou matkou. Na podzim 1944, v patnácti letech, byl Zdeněk transportován do Osvětimi. Přežil a po válce se opět šťastně shledal se svou matkou, která zůstala v Terezíně, chráněna před transporty svým pracovním zařazením v továrně pro německý armádní průmysl. Z Velké Británie se vrátil jeho bratr Ota. Jinak z celé početné rodiny nepřežil druhou světovou válku nikdo.

Opera Brundibár

V budově sirotčince se konaly i různé kulturní akce. Mezi nejznámější patří dnes světoznámá dětská opera Brundibár od Hanse Krásky, která měla v roce 1943 v Belgické ulici svou premiéru. Podle vzpomínek pamětníků probíhalo nastudování opery na Hagiboru, kde bylo jakési kulturně-vzdělávací centrum pražské mládeže.

Zdeněk Ornest

Zdeněk Ohrenstein is another inmate of the orphanage whose diary is preserved. He was born in Kutná Hora in 1929 as the third son of Berta and Eduard Ohrenstein. The poet Jiří Orten, who tragically died in 1941, was his brother. His other talented brother, Ota Ohrenstein, emigrated to Great Britain immediately before the outbreak of the Second World War.

When Zdeněk was seven, his father died. His elder brothers did not live in Kutná Hora any more so Zdeněk stayed with his mother alone. Their life deteriorated with the coming of the Nazis. Zdeněk was not allowed to continue his studies at the secondary grammar school, he could not move freely in the town or meet his friends. The situation was getting worse. In December 1940, Zdeněk came to the Jewish orphanage in Belgická Street that was an extraordinary establishment enabling children from outside Prague to study at the Jewish school in Jáchymova Street.

Zdeněk remembers: “I could attend a lower secondary school there and enjoy the presence of friends and educators who were equally handicapped, under conditions that allowed a relatively free life. I missed my mother badly because we were not allowed to meet; we met only once when she came to the funeral of Jiří with an official permission of the Gestapo.”

After the death of his brother Jiří, Zdeněk Ornest started to write a diary. The last entry is from 24. 11. 1941. Zdeněk recalls his life before staying at the orphanage, he writes about each member of his family, remembers the day his brother died, and describes his school life and first loves.

In October 1942, Zdeněk was transported to Terezín where he met his mother after two years. In autumn 1944, at the age of fifteen, he was transported to Auschwitz. He survived and after the war was reunited with his mother who had stayed in Terezín, protected from transports due to her work in a factory for the German armament industry. Zdeněk's brother Ota returned from Great Britain, but no one else of the large family survived the Second World War.

The opera Brundibár

Various cultural events took place in the building of the orphanage, well-known is the world-famous children's opera Brundibár by Hans Krása that was premiered in Belgická Street in 1943. According to the memories of eyewitnesses, the opera was rehearsed at Hagibor, a cultural and educational centre of Prague young people then. In July 1941, director of the orphanage celebrated his 50th birthday. Conductor Rafael Schächter, piano player Erna Grünfeldová, poet Jiří Orten, set designer and architect František Zelenka, the director's son Rudolf Freudenfeld as well as the composer Hans Krása met at the orphanage. The society was surprised to hear that Krása had a children's opera, Brundibár, that has not been performed so far. Krása wrote the opera, together with Adolf Hoffmeister, in 1938, and started to rehearse it at the boys' orphanage in 1941.

Rudolf Franěk recalls the beginnings of Brundibár: “Rafík (Rafael Schächter) decided quickly: Hans Krása and Hoffmeister have written a children's opera and we'll put it on the stage with the orphanage children. And it began. Schächter used to come once a week and rehearse hard. He instructed me what and how to rehearse with the children during the week; I became his disciple. Sometimes he gave me lessons in musical theory and harmony.

We worked hard and the opera progressed. The children loved it on first hearing, both music and text. The opera is for children, the music modern and melodious, as a real opera should be. But we didn't finish our work, first transports came. Rafík, the children, Krása, everybody has gone.

Fotografie z premiéry
Brundibára v Belgické 25
z dubna až června 1943
Archiv Židovského muzea v Praze.

Photograph from the premiere
of Brundibár at 25, Belgická
Street, April to June 1943
Archives of the Jewish Museum
in Prague.

V červenci 1941 slavily 50. narozeniny ředitel sirotčince. V sirotčinci se sešli dirigent Rafael Schächter, klavíristka Erna Grünfeldová, básník Jiří Orten, výtvarník a architekt František Zelenka, syn ředitele Rudolf Freudenfeld a také skladatel Hans Krása. K překvapení společnosti vyšlo najevo, že Krása má dosud neuvedenou dětskou operu Brundibár. Krása ji napsal v roce 1938 s Adolfem Hoffmeisterem a v roce 1941 ji začal v chlapeckém sirotčinci nacvičovat. Rudolf Franěk vzpomíná na začátky Brundibára: „Rafík (Rafael Schächter) se rychle rozhodl: víš o tom, že Hans (Krása) s Hoffmeisterem napsali dětskou operu, která se ještě nehrala? A my ji s tvými dětmi uděláme. Tak to začalo. Schächter přicházel jednou za týden a usilovně nacvičoval. Mně potom uložil, co mám přes týden s dětmi cvičit a jak to mám dělat. Stal jsem se vlastně jeho žákem. Když měl náladu, učil mne i nauku o harmonii. Byli jsme pilní a práce nám šla rychle kupředu. Dětem se opera od prvního poslechu velmi líbila. Hudba i text. Obojí je dětské, hudba moderní a zpěvná, jak to v pravé opeře má být. Práci jsme však nedokončili. Přišly první transporty. Šel Rafík, šly děti. Šel Krása, šly děti. Šly děti, transporty. Dlouho jsme se nemohli vzpamatovat. Ale doba už byla taková, že jsme se naučili intenzivně využívat každou chvíli, kdy se nám podařilo nemyslet na to, že čekáme na nejhorší. V sirotčinci se žilo kulturně více nežli předtím. Návštěvy zůstávaly v budově přes noc a večer se četly verše a divadelní hry, pořádaly se domácí koncerty. Když bylo zakázáno vyučovat židovské děti, zaměstnávali jsme je v takzvaných útulcích. V jednom takovém, na Hagiboru, jsme začali, ze začátku jen tak pro zábavu, nacvičovat Brundibára. Režie se ujal arch. Zelenka, který také navrhl báječnou scénu. Z několika prken postavil plot a na něj přilepil tři plakáty. Na nich byl ve vtipné úpravě také vrabec, kocour a pes. Děti prostrkovaly při zpěvu své hlavy z plakátu ven. . . . Jevišťe jsme postavili v bývalé jídelně sirotčince. Nebylo jí už třeba. Děti v budově nebyly. Z ústavu se stala nemocnice pro přestárlé a pro ty, kteří nebyli transportu schopni. Partituru jsme neměli a ani orchestr už by se nesehnal. Z klavírního výtahu s nadšením hráli Löffelholz, Berkovič a Kaufmann – klavír, housle a bicí. Z koutku u orchestru jsem představení dirigoval. Pozvat jsme mohli do sálku nejvýše 150 osob a ty musely ještě přicházet a odcházet jednotlivě, aby se nezbudil rozruch, aby to hlavně nepozoroval žádný z okupantů. Hráli jsme dvakrát. S velkým úspěchem.“

We couldn't recover for a long time. But we were living in a bad time so we learned how to use every moment without thinking of the worst. The cultural life at the orphanage was richer than before. Visitors stayed overnight and in the evening, verses and plays were read and home concerts organized. When teaching Jewish children was prohibited, we gave them work in so-called retreats; in one of the retreats, at Hagibor, we started to rehearse Brundibár, for fun at first. The opera was staged by architect Zelenka who also designed a great set: he built a fence of planks with three drawings of a sparrow, a cat, and a dog, and with holes for the children to insert their heads in place of the animals' heads while singing. . . .The stage was in the former canteen of the orphanage that was of no use now as there were no children in the building. The establishment became a hospital for aged people and for those who were not capable of transports. We didn't have the full score and we couldn't line up an orchestra; but we had a piano score from which Löffelholz (piano), Berkovič (violin), and Kaufmann (percussion) played with enthusiasm. I conducted the performance from a corner near the orchestra. We could invite 150 people at the most and they had to come and leave one at a time so that the occupants would not notice. We played two times and had a great success.“

Later, when Krása was already in Terezin, Rudolf Franěk managed to bring the piano score and text of the opera there. Krása had to create it again, that's why two versions exist – the Prague version (the original) and the Terezin version, the latter containing only those musical instruments that were available in Terezin. In the end, the opera was performed 55 times in Terezin.

Transports to Terezin

Inhabitants of the building in Belgická Street were not, during the Second World War, deported to Terezin all at once, there were about forty transports. Orphans were gradually placed into transports along with their relatives, later all alone. Only 65 of the inmates of the orphanage lived to see the liberation in May 1945.

In the course of 1942, elderly people born between 1850 and 1880 started to move to the orphanage. Since mid-1943, the building served the needs of the German Secret Service (Sicherheitsdienst). The Germans living in the building from August 1943 till the end of war left on May 5, 1945 “it is not known where”. The lists of inhabitants in the civil registration are not complete, it can only be guessed that approximately a hundred Germans lived in the building during the two war years.

Fotografie ze židovské školy
pořízená z období mezi zářím
1941 a červencem roku 1942

Soukromý archiv Emila Kopela
a paní Svobodové, manželky
pamětníka Richarda Steina.

Photograph of the Jewish
school taken between
September 1941 and July 1942

Private archives of Emil Kopel
and Mrs. Svobodová, eyewitness
Richard Stein's wife.

Později, když už byl Krása v Terezíně, se tam podařilo Rudolfu Fraňkovi přivést klavírní výtah opery a text. Krása musel operu vytvořit znovu. Proto existují dvě verze opery: pražská (původní) a terezínská. V terezínské verzi mohl Krása využívat jen nástroje, které měl k dispozici. Nakonec měla opera v Terezíně 55 repríz.

Transporty do Terezína

Obyvatelé budovy v Belgické nebyli během druhé světové války deportováni do Terezína všichni společně. Transportů, kterými postupně opouštěli budovu, bylo kolem čtyřiceti. Sirotci byli povolna zařazováni do transportů se svými příbuznými a později i zcela sami. Pouze v 65 případech se obyvatelé, kteří kdy prošli sirotčincem, dočkali v květnu 1945 osvobození. V průběhu roku 1942 se do budovy sirotčince začali stěhovat starší lidé, většinou narození mezi léty 1850 až 1880. Od poloviny roku 1943 budova sloužila potřebám německé Bezpečnostní služby (Sicherheitsdienst). Němci, kteří v budově žili od srpna 1943 až do konce války, odešli 5. května 1945 „neznámo kam“. Seznamy osob v evidenci obyvatel nejsou kompletní, dá se však odhadnout, že v budově se během dvou let vystřídalo přibližně sto Němců.

Hanuš Hachenburg

Jedním z nejtalentovanějších terezínských dětí byl Hanuš Hachenburg, který začal psát básně už v době svého pobytu v sirotčinci. Narodil se v roce 1929 a vyrůstal v neúplné rodině pouze s matkou, což byl důvod jeho příchodu do sirotčince v Belgické ulici. Koncem října roku 1942 byl transportován do Terezína, kde patřil mezi nejobdivovanější autory místního časopisu Vedem. Psal nejenom poezii, která patří k vrcholům umělecké tvorby celého ghetta, ale také vytvořil loutkovou hru „Hledáme strašidlo“. Jeho blízkým přítelem byl Zdeněk Ornest, s nímž se seznámil už v pražském sirotčinci.

Zdeněk Ornest vzpomíná: „Bylo to výlučné kamarádství, moje a Hanušovo. Začalo vlastně už v sirotčinci a pokračovalo pak i na domově. Naše přátelství mělo své výkyvy, krize. Hanuš byl trošku podivín a já byl taky divný, dost často jsme se přeli, ale vedli jsme zajímavé hovory. Hanuš mi imponoval tím, že psal básně, byl velice sčtetlý a na svá léta mimořádně vzdělaný. Byl to bledý, slabý chlapec, stále vidím jen ty jeho oči, byl fyzicky zubožený, nepraktický, stále se někde vznášel, nechodil po zemi. ... A pak, v prosinci 1943, byl odtransportován na východ. Byl to tehdy ojedinělý případ u nás na domově, tím spíš to byl pro mne velký otřes. ... Později jsem se dozvěděl, že Hanuš skončil v „rodinném lágru“ v Osvětimi-Birkenau a že se nevrátil. ...“

Poválečná doba

Budova sirotčince v Belgické ulici plnila po válce funkci azylového domu. Židé se do ní začali vracet v červnu 1945. Jako první přišel Rudolf Fraňek, jeden z mála přeživších obyvatel předválečného sirotčince. Drtivá většina obyvatel v sirotčinci nikdy předtím nepobývala a dostala se do něj jen v důsledku válečných událostí. Byli přijímáni sirotci, polosirotci a opuštěné děti. V tomto domě přebývaly jak děti mladší šesti let, tak i děti školou povinné, středoškoláci a učňové. Sirotčinec pomáhal nejen materiálně; byla zde i možnost doplnit si vzdělání, které němečtí okupanti mládeži odepřeli. Mnoho přeživších se vracelo do Prahy v naději, že se setkají se svými rodinami, bohužel však často zjistili, že nikdo další holocaust nepřežil. Díky pomoci azylového domu se mohli postavit na vlastní nohy a vrátit se do života. Od konce války do roku 1950 zde bylo ubytováno 637 lidí.

Velké množství Židů, kteří po válce žili v azylovém domě, odcestovalo do ciziny. Početná skupina odešla mezi léty 1945 až 1949 do Palestiny, dalšími destinacemi byly například Velká Británie, Francie či Kanada.

Spolek Israelitského sirotčince se pod tlakem politického vývoje koncem roku 1950 usnesl, že se sloučí s Židovskou náboženskou obcí v Praze. Tímto nepřímou došlo k zrušení spolku,

Hanuš Hachenburg

Writing his poems already at the orphanage, Hanuš Hachenburg was one of the most talented children in Terezín. Born in 1929, he lived in a single-parent family with his mother and that is why he came to the orphanage in Belgická Street. At the end of October 1942 he was transported to Terezín where he became one of the most admired authors of the local paper Vedem. He wrote poetry that counts among the best artistic works of the whole ghetto, and a puppet show, “We are looking for a ghost”. His best friend was Zdeněk Ornest whom he had met at the orphanage in Prague.

Zdeněk Ornest remembers: “Our friendship was unique; it started at the orphanage and continued in Terezín, but it had its ups and downs, its crises. Hanuš was a strange sort of fellow, but so was I, we argued a lot but we carried on interesting conversations. Hanuš impressed me with his poems, he was well-read and well-educated for his age, but pale and weak, I always see his eyes, he was in a sorry state, clumsy, with his head in the clouds, he didn’t walk on the ground. ... Then, in December 1943, he was transported eastwards. It was an isolated case in Terezín and a terrible shock for me. ... Later I got to know that he had finished at the “family camp” of Auschwitz-Birkenau and did not return. ...“

The postwar period

After the war, the building of the orphanage in Belgická Street functioned as a refuge. The Jews started to return in June 1945. Rudolf Franěk, one of the few inmates of the pre-war orphanage that had survived, was the first to come. Most of the newcomers have never before lived at the orphanage and got there due to the ravages of war. The refuge received orphans, half-orphans, deserted children; there lived children under six years of age, young people of school age, secondary school pupils, apprentices. The orphanage helped not only financially, it provided also education that had been forbidden by the

Sirotčinec v Belgické ulici v roce 1946

Archiv Židovského muzea v Praze.

Orphanage in Belgická Street in 1946

Archives of the Jewish Museum in Prague.

který spravoval sirotčinec v Belgické od konce 19. století. Ve stejné době přestala provoz sirotčince podporovat mezinárodní židovská organizace Joint. K úplnému uzavření domova došlo na podzim roku 1951.

Budova sirotčince byla od června roku 1952 využívána jako internátní zařízení pro ČKD a další pracovní závody. Od roku 1957 v ní sídlilo internátní zařízení odborného učiliště Pozemních staveb a od roku 1960 došlo na základě žádosti k jejímu zestátnění. Následně v budově v Belgické ulici sídlila Střední škola pro pracující.

Skupinová fotografie obyvatel budovy z poválečného období

Soukromý archiv Anny Hyndrákové.

Group photograph of the refuge inhabitants from the postwar period

Private archives of Anna Hyndráková.

Oslava Chanuky v sirotčinci v roce 1947

Archiv Židovského muzea v Praze.

Celebration of Chanuka at the orphanage in 1947

Archives of the Jewish Museum in Prague.

Na základě restitučního zákona byl majetek Židovské obci v Praze navrácen. K převzetí objektu došlo na podzim roku 1991. V následujících letech v budově fungovalo poměrně velké množství organizací. Až v roce 1997 začaly v budově sídlit Lauderovy školy, jediné židovské vzdělávací zařízení v České republice. V současné době sdružují mateřskou školu, základní školu a osmileté gymnázium. Nadále je tak prostřednictvím židovské školy naplňován kulturně-vzdělávací účel budovy, kterému sloužila od konce 19. století. Dřívější židovská přítomnost na Vinohradech opět ožívá...

German occupants. Many survivors returned to Prague hoping to be reunited with their families but they often found that nobody has survived the Holocaust. The refuge helped them to stand on their own feet and to return to life. From the end of war till 1950, 637 people lived here.

Many Jews living at the refuge after the war left the country soon after. From 1945 to 1949, a large group went to Palestine, others left for Great Britain, France, and Canada.

At the end of 1950, due to the political pressures, the Society of the Israelite orphanage decided to fuse with the Jewish religious community in Prague. This indirectly led to the legal dissolution of the Society that had been in charge of the orphanage in Belgická Street since the end of the 19th century. At the same time, the international Jewish organization Joint ceased to support the orphanage and it was completely closed down in autumn 1951.

Since June 1952, the orphanage building was used as boarding school for ČKD and other factories. From 1957 on it housed the boarding school of Pozemní stavby (Civil engineering concern) and was nationalized in 1960. Later, evening classes of the Secondary school for workers took place there.

In autumn 1991, based on a restitution law, the Prague Jewish community was given back their property. In subsequent years, a multitude of organizations had their seat in the building. In 1997, Lauder's schools, the only Jewish educational facility in the Czech Republic, settled there. The establishment consists of a kindergarten, a primary school, and an eight-year secondary school. The Jewish school fulfills, in this way, the cultural and educational purpose of the building it had been serving since the end of the 19th century. The former Jewish presence in Vinohrady is coming to life again...

zleva: Skupinová fotografie ze dvora budovy v Belgické ulici
Soukromý archiv Elišky Levinské.

Group photograph from the backyard of the building in Belgická Street
Private archives of Eliška Levinská.

Fotografie budovy z roku 1964
Publikace vydaná k 10. výročí školy Zelený pruh.

Photograph of the building from 1964
Book published on the occasion of the 10th anniversary of the school Zelený pruh.

Rodina Maxe Langer, fotografováno pravděpodobně 1897. Rodiče Max Langer (1861–1930) a Růžena Langerová (1851–1932), děti František (1888–1965), Josef (1890–1941) a Jiří (1894–1943).

Literární archiv Památníku národního písemnictví / Společnost Františka a Jiřího Langerových.

Family of Max Langer, photograph taken probably in 1897. The parents Max Langer (1861–1930) and Růžena Langerová (1851–1932), sons František (1888–1965), Josef (1890–1941), and Jiří (1894–1943).

Literary Archives of the Museum of National Literature / Society of František and Jiří Langer.

Příběhy rodin a osobností

Max Langer, majitel obchodu na Havlíčkově třídě 39 (dnes Bělehradská), figuroval roku 1895 ve vinohradském adresáři hned ve čtyřech sekcích: éterické oleje a trestí, lihoviny -výčep, vinárny a obchody s vínem a likéry a ovocná vína. Stejně jako manželka Růžena pocházel z venkova, ze Starého Ranska u Havlíčkova Brodu. Zasloužilý propagátor českožidovského hnutí a dlouholetý místopředseda židovského dobročinného spolku měl tři syny: Františka, Josefa a Jiřího. Jeho víru ve splynutí židů s českým národem nenarušily ani pogromy z konce roku 1897, kdy pro jistotu odeslal děti k příbuzným do Drážďan. Synové sice chodili na židovské náboženství, považovali se však za Čechy.

Vinohradští učitelé židovského náboženství a rabínští zástupci byli Vilém Milrád (od r. 1894), Vilém Lustig (působil též jako druhý kantor, 1913–1915, 1917–1936), Ludvík Steinberg (1936), Erich Weiner (základní školy, do r. 1936), Pavel Dalfon (základní školy, 1937–1940). Roku 1938 byl učitelem pro střední školy ustaven Dr. Jindřich Schwenger, rabín Rakovníka, který by ale přišel výukou o penzi. A tak v letech 1939–1940 vyučování židovského náboženství na středních školách převzal pan Zikmund Schrecker, rabín žižkovský.

The stories of families and personalities

In 1895, Max Langer, owner of a shop at 39, Havlíčkova Avenue (today's Bělehradská Street) figured in the Vinohrady address book in four sections: essential oils and extracts, spirits on tap, wine bars and shops with wines and liqueurs, and fruit wines. Like his wife Růžena, he came from the countryside, from Staré Ransko near Havlíčkův Brod. A promoter of the Czech-Jewish movement and long-term vice-chairman of the Jewish charity society, Max Langer had three sons: František, Josef, and Jiří. Even the pogroms from late-1897 (though he sent his children to relatives in Dresden for a time) didn't disturb his faith in the assimilation of Jews within the Czech nation. Although his sons attended lessons of Jewish religion, they considered themselves as Czechs.

Jewish religion in Vinohrady was taught by rabbinical representatives Vilém Milrád (since 1894), Vilém Lustig (worked also as a second Cantor, 1913–1915, 1917–1936), Ludvík Steinberg (1936), Erich Weiner (primary schools, until 1936), and Pavel Dalfon (primary schools, 1937–1940). In 1938, Dr. Jindřich Schwenger, Rabbi from Rakovník, was appointed as a secondary school teacher (but would lose his old-age pension due to teaching). Finally, in 1939–1940, Zikmund Schrecker, Rabbi from Žižkov, took charge of teaching the Jewish religion at secondary schools.

Tuzemské
šampaňské víno

velká láhev
za 2, 3 a 5 korun

u lírmy

Max Langer,
výroba šampaňského vína.
Král. Vinohrady,
Havlíčková třída 679-39.

Obecná škola pro chlapce v druhém vinohradském obvodu, seznam žáků izraelského vyznání víry pro rok 1896/7: Josef Langer v 1. A, František Langer ve 4. B.

Číslo	Jméno a příjmení	Učební ročník	Průběh	Podpis
1	Josef Langer	1. A		
2	František Langer	4. B		
3	Josef Langer	1. A		
4	František Langer	4. B		
5	Josef Langer	1. A		
6	František Langer	4. B		

Spisovna obecné školy pro chlapce v I. obvodu na Havlíčkově třídě 39, dne 10. srpna 1896.

Obecná škola pro chlapce v druhém vinohradském obvodu, seznam žáků izraelského vyznání víry pro rok 1896/7: Josef Langer v 1. A, František Langer ve 4. B.

Archiv Židovského muzea v Praze.

Primary boys' school in the Vinohrady second district, list of pupils of Israeli denomination in 1896/7: Josef Langer in class 1. A, František Langer in 4. B.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

Obecná škola pro chlapce v prvním vinohradském obvodu, seznam žáků mosaického vyznání víry pro rok 1898/9: Josef Langer ve 3. A, později slavní spolužáci Alfred Fuchs v 1. B, a Josef Laufer ve 2. B.

Číslo	Jméno a příjmení	Učební ročník	Průběh	Podpis
3	Josef Langer	3. A		
1	Alfred Fuchs	1. B		
2	Josef Laufer	2. B		

Obecná škola pro chlapce v prvním vinohradském obvodu, seznam žáků mosaického vyznání víry pro rok 1898/9: Josef Langer ve 3. A, později slavní spolužáci Alfred Fuchs v 1. B, a Josef Laufer ve 2. B.

Archiv Židovského muzea v Praze.

Primary boys' school in the Vinohrady first district, list of pupils of Mosaic denomination in 1898/9: Josef Langer in class 3. A., and his later famous classmates Alfred Fuchs in 1. B. and Josef Laufer in 2. B.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

Hledání vlastní identity v moderním světě dovedlo nejmladšího syna Jiřího k židovské mystice. Společně s kamarádem Alfredem Fuchsem se nejprve věnoval teoretickému studiu a naučil se hebrejsky, později odcestoval do Belzu, jednoho z tehdejších center ortodoxního, chasidského židovství. „Zjev, který připomínal osamělého polského žida v roce 1913 na vinohradské ulici a ze známé vinohradské rodiny přímo strhoval na sebe pozornost,“ napsal později o bratrově krátkém návratu do Prahy František Langer. Jiří se natrvalo vrátil až po první světové válce, spřátelil se s Franzem Kafkou, psal česky, hebrejsky i německy. Po okupaci Československa se rozhodl uprchnout do Palestiny. Na cestě přes Slovensko, Maďarsko a Rumunsko strávil v jedné z emigrantských lodí zamrzlých v deltě Dunaje téměř celou zimu. Po třech letech v Palestině na jaře 1943 na následky prodělaných útrap zemřel.

zleva:
Pasová fotografie Jiřího Langerova z doby, kdy žil chasidským způsobem života.

Literární archiv Památníku národního písemnictví/Společnost Františka a Jiřího Langerových.

Jiří Langer's passport photograph from the time he was living the Hassidic way of life.

Literary Archives of the Museum of National Literature / Society of František and Jiří Langer.

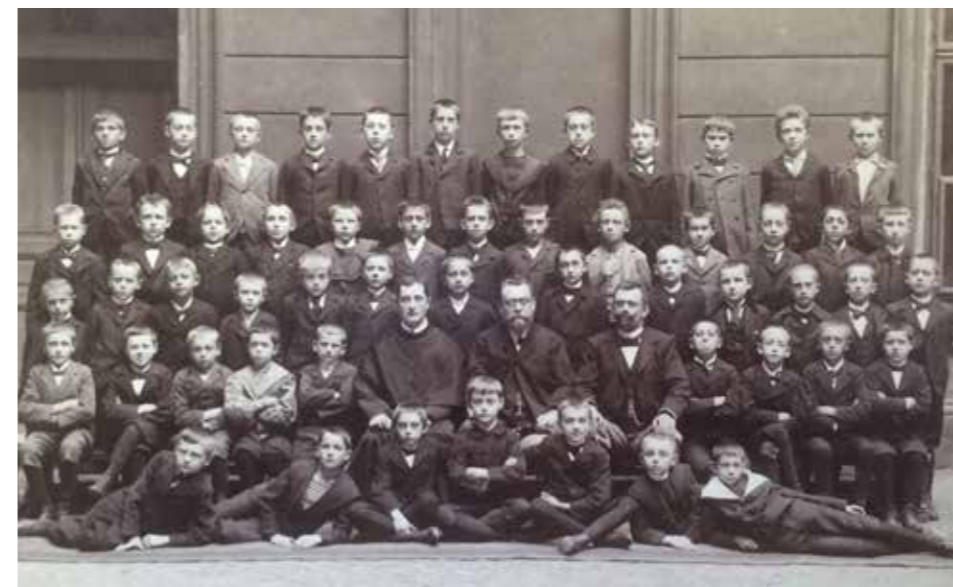
Úmrtní oznámení Jiřího Langerova v palestinských novinách mu kromě hebrejského jména Mordechaj propůjčilo i anglické "George".

Jiří Langer's obituary notice in Palestinian newspapers bestowed on him, besides his Hebrew name Mordechaj, also the English name "George".

Nejstarší syn Maxe Langer se stal generálem československé armády. MUDr. František Langer, spisovatel a dramatik, byl za první světové války legionářem, šéflékařem 1. pěšího pluku. Po vzniku Československa se kromě práce pro armádu věnoval i literární činnosti, od roku 1935 byl hlavním dramaturgem Divadla na Vinohradech. Za druhé republiky byl coby Žid z divadla vyhozen, později přes Polsko uprchl do Francie, konce války se dožil v Londýně, kde působil jako velitel vojenského zdravotnictva Československé armády v zahraničí. Zemřel v Praze 2. srpna 1965.

Prostřední ze synů Maxe Langer, Josef, byl také československým legionářem. Po otci převzal rodinný obchod v Bělehradské ulici, uprchnout z protektorátu se mu narodil od bratrů nepodařilo. Po povolání do jednoho z prvních deportačních transportů Židů spáchal sebevraždu. Jeho manželka Berta byla z Vinohrad deportována 14. prosince 1941 do Terezína a odtamtud 15. ledna 1942 do ghetta v lotyšské Rize, kde byla zavražděna.

Obecná škola na Královských Vinohradech, žák František Langer v první řadě, sedící třetí od pravého okraje.

Literární archiv Památníku národního písemnictví / Společnost Františka a Jiřího Langerových.

Primary school in Královské Vinohrady František Langer in the first row, seated, third from right.

Literary Archives of the Museum of National Literature / Society of František and Jiří Langer.

The search for own identity in the modern world led the youngest son Jiří to Jewish mysticism. Together with his friend Alfred Fuchs he devoted himself to theoretical studies and learned Hebrew, later he travelled to Belz, one of the centres of orthodox, Hassidic Judaism at that time. "An appearance that looked like a lonely Polish Jew, in 1913, in a Vinohrady street and coming from a well-known Vinohrady family, he definitely attracted the attention of passers-by," František Langer later wrote about his brother's short return to Prague. After the First World War, Jiří returned to Prague, made friends with Franz Kafka, and wrote – in Czech, Hebrew, and German. After the occupation of Czechoslovakia, he decided to flee to Palestine but on his way across Slovakia, Hungary, and Romania he had to spend almost the whole winter on a ship full of emigrants, icebound in the delta of the Danube. He died in Palestine three years later, in the spring of 1943, of the effects of the hardships endured.

MUDr. František Langer, Max Langer's eldest son, became a general of the Czechoslovak army; writer and playwright, he was a legionnaire in the First World War, the chief medical officer of the 1st regiment of infantry. After the formation of Czechoslovakia, he worked for

zleva:
gen. MUDr. František Langer.

Literární archiv Památníku národního písemnictví/Společnost Františka a Jiřího Langerových.

gen. MUDr. František Langer.

Literary Archives of the Museum of National Literature / Society of František and Jiří Langer.

Josef Langer na konci první světové války.

Literární archiv Památníku národního písemnictví/Společnost Františka a Jiřího Langerových.

Josef Langer at the end of the First World War.

Literary Archives of the Museum of National Literature / Society of František and Jiří Langer.

S postupujícími protizidovskými zákony Josef jménem nepřítomných bratří přihlásil i jejich podíl na rodinném majetku jako židovské. Veškerý takový majetek byl později konfiskován.

Literární archiv Památníku národního písemnictví/Společnost Františka a Jiřího Langerových.

Following the progressing anti-Jewish laws, Josef, on behalf of his absent brothers, registered also their share of the family possessions as Jewish. All Jewish property was later confiscated.

Literary Archives of the Museum of National Literature / Society of František and Jiří Langer.

Přihláška židovského pozemkového majetku, práv rovnajících se pozemkovému majetku a hypotek,

gemäß dem Vierten Durchführungserlaß vom 7. Februar 1940 (VBRProt. S. 45) zur Verordnung des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren über das Jüdische Vermögen vom 21. Juni 1939 (VBRProt. S. 45). podle čtvrtého prováděcího výnosu ze dne 7. února 1940 (Věst. f. prot. str. 45) k nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939 (Věstn. f. prot. str. 45).

1. Name des Eigentümers; Wohnort, Wohnung Jiří Langer
Jméno majitele; bydliště, byt:
Praha - Vinohrady čp. 679 Bělehradská 39

bei natürlichen Personen:
u fyzických osob:
Ich bin — Jude — Ehegatte eines Juden. (Nichtjude).
jsem — žid (-dovka) — manžel (-ka) žida (-dovky).

jsem žid

2. Grundbuchgericht (bei nicht eingetragenen Grundstücken Bezirkshauptmannschaft):
Knihožní soud (u pozemků nezapsaných okresní úřad):

Alfred Fuchs, kamarád Jiřího Langer, pozdější novinář, esejista a překladatel se narodil roku 1892 v dnes již neexistujícím domě na rohu Vinohradské a Škrétovy. Jeho nábožensky vlaštní rodiče pocházeli z Rybné a z Poličky. Při hledání vlastní identity ušel dlouhou cestu: byl zbožným Židem a toužil stát se rabínem, byl také sionistou, poté českým asimilantem, nakonec se stal hluboce věřícím katolíkem. Za studií začal být aktivní ve Spolku českých akademiků-židů, po první světové válce byl tajemníkem Svazu Čechů-židů. Oficiální konverzi ke katolictví podstoupil roku 1921. Působil v pondělníku Svobodného slova a v německém listě Prager Abendblatt, byl redaktorem asimilantských publikací Rozvoj a Kalendář českožidovský a pod pseudonymem Drať přispíval do mnohých dalších periodik. Za pravověrnost v dogmatických otázkách jej papež roku 1936 vyznamenal záslužným křížem „Pro Ecclesia et Pontifice“. Po okupaci byl označen za Žida; manželka, která by jej mohla částečně ochránit před vlivem rasistických zákonů, bohužel zemřela. Po opakovaných výsleších na gestapu byl v říjnu 1940 zatčen a bez soudu odvezen do koncentračního tábora Dachau, kde byl 16. února 1941 umučen. Po osvobození se uvažovalo o Fuchsově blahořečení, politický vývoj po únoru 1948 však takové úvahy zřejmě navždy ukončil.

Ze zápisků Fuchsových přátel i z jeho přiznání vyplývá, kolik vnitřního utrpení tomuto konvertitovi přinesla nedůvěra některých katolíků – zvláště těch, kteří se farizejsky pokládají za stoprocentní. „Čím více se Fuchs snažil přesvědčit o upřímnosti své konverze, čím byl katoličtější, zbožnější a mystičtější, tím více ho oni podezírali ze „židovské perfidnosti“. Fuchs si často stěžoval, že svých pokrevních bratří se zřekl, ale noví duchovní bratři ho dosud nepřijali.“ František Langer Fuchse občas považoval za příčinu chasidského poblouznění svého bratra: „Že se do takového mystického vytržení dostal, obviňovali jsme jeho přítele Alfreda Fuchse. Ten byl ze stejně nábožensky vlaštné židovské rodiny jako Jiří. Byl to štíhlý, hezký chlapec, vždy trochu zasněný, ale výborný žák. Prý on první propadl okouzlení náboženskou mystikou. Naočkoval ji také mému bratrovi, oba ji začali hledat a oba nejdříve v židovské literatuře. Naučili se kvůli tomu hebrejsky, tehdy jsem poprvé vídal bratra sedět nad vypůjčenými hebrejskými folianty. Ale Fuchs zanedlouho shledal, že v katolickém

the army and devoted himself to literary activity, since 1935 he was the chief dramaturge of the Vinohrady Theatre. Being Jewish, he was dismissed from the theatre during the Second Republic, later he emigrated to France via Poland. Until the end of the war he lived in London where he became the Commander of the Military Health Service of the Czechoslovak army abroad. He died in Prague on August 2, 1965.

Josef Langer, the second of Max Langer's sons, was also a Czechoslovak legionnaire. He took over his father's shop in Bělehradská Street as he didn't manage to flee the Protectorate; after being called up to one of the first transports, he committed suicide. His wife Berta was deported from Vinohrady to Terezín on December 14, 1941 and from there to the ghetto of Riga on January 15, 1942 where she was murdered.

Alfred Fuchs, Jiří Langer's friend, later a journalist, essayist and translator, was born in a house, today non-existent, on the corner of Vinohradská and Škrétova streets in 1892. His religiously half-hearted parents came from Rybná and from Polička. Searching for his own identity, Alfred Fuchs passed a long way: he was a pious Jew and wanted to become a Rabbi, he also was a Zionist, a Czech assimilant, and became a deeply religious Catholic in the end. During his studies, he was active in the Society of Czech-Jewish Academicians and was secretary of the Czech-Jewish Union after the First World War. In 1921, he converted to Catholicism. He worked in the Monday paper Svobodné slovo and in the German Prager Abendblatt, was editor of assimilant publications Rozvoj (Development) and Kalendář českožidovský (The Czech-Jewish Calendar) and wrote for many other periodicals, using the pen name Drať. In 1936, the Pope awarded him the meritorious cross "Pro Ecclesia et Pontifice" for his soundness in dogmatic questions. After the occupation, he was designated as a Jew; his wife, who could have protected him from the impact of racist laws, had unfortunately died. In October 1940, after repeated interrogations with the Gestapo, he was arrested, transported to Dachau, and murdered on February 16, 1941. After the liberation, the beatification of Alfred Fuchs was considered, but the political development after February 1948 put an end to any such intentions.

From the notes of Fuchs's friends and from his confessions we know how much inner suffering the mistrust of some Catholics brought him, especially of those who considered themselves perfect. "The more he tried to convince others of the sincerity of his conversion, the more Catholic, pious, and mystic he was, the more they suspected him of being perfidious. Fuchs often complained that he repudiated his consanguineous brothers, but his new spiritual brothers haven't accepted him yet". František Langer sometimes accused Fuchs of being the cause of his brother's Hassidic infatuation. "We blamed him for getting Jiří into this mystical exaltation. Fuchs also came from a religiously half-hearted family; a slim, handsome boy, always daydreaming, an excellent student. He was enchanted by the religious mysticism and implanted it in my brother; they started to search for it in the Jewish literature at first. Both learned Hebrew, but Fuchs soon found that the Catholic religion had more mysticism, was richer, had more variations, inspired more. He devoted himself to the Catholic mysticism and read old Christian texts written in Latin. The two mystics broke off, Fuchs was baptized and became a deeply religious Catholic, contemplative thinker, and sharp-witted Catholic philosopher. During the German occupation, he was dragged away from a monastery and murdered in Dachau, for both his Jewish origin and the devotion to his new faith".

There are several testimonies about Alfred Fuchs's death, for instance the memory of Jaroslav Kouřil, Fuchs's fellow prisoner in cell 71 of the prison at Pankrác and also at Dachau, that was published in the *Book of Alfred Fuchs* in 1946:

náboženství je mystiky víc, že je v něm bohatší, má různější podoby a víc inspiruje i zapaluje. A tak se jí začal obírat se stejnou extází, jenže už většinou v latině starých křesťanských textů. Tak se oba mystici rozešli, zvláště když Fuchs ve své důslednosti se dal pokřtít. Stal se z něho vášnivě věřící katolík, hloubavý náboženský myslitel a duchaplný katolický filosof. Za německé okupace byl gestapem vyvečen z kláštera a hrůzně umučen v koncentračním táboře v Dachau, pro svůj židovský původ i pro světeckou oddanost k přijaté víře.“

O smrti Alfreda Fuchse existuje několik svědectví, například vzpomínka Jaroslava Kouřila, Fuchsova spoluvězně z cely č. 71 na Pankráci a z Dachau, která byla publikována roku 1946 v *Knize o Alfredu Fuchsovi*:

„Když Alfred Fuchs zpozoroval, že má na listině napsáno, že je Žid, bránil se, že je od 21. roku pokřtěný, ale esesman mu na to odpověděl jen několika hrubými nadávkami a Fuchs podepsati musil. Pak přišel podruhé esesman a řekl Fuchsovi, že půjde do koncentračního tábora. Po jeho odchodu se Dr. Alfred Fuchs vskutku utěšoval, že jako publicista aspoň získá v koncentračním táboře bohatý materiál pro svou spisovatelskou činnost. Následujícího dne v 05.00 hodin byl Dr. Fuchs odveden. ... Když jsem se v Dachau poněkud obeznámil, dal jsem se do hledání Dr. Alfreda Fuchse. Bylo to spojeno se značným rizikem, neboť Židé byli v táboře izolováni a Alfred Fuchs byl zařazen mezi Židy. Kdo s nimi hovořil, mohl být jako „judeknecht“ i utracen. Podařilo se mi Dr. Fuchse najít, ale bylo to hrozné shledání, třebaž Dr. Fuchs ještě jakž takž slušně vypadal. Za několik dní jsem Dr Fuchse zahlédl při odklizení sněhu. Židé museli běhat poklusem a on již zřejmě nemohl, když k němu přišli dva esesmani. Jeden mu dal několik ran klackem, druhý ho povalil na zem a oba po něm za sprostých nadávek šlapali. Když už je tato sadistická zábava unavila, dali jej naložit na kolečko a jeli s ním – hlava mu drunkala po kole – k hromadě sněhu, kde ho vysypali a asi patnáct minut jej, lehce oblečeného a utýraného, nechali ležet ve sněhu. Pak se v týraní s ještě větší brutalitou pokračovalo. Bušili do něho klacky a kopali ho, surově mu spílajíce. Šel jsem právě mimo a sotva jsem už potom viděl člověka více zbědovaného, ztýraného a zkrvaveného. Ký div, že když jsme se po práci řadili k obědu – Židé zvláště a nežidé zvláště – byl Dr. Fuchs tak zmatený, že, potáčeje se, postavil se mezi nežidy. A to byl nový kámen úrazu! Neboť esesman to při odpočítávání vězňů zpozoroval, ubohého Dra Fuchse z řady za neslýchaných nadávek vytáhl, bil a šlapal po něm tak, až byl Dr. Fuchs polomrtvý, a aby se vzpamatoval, byl vhozen do potoka před táborem. Po této „lázni“ musil si stoupnout do pozoru k táborové bráně a pak napolo zmrzlý poslán do baráku. Každý z nás věděl, že s Alfredem Fuchsem je konec. Když jsem mu posílal poslední pozdrav a tázal se na něho, bylo mi řečeno, že z něho opadáva maso, a za několik dní po tomto mučení Dr. Alfred Fuchs v bolestech skončil.“

“When Alfred Fuchs noticed that he was labelled as a Jew on the list, he defended himself saying that he was baptized at the age of 21. But the SS officer scolded him and Fuchs had to sign. Then another SS-man came and told Fuchs that he would go to a concentration camp. Fuchs consoled himself with the idea that as a journalist at least he would acquire rich material for his writing work in the concentration camp. At 5 o'clock in the morning, the next day, he was escorted away... Later, I started to look for him though it was dangerous because the Jews were isolated in Dachau and Fuchs was designated as a Jew. Whoever talked to them could be killed as “Judenknecht”. In the end, I managed to find him but it was a terrible encounter, despite the fact that Dr. Fuchs looked more or less fine. A few days later I saw him cleaning the snow. Jews had to run and he was unable to, thus two SS-men came to him. One hit him a few times with a stick, the other kicked him to the ground, both stepping on him while shouting dirty slurs. When they got tired of this sadistic entertainment, they loaded him onto a wheelbarrow and drove him – his head banging against the wheel – towards a pile of snow, where they unloaded him and left him there, beaten up and lightly clothed, lying in the snow for some fifteen minutes. Then the torture continued with increased brutality. They kept hitting him with sticks and kicked him, shouting nasty insults. I was just walking by and I have never seen such a wretched, abused, bloodied human being. Now wonder that when we were to receive lunch – Jews and non-Jews separately – Dr. Fuchs was so confused that, staggering, he lined up with the non-Jews. That became a pretext for more torture. The SS-man counting the prisoners noticed him, pulled the poor Dr. Fuchs out of the line, beat him and stepped on him until Dr. Fuchs was half dead. To wake him up, he was thrown into the creek behind the camp. After this „spa treatment“ he was ordered to stand in attention at the camp gate, then, half frozen, he was sent into the barrack. Each of us knew that Alfred Fuchs was finished. When I was sending him the last greeting and asked about him, I was told that flesh started to fall off him. A few days after this horrible torture Dr. Alfred Fuchs died in pain.“

Katolický novinář Dr Alfred Fuchs – Drať.
Fotografie z archivu Společnosti A. Fuchse.

Dr. Alfred Fuchs – Drať, Catholic journalist.

Photograph from the archives of the Society of A. Fuchs.

Jaromír Weinberger, muž, kterému se kdysi přezdívalo český Mozart, se narodil na Vinohradech v lednu 1896. Tátinek Karel Weinberger, obchodník s nábytkem, byl velmi aktivní ve vinohradském českožidovském hnutí. Na piano Jaromír hrál od pěti let, od desíti psal vlastní skladby pro piano i písně pro dětské sbory, které často sám dirigoval. Studoval u Jaroslava Kříčky, poté u Václava Talicha a Rudolfa Karla, od čtrnácti let studoval pražskou konzervatoř pod vedením Vítězslava Nováka. Následně se učil u Karla Hoffmeistera a Maxe Regera v Lipsku. Na podzim 1922 odjel do USA, kde se stal učitelem kompozice – aby se po roce vrátil s tím, že je mu mechanická a profitem posedlá Amerika cizí. Stal se ředitelem opery Národního divadla v Bratislavě a roku 1926 složil na libreto Miloše Kareše nejúspěšnější operu první poloviny dvacátého století nazvanou „Švanda dudák“. Premiéra v pražském Národním divadle ještě dlouhodobý úspěch nepřinesla, jednou z příčin mohlo být i autorovo německé jméno. Světová sláva přišla až poté, co Max Brod operu přeložil do němčiny. V letech 1929–30 byl „Schwanda, der Dudelsackpfeifer“ vůbec nejhranější operou, hrála se nejen v kontinentální Evropě, ale i v New Yorku a Londýně. Následovalo populární oratorium Vánoce, které Československý rozhlas vysílal vždy před vánočním projevem prezidenta republiky, a množství oper a operet. Skladateli se díky souhře šťastných náhod podařilo přežít druhou světovou válku v USA, ale své evropské tvůrčí úspěchy již nikdy nezopakoval. Onemocněl rakovinou a v létě 1967 spáchal sebevraždu.

Václav Kejmar: Portrét skladatele Jaromíra Weinbergera, 1907.

Fotografie předmětu ze sbírek Židovského muzea v Praze.

Václav Kejmar: Portrait of the composer Jaromír Weinberger, 1907.

Photograph of the object comes from the collections of the Jewish Museum in Prague.

Jaromír Weinberger po představení Švandy dudáka v Covent Garden v Londýně, 1934.

Fotografie z archivu M. Šmoka.

Jaromír Weinberger after the performance of Šwanda dudák (Schwanda, der Dudelsackpfeifer) in Covent Garden in London, 1934.

Photograph from the archives of M. Šmok.

Jaromír Weinberger, once nicknamed the Czech Mozart, was born in Vinohrady in January 1896. His father Karel Weinberger, dealer in furniture, was very active in the Czech-Jewish movement in Vinohrady. Jaromír played the piano since he was five and from the age of ten he composed piano pieces and songs for the children chorus that he often conducted himself. He studied with Jaroslav Kříčka, later with Václav Tallich and Rudolf Karel, and as a fourteen years old he studied at the Prague conservatoire under Vítězslav Novák. In the subsequent years, he studied with Karel Hoffmeister and with Max Reger in Leipzig. In autumn 1922 he left for the United States where he became teacher of composition, but he didn't get used to the American way of life focused on profit and returned after one year. He was made opera director of the National Theatre in Bratislava and in 1926, he composed "Šwanda dudák" (Schwanda the Bagpiper), the most successful opera of the early 20th century, based on the libretto of Miloš Kareš. The premiere at the Prague National Theatre didn't bring a durable success, possibly because of the author's German name. The worldwide fame came after Max Brod had translated the opera into German. In 1929–1930, "Schwanda, der Dudelsackpfeifer" became the most performed opera ever, not only in Continental Europe, but also in London and New York. Weinberger also composed the popular oratorio Christmas that used to be broadcasted by the Czechoslovak radio before the Christmas speech of the president of the republic. Thanks to several fortunate coincidences the composer survived the Second World War in the US, but he has never repeated his European successes. He went down with cancer and committed suicide in summer 1967.

Důkladný nábytek
moderního slohu bez lesku neb hlazený.
— celé —
výbavy pro nevěsty
jakož i jednotlivé kusy
doporučuje
v nejlevnějších cenách se zárukou
Karel Weinberger, sklad nábytku
na Král. Vinohradech, Sázkavská ulice číslo 8, proti synagoze

Vzpomínka Hany Anděrové

Úryvky rozhovoru ze sbírky Oddělení pro dějiny šoa Židovského muzea v Praze

Moji rodiče měli obchod s nábytkem, v Praze, na rohu ulice Ve Smečkách a Václavského náměstí, Weinberger. Moje maminka je rozená Weinbergerová, byla to muzikantská rodina. Můj strýček, mamincino dvojče, je hudební skladatel Jaromír Weinberger. Byl to takový starý, dobře zavedený obchod, poctivý. Mého tatínka rodiče i mé maminky rodiče byli venkovští čeští židé a pobožný nebyl nikdo moc, jedině posledního, kterého si pamatuju pobožného, byl dědeček Karel Weinberger. Ten byl celkem zbožný, chodil do kostela a já jsem četla Maniš tane, ale to je tak poslední náboženský úkon, který jsem vykonala.

Moje babička, žena tohoto dědečka, byla úžasná česká vlastenka, znala se s Vrchlickým a se Sládkem a se vším možným. Taky existuje takový krásný památník v naší rodině, který mám v sefju a tam se všichni zapsali. Ten můj strýček, ten hudební skladatel, ten odjel včas, odjel asi v roce třicet osm a dostal se do Ameriky. Myslím, že moje sestra mu psala, jestli by ji tam nevezal, on zřejmě – jak jsem se později dozvěděla – ani neměl finanční prostředky na to, ale ve mně zůstal takový nepříznivý pocit vůči němu, že nic pro ni neudělal a ona později zahynula.

Já jsem došla jenom do tercie a vždycky jsem ráda malovala, byla jsem úžasně ráda, když židovská náboženská obec tenkrát otevřela takové kurzy pro mládež ve vinohradské synagóze. Ten kurz vedl Petr Kien, byl to můj přítel a učitel a několikrát mne portrétoval. Bylo to hrozně krásné prostředí, protože se tam sešli takoví prima lidi a já jsem chodila k nim domů. Taky tam chodil pozdější filmový režisér Petr Schulhoff. Chodili jsme se učit kreslit akt k sochaři Kotyzovi. Ten sochař Kotyza měl dceru a ta chodila s malířem Evženem Nevanem, tenkrát ještě Neufeldem. I toho Evžena jsem velice dobře znala, takže se to tak všelijak vedlo a potom Němci ten kurz zakázali. S Petrem Kienem jsem byla velice spřátelená, chodila jsem taky k nim domů a on mi opatřil, abych se učila fotografovat u jeho přítele Mira Bernáta, který později natočil film „Motýli tady nežijí“. K němu jsem se chodila učit fotografovat, tenkrát už se nosily hvězdy, ale já jsem ji skoro nikdy nenesila.

Memories of Hana Anděrová

Excerpts from an audio interview from a collection of the Department for the History of the Shoah of the Jewish Museum in Prague

My parents had a furniture shop, Weinberger, in Prague, on the corner of the Street Ve Smečkách and Wenceslas Square. My mother, née Weinbergerová, came from a family of musicians. My uncle, my mother's twin, was the composer Jaromír Weinberger. My father's as well as my mother's parents were provincial Czech Jews, not very religious; the only pious member of our family I remember was my grandfather Karel Weinberger. He used to go to the synagogue. I only read Ma Nishtana, that was all I did for religion.

Karel Weinberger's wife, my grandmother, was an amazing Czech patriot, she knew Vrchlický, Sládek, and others. In my safe deposit I have an album signed by all of them. My uncle, the composer, left for America in 1938. My sister wrote to him, she wanted him to take her to America, but he probably didn't have enough money and she perished later. I still have an unpleasant feeling that he didn't do anything for her.

I finished only the third year of secondary grammar school. I always loved painting and was happy when the Jewish community opened courses in the Vinohrady synagogue. The class was led by Petr Kien, a friend of mine and my teacher, and he also portrayed me several times. The ambience was wonderful because there were so nice people, I used to visit them at home, too. Also Petr Schulhoff, the later film director, attended this course. We learned nude study with the sculptor Kotyza. His daughter went out with the painter Evžen Nevan, Neufeld then. I knew Evžen well. But then the Germans prohibited this course. We were good friends with Petr Kien and he arranged that I could learn photography with his friend Miro Bernát who later made the film "Butterflies don't live here". We had to wear the yellow star, but I hardly ever wore it.

Part of the Vinohrady society with Jewish roots remained loyal to the monarchy that had given them civil rights and went on living in a German speaking environment. One of the cultural centres of this community was the New German Theatre (today's State Opera), built by the German Theatre Society beyond the ramparts of old Prague. Many descendants of Jewish families could be found among the leading figures of the theatre, social interaction led to members of the theatre chorus being „loaned“ to the Vinohrady synagogue for the High Holidays. This symbiosis was a welcome target for the Czech anti-Semites: it confirmed their stereotype view of Jews as being Germans. The first and

Nové německé divadlo

Část vinohradské společnosti s židovskými kořeny si udržela národní loajalitu k mocnářství, které jí dalo občanská práva, a nadále žila v německém jazykovém prostředí. Jedním z kulturních center této komunity bylo Nové německé divadlo (dnes Státní opera), které za hradbami staré Prahy vystavěl Německý divadelní spolek. Mezi vůdčími osobnostmi divadla byli mnozí potomkové židovských rodin, v rámci společenských styků docházelo dokonce k zápůjčkám sboristů pro oslavy vysokých svátků ve vinohradské synagoze. Pro české antisemity byla tato symbióza vděčným terčem: zdála se potvrzovat jejich stereotypní vidění Židů coby Němců. Prvním a nejslavnějším ředitelem Nového německého divadla byl Angelo Neumann, který do funkce nastoupil roku 1885, tedy ještě před výstavbou honosné budovy otevřené roku 1888 Wagnerovou operou Mistři pěvci norimberští.

Protižidovský a protiněmecký vtip z českých Humoristických listů pro lepší efekt doplnil Neumannovo jméno o více židovsky znějící jména Amschel a Pollak, 1885.

An anti-Jewish and anti-German joke from the Czech paper Humoristické listy added the more Jewish-sounding names Amschel and Pollak to Neumann's name, 1885.

Angelo Neumann se nenarodil roku 1838 ve Vídni, jak rád uváděl, ale ve Stupavě na dnešním Slovensku. Místo narození si upravoval pravděpodobně také ve snaze zatajit chudý původ a židovské rodiče. Kdy přesně nadaný barytonista přestoupil na katolickou víru, není známo. Předpokládá se, že pokud se tak nestalo kvůli samotné možnosti pracovního uplatnění, stalo se tak kvůli sňatku s jeho první manželkou, Paulinou Franziskou Mihalowich. I druhá Neumannova náboženská konverze, k víře evangelické, je připisována sňatku, tentokrát s herečkou Johannou Katharinou Buska (původně Butzkow), po prvním manželovi hraběnkou Török de Szendrő. I v tomto případě ale mohlo jít v protestantském Lipsku, kde tehdy Neumann působil, o konverzi ze společenské nutnosti. Dopad Neumannova působení v Praze není možno popsat několika větami: místnímu publiku představil nejen Wagnera, ale také Verdiho, Rossiniho a Mahlera a zajistil hostování největších operních hvězd doby.

Angelo Neumann
(1838–1910).

Angelo Neumann
(1838–1910)

most famous director of the New German Theatre was Angelo Neumann who took up his post in 1885, before the construction of the new splendid building that was opened with Wagner's opera The Mastersingers of Nuremberg in 1888.

Angelo Neumann was not born in Vienna, as he himself liked to declare, but in Stupava in today's Slovakia, in 1838. He modified his birthplace probably in order to conceal his poor origin and Jewish parents. It is not known when exactly this talented baritone converted to Catholicism. It is assumed that it happened because of his marriage to his first wife, Paulina Franziska Mihalowich, if not solely for better career opportunities.. Also his second conversion, to the Evangelical faith this time, is ascribed to a marriage, to the actress Johanna Katharina Buska (née Butzkow), who became the countess Török de Szendrő after her first husband. The ambience of the Protestant city of Leipzig where he was working at that time might also have made him convert. The impact of Neumann's work in Prague cannot be described in a few sentences: he introduced Wagner, Verdi, Rossini and Mahler to the local audience, he also invited the greatest opera stars of the time to sing in Prague.

Heinrich Teweles, a native of Prague, literary manager and editor-in-chief of Prager Tagblatt, took over the management of the theatre after Neumann's death. He never denied his Jewish origin. Also Leopold Kramer, the third director of the theatre, was born to Jewish parents in Prague.

*Heinrich Teweles (1856–1927).
Na Vinohradech bydlel v čp 1583 v dnešní
Italské ulici.*

*Fotografii laskavě poskytlo dokumentační
středisko Státní opery.*

*Heinrich Teweles (1856–1927). He lived
at house number 1583 in today's Italská
Street in Vinohrady.*

*The photograph was kindly provided by the
documentation centre of the State Opera.*

Heinrich Teweles, pražský rodák, dramaturg a šéfredaktor Prager Tagblattu převzal řízení divadla po Neumannově smrti. Své židovské kořeny narozdíl od Neumanna nikdy nepopíral. Také třetí ředitel divadla, Leopold Kramer, se v Praze narodil židovským rodičům.

Angela Neumann, dcera Angelo Neumanna z manželství s Johannou Buska, se provdala za lékaře Nového německého divadla MUDr. Arnolda Gottlieba. (Jeho otec shodou okolností býval vinohradským učitelem židovského náboženství.) Doktor Gottlieb se proslavil jako majitel léčebného ústavu a sanatoria vyhledávaného hvězdami pražského společenského života. Podle matriky zemřel MUDr. Arnold Gottlieb dne 2. července 1939 na rakovinu. Rozsáhlý a unikátní výzkum ing. Ivana Remšíka naznačuje možnost sebevraždy. Ta měla Angelu ochránit před důsledky protizhidského zákonodárství. Zřejmě i díky tomuto manželově činu se jí podařilo v květnu 1940 emigrovat do Švýcarska, odkud se později přestěhovala do Švédska.

vlevo
MUDr. Arnold Gottlieb
(1879–1939).

MUDr. Arnold Gottlieb
(1879–1939).

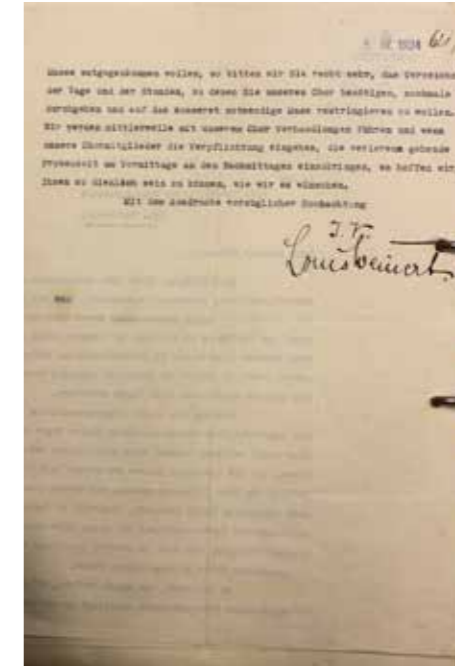
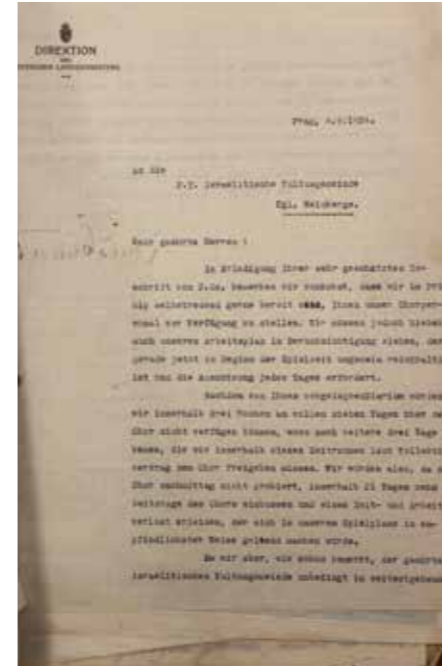

vpravo:
Angela Gottlieb, přezdívaná
Mimi (1888–1969).

Angela Neumann, nicknamed
Mimi (1888–1969).

S územím Královských Vinohrad se pojí také příběhy rodin rozhlasového redaktora Josefa Laufera, prvního komentátora fotbalového zápasu v přímém přenosu, básníka a překladatele Otokara Fischera, spisovatelů Johannese Urzidila, Paula Kornfelda a Pavla Eisnera a mnohých dalších.

Angela Neumann, Angelo Neumann's daughter from his marriage to Johanna Buska, married MUDr. Arnold Gottlieb, doctor of the New German Theatre. Incidentally, his father used to teach Jewish religion in Vinohrady. MUDr. Gottlieb was the owner of a sanatorium, very popular with stars of the Prague party scene. According to the register of deaths, he died of cancer on July 2, 1939 but extensive research done by ing. Ivan Remšík suggests that he might have committed suicide to protect Angela from the consequences of anti-Semitic legislation. In May 1940, Angela managed to emigrate to Switzerland and later moved to Sweden.

Dopis Louise (Aloise) Weinerta, obchodního ředitele Nového německého divadla v Praze, adresovaný představeným vinohradské židovské obce. Text se týká působení členů operního sboru divadla ve vinohradské synagoze. Není bez zajímavosti, že pisatel dopisu, bývalý redaktor Prager Tagblattu a autor detektivek, zemřel v září 1945 v jednom z internačních táborů zřízených pro pražské Němce. Archiv Židovského muzea v Praze.

Letter of Louis (Alois) Weinert, commercial manager of the New German Theatre in Prague, addressed to the superiors of the Jewish community in Vinohrady concerning the performance of opera chorus in the Vinohrady synagogue. The writer of the letter, the former editor of Prager Tagblatt and author of detective stories, died at a detention camp for Prague Germans in 1945.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

The family stories of radio editor Josef Laufer, the first live broadcast commentator of a football match, the poet and translator Otokar Fischer, the writers Johannes Urzidil, Paul Kornfeld, Pavel Eisner, and many others are also connected with the area of Královské Vinohrady.

Logo synagogálního sboru vinohradské synagogy. Archiv Židovského muzea v Praze.

Logo of the chorus of the Vinohrady synagogue. Archives of the Jewish Museum in Prague.

Sanatorium Gottlieb v Praze 2

Ing. Ivan Remšík

Sanatorium Gottlieb, nazývané také židovská nemocnice, se nacházelo v Londýnské ulici 545/72 v Praze 2 (v době Protektorátu Čechy a Morava Münchener Strasse 14), dnešní Londýnská 545/15. Majitelem sanatoria byl MUDr. Arnold Gottlieb (28. 4. 1879–2. 7. 1939). MUDr. Arnold Gottlieb zřídil své první sanatorium v roce 1912 v Praze-Novém Městě v budově čp. 1854 (ulice Taborgasse 32), dnešní Legerova 22. Zde fungovalo do roku 1929. Dům prodal v roce 1929 manželům Taubenestovým, ti pak v roce 1930 Československé obci legionářské. Druhým a posledním sídlem sanatoria Gottlieb byla právě budova v Londýnské ulici, nejdříve pod jménem Sanatorium Dr Gottlieb a Dr Grosz, a v letech 1932 až 1939, po změně na akciovou společnost, jako Pražský soukromý léčebný ústav a.s.

MUDr. Arnold Gottlieb pocházel z Kasejovic, kde byl jeho otec učitelem židovského náboženství. Na studia se přestěhoval do Prahy a již v Praze zůstal. Z Kasejovic se přistěhovali i rodiče Simon a Anna, v Praze se usadili i někteří z jeho šesti sourozenců. Roku 1904 promoval a společně s MUDr. Rudolfem Funkem byl divadelním lékařem Královského německého zemského divadla v Praze (dnešní Stavovské) a Nového Německého divadla v Praze (dnešní Státní opera). Byl však také rodinným lékařem nájemce a ředitele těchto divadel Angelo Neumanna (1838–1910).

Dne 14. června 1913 se Arnold Gottlieb ve Vídni oženil s dcerou Angelo Neumanna, Angelou (evang. Angela Elisabeth Karoline Anna Timea, přezdívaná Mimi; 18. 12. 1888, Praha – 31. 1. 1969, Malmö), jejíž matkou byla herečka Johanna Buska (1848–1922). Sňatkem s nepokřtěným Gottliebem Angela pravděpodobně narušila rodinnou snahu o naprosté odhození všech pojetí se židovstvím předků.

V roce 1938 byli v sanatoriu Gottlieb vedoucími lékaři MUDr. Arnold Gottlieb a jeho synovec (syn Otty Gottlieba) MUDr. Josef Gottlieb (25. 12. 1903–22. 11. 1976), asistenty MUDr. Bruno Hammerschlag (prom. 1936) a MUDr. Ladislav Rochlitz (prom. 1934). Sanatorium poskytovalo lékařskou péči hrazenou zdravotními pojišťovnami i soukromými pacienty také členům Nového německého divadla. Pečovalo také o židovské umělce, kteří měli z rasových důvodů zákaz výkonu povolání v Německu a před nacistickým pronásledováním emigrovali do Prahy.

Po „Křišťálové noci“ z 9. na 10. listopadu 1938 se názory lékařů v sanatoriu Gottlieb na další směr vývoje situace v Praze polarizovaly. Mladý MUDr. Bruno Hammerschlag byl přesvědčen, že dojde k okupaci Československa a v lednu 1939 získal pro sebe, manželku i dcerku víza do Panamy, kam přes přístav La Rochelle na palubě lodi „El Orduña“ v únoru 1939 emigrovali. Jeho potomci žijí v Panamě a USA dodnes. Bruno Hammerchlag jr. M.D. je ředitelem kliniky Respira Panama v Panama City. MUDr. Josef Gottlieb emigroval do Palestiny, kde se

Sanatorium Gottlieb in Prague 2

Ing. Ivan Remšík

Sanatorium Gottlieb, also called the Jewish hospital, was located at 545/72, Londýnská Street, Prague 2 (14, Münchener Straße during the Protectorate of Bohemia and Moravia), today's 545/15, Londýnská Street. It was owned by MUDr. Arnold Gottlieb (28. 4. 1879–2. 7. 1939). MUDr. Gottlieb established his first sanatorium in Prague – Nové Město, at 1854/32, Taborgasse, today's 22, Legerova Street, in 1912. It functioned there till 1929 when he sold it to Mr. and Mrs. Taubenest and they sold it again to the Czechoslovak legionary community in 1930. The second and last location of the sanatorium Gottlieb was the building in Londýnská Street under the name Sanatorium of Dr. Gottlieb and Dr. Grosz. From 1932 to 1939 it was called Prague Private Sanatorium, Ltd.

MUDr. Arnold Gottlieb was born in Kasejovice where his father worked as teacher of the Jewish religion. Arnold moved to Prague because of his studies and he stayed in Prague, later his parents Simon and Anna and several of his six siblings followed him. In 1904, he graduated and, together with MUDr. Rudolf Funk, became doctor of the Royal German Theatre in Prague (today's Theatre of the Estates) and of the New German Theatre in Prague (today's State Opera). He was also the family doctor of Angelo Neumann (1838–1910), the director of both theatres.

On June 14, 1913 Arnold Gottlieb married Angelo Neumann's daughter Angela (Evang. Angela Elisabeth Karoline Anna Timea, nicknamed Mimi, 18. 12. 1888 Prague – 31. 1. 1969 Malmö) in Vienna. Her mother was the actress Johanna Buska (1848–1922). Angela's marriage to the unbaptized Gottlieb probably interfered with the family wish to do away with all links to their Jewish roots.

In 1938, the chief doctors of the Sanatorium Gottlieb were MUDr. Arnold Gottlieb and his nephew MUDr. Josef Gottlieb (25. 12. 1903–22. 11. 1976), Otto Gottlieb's son. MUDr. Bruno Hammerschlag (graduated in 1936) and MUDr. Ladislav Rochlitz (graduated in 1934) were assistant doctors. The Sanatorium provided medical care that was paid by insurance companies as well as by private patients, it provided medical care to members of the New German Theatre. It also served Jewish artists who could not perform in Germany and fled to Prague because of Nazi persecution.

After the "Crystal Night" of November 9–10, 1938 the opinions of doctors of the Sanatorium Gottlieb on their future in Prague became polarized. The young MUDr. Bruno Hammerschlag obtained visas for Panama for himself, his wife, and his daughter, and in February 1939 they emigrated there via the port of La Rochelle on board of the ship "El Orduña". His descendants still live in Panama and the USA. Bruno Hammerschlag jr. M.D. is director of the Respira Panama clinic in Panama City. MUDr. Josef Gottlieb emigrated to Palestine where he joined

přidal k British Army of the Middle East coby vojenský lékař. Po válce se usadil v Londýně a v roce 1950 získal britské občanství. MUDr. Ladislav Rochlitz byl odvezen dne 11. února 1945 transportem AE3 do ghetta v Terezíně. Válku přežil.

Ihned po okupaci s odvoláním na „Provolání českého národního lékařstva“ z 16. března 1939 vydala protektorátní vláda na schůzi o den později souhlas se zákazem výkonu lékařské praxe lékařům židovského původu. 20. března požádal MUDr. Arnold Gottlieb Policejní ředitelství v Praze o vystavení vysvědčení zachovalosti za účelem emigrace, nicméně již o týden později, 27. 3. 1939, sepsal poslední vůli rušící veškeré předchozí závěti a určil svou manželku Angelu univerzální dědičkou. Testament kromě jiné zachycuje jeho přání být zpopelněn bez obřadu, s tím, aby jeho milovaná žena byla ušetřena přítomnosti na jakýchkoliv úkonech spojených s kremací.

Nařízením Říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939 byli Židé – majitelé podniků – omezení ve svých právech s nakládáním a do podniků byli dosazeni správci. MUDr. Arnold Gottlieb podle Výpisu z matriky zemřelých Israelské náboženské obce na Královských Vinohradech, číslo 75, svazek V, strana 49 ze dne 11. 7. 1939 zemřel dne 2. 7. 1939 na rakovinu v budově svého sanatoria, kde s manželkou Angelou také bydleli. Dne 7. července 1939 ve 12 hodin byl zpopelněn v krematoriu Strašnice, urnu vyzvedla Anděla Gottliebová dne 11. 8. 1939. Podle údajů v matrice krematoria byla urna uložena v urnovém haji nového židovského hřbitova; číslo hrobu je nečitelné. Hrob byl pravděpodobně po 2. světové válce zrušen.

Text testamentu Dr. Arnolda Gottlieba, historické okolnosti, data událostí a způsob pohřbu bez obřadu napovídají sebevraždě, s pravděpodobným úmyslem zachránit manželku před nacistickým pronásledováním. Sanatorium Gottlieb – Pražský soukromý léčebný ústav a.s. „právně“ zbankrotoval, budova byla zabavena protektorátními úřady a byl v ní zřízen lazaret říšské protektorátní policie. Veškerý majetek manželů Gottliebových byl protektorátními úřady zkonfiskován.

Bratři MUDr. Arnolda Gottlieba, Hugo a Pavel, emigrovali do USA, sestra Olga Schluderpacher-Kuchačevich emigrovala do Londýna, kde její syn Herbert Lom (1917–2012), vl. jménem Charles Angelo Kuchačevich Schluderpacher, působil jako zpravodaj BBC a později proslul jako filmový herec. Sestra Hedwiga provd. Körnerová byla dne 26. října 1941 odvezena transportem C-641 do ghetta v polské Lodži, kde zahynula. Další sestra, nesvéprávná Barbora, jejímž opatrovníkem byl MUDr. Arnold Gottlieb, žila v Psychiatrické léčebně v Bohnicích a byla dne 24. října 1942 odvezena transportem Ca-570 z Prahy do Terezína, kde zemřela dne 3. března 1943. Advokát JUDr. Veleoslav Wahl, který Angelu Gottlieb zastupoval v pozůstalostních věcech po manželovi, byl 3. července 1942 popraven na pražské kobyliské střelnici.

Angela Gottlieb se z bytu v sanatoriu v Londýnské 72 musela vystěhovat. Z osobní písemné pozůstalosti Angelo Neumanna (s výjimkou diplomu od císaře Viléma II. v Archivu hl. města Prahy) se v Praze nezachovalo vůbec nic. V letech 1939–1940 Angela krátce žila v Praze ve Štěpánské 47 a v hotelu Juliš. V květnu 1940 emigrovala do Švýcarska. Švýcarské vízum získala pravděpodobně s pomocí Dr. Paula Egera (1881–1947), někdejšího dramaturga Angelo Neumanna a posledního předmnichovského ředitele Nového německého divadla. Do funkce ředitele Nového německého divadla mu dopomohla právě Angela Gottlieb jako členka výboru pražského Německého divadelního spolku. Angelinina společnice Vendela Landahl, dcera švédského evangelického pastora Fredrika Landahla a bývalá guvernanka

the British Army of the Middle East as medical officer. After the war he settled in London and obtained British citizenship in 1950. MUDr. Ladislav Rochlitz was transported to the Terezin ghetto (transport AE3) on February 11, 1945. He has survived the war.

Immediately after the occupation, at its session of 17. 3. 1939, the Protectorate government, referring to the “Appeal to the Czech doctors” from March 16, 1939, banned Jewish doctors from performing their medical profession. On March 20, MUDr. Arnold Gottlieb applied to the Police headquarters in Prague for a certificate of good conduct for the purpose of emigration. Yet on March 27, 1939 he wrote his last will designating his wife Angela as his universal heiress, annulling all previous testaments. The new testament also stated his wish to be cremated without ceremony, in order to spare his wife of having to participate in any such ceremonies.

On June 21, 1939 Jewish owners of enterprises were banned from management and administrators were appointed by the order of the Reichsprotektor of Bohemia and Moravia regarding Jewish property. According to the register of deaths of the Israeli religious community in Královské Vinohrady, number 75, volume V, page 49 from July 11, 1939, MUDr. Arnold Gottlieb died of cancer in the building of his Sanatorium on July 2, 1939. On July 7, 1939 he was cremated in Strašnice. Angela Gottlieb collected his ashes on August 11, 1939. According to the crematorium records, the urn was placed in the columbarium of the New Jewish cemetery; number of the grave is illegible, the space was probably vacated after the Second World War.

The text of Dr. Arnold Gottlieb’s testament, the historical events, dates, and funeral without a ceremony suggest a suicide in order to protect his wife from Nazi persecution. Sanatorium Gottlieb Ltd. went “legally” bankrupt, the building was confiscated by Protectorate authorities, and a military hospital was established there. All possessions of Arnold and Angela Gottlieb were confiscated.

MUDr. Arnold Gottlieb’s brothers Hugo and Pavel emigrated to the USA. His sister Olga Schluderpacher-Kuchačevich emigrated to London where her son Herbert Lom (1917–2012), né Charles Angelo Kuchačevich Schluderpacher, worked as BBC reporter and later became a famous actor. Arnold Gottlieb’s sister Hedwiga Gottlieb, later Körner, was transported to the ghetto of Lodz (transport C-641) on October 26, 1941 and perished there. Arnold Gottlieb’s other sister, the legally incompetent Barbora, was transported from the mental hospital in Bohnice to Terezin (transport Ca-570) on October 24, 1942 and she died there on March 3, 1943. The lawyer JUDr. Veleoslav Wahl who had been Angela Gottlieb’s solicitor after her husband’s death was executed in Kobylisy on July 3, 1942.

Angela Gottlieb had to move out of the sanatorium flat at 72, Londýnská Street. None of Angelo Neumann’s personal papers were preserved in Prague, except a diploma received from Kaiser Wilhelm II (in the Central Archives of Prague today). From 1939–1940, Angela lived at 47, Štěpánská Street and at the hotel Juliš in Prague. In May 1940 she emigrated to Switzerland. She obtained her Swiss visa probably with the help of Paul Eger (1881–1947), Angelo Neumann’s dramaturge and the last director of the New German Theatre in the period before the Munich Agreement in 1938. As a board member of the Prague German Theatre Society, Angela Gottlieb had helped him to become the director of the theatre. Angela’s friend Vendela Landahl, daughter of the Swedish Evangelic pastor Fredrik Landahl and former governess of Angela’s parents, took part of the family valuables to Sweden and hid them. During the war, Angela and Vendela were living in Switzerland, mostly in Basel and Luzern, near Dr. Paul Eger and his wife, the Czech alto singer Paula Nigrini-Eger.

rodičů Angely, část rodinných cenností vyvezla do Švédska, kde je uschovala. V průběhu války pak žila spolu Angelou ve Švýcarsku. Po celou dobu války se Angela zdržovala v Basileji a v Luzernu, v blízkosti Dr. Paula Egera a jeho manželky, české altistky Pauly Nigrini-Eger.

Dr. Paul Eger byl po dobu války organizátorem kulturního života emigrantů v Basileji a Luzernu a spolupracoval např. s Arthurem Toscannini (1867–1957). Byl spoluzakladatelem Konzervatoře Basel-Luzern. Po válce a po smrti Dr. Paula Egera Angela Gottlieb i Vendela Landahl odjely do Malmö. Po smrti Vendely v roce 1954 Angela odjela do Londýna, aby tam prozkoumala možnosti usadit se v blízkosti synovců svého zesnulého manžela; a také potenciální šance na restituci rodinného jmění, zabaveného nacisty. Bez výsledku se vrátila do Malmö.

Ve Švédsku získala dne 28. října 1955 státní občanství. Angela Neumann zemřela v Malmö dne 31. ledna 1969. Urna s jejím popelem je spolu s urnou Vendely Landahl uložena v hrobě rodiny Landahl (číslo hrobu SBE 044-1) na hřbitově Muggebovågen 39 v městěčku Mariestad u jezera Vänern ve Švédsku. Z identifikovatelné a dohledatelné rodinné pozůstalosti Angely Neumann-Gottlieb se zachoval pouze jeden pozlacený podnos s vyrytým věnováním z roku 1889, který odkázala švédské sopranistce Birgit Nilsson, nyní v majetku Birgit Nilsson Museum, Båstad, Švédsko, a portrét Johanna Buska od Hanse Makarta, který Angela odkázala Burgtheatru ve Vídni.

Ing. Ivan Remšík, autor tohoto textu, náhle zemřel 25. června 2014, krátce po jeho finalizaci. Narodil se 31. března 1957 v Bratislavě do právnícko-umělecké rodiny. Jeho otec JUDr. Rudolf Remšík působil ve státní správě a v médiích, matka Helena Remšíková byla zpěvačkou Slovenského národního divadla v Bratislavě. Na základní škole účinkoval v chlapeckém sboru Československého rozhlasu v Bratislavě pod vedením skladatele, dirigenta a sbormistra Ondřeje Francisci, a do ukončení středoškolského studia byl dětským hercem Slovenského národního divadla. I když většinu života pracoval v bankovní sféře, láska k divadlu jej nikdy neopustila. Ve volném čase se věnoval historii a byl badatelsky činný v archivních institucích po celém světě. Od devadesátých let (20. století) zpíval jako tenor v pražském komorním pěveckém sboru Cantorum iubilato. Po veřejné výzvě MČ Praha 2 spojené s projektem Stopy židovské přítomnosti velkoryse nabídl možnost začlenit výsledky jeho práce spojené s hledáním ztracených archivů německých divadel v Praze do kapitoly o té části vinohradské židovské společnosti, která se pokoušela o asimilaci do německojazyčného prostředí. Čest jeho památce.

During the war, Dr. Paul Eger organized the cultural life of emigrants in Basel and Luzern, co-operated with Arthuro Toscannini (1867–1957), and was the co-founder of the Basel-Luzern Conservatory. After Dr. Paul Eger had died, Angela Gottlieb and Vendela Landahl left for Malmö. After Vendela's death in 1954, Angela Gottlieb left for London where she wanted to settle down near her late husband's nephews and probe the chances for restitution of former family property confiscated by the Nazis. She returned to Malmö with no results.

On October 28, 1955 she obtained Swedish citizenship. Angela Gottlieb died in Malmö on January 31, 1969. The urn with her ashes is placed, together with the urn of Vendela Landahl, in the grave of family Landahl (grave number SBE 044-1) at the cemetery Muggebovågen 39 in Mariestad, by the lake Vänern in Sweden. Not much of Angela Neumann-Gottlieb family estate was preserved: she bequeathed a gilded platter with engraved dedication from 1889 to the Swedish soprano Birgit Nilsson, today in the possession of Birgit Nilsson Museum, Bastad, Sweden, and a portrait of Johanna Buska by Hans Makart to the Burgtheater in Vienna.

Ing. Ivan Remšík, the author of this text, died suddenly on June 25, 2014 shortly after writing its final version. Ivan Remšík was born in Bratislava on March 31, 1957. His father JUDr. Rudolf Remšík worked in the public administration and in the media, his mother Helena Remšíková was a singer with the Slovak National Theatre in Bratislava. Ivan Remšík was active in the boys' choir of the Czechoslovak radio in Bratislava under the composer, conductor, and choir master Ondrej Francisci. During his studies, he was also a child actor with the Slovak National Theatre. Despite working in finance for most of his life, his love for theatre remained strong. In his free time, he devoted himself to history and researched archives all over the world. Since the 1990s he sang as a tenor in the Prague chamber choir Cantorum iubilato. After the public call of Municipality Prague 2 regarding the project Traces of Jewish presence in Prague 2, Ivan Remšík generously offered to incorporate the results of his search for the the lost archives of Prague German theaters into the chapter concerning Vinohrady Jews who wanted to assimilate into the German speaking environment. May he rest in peace.

Rabín Sicher s přáteli a spolupracovníky včetně rodiny Sudovy, vinohradská synagoga, pravděpodobně jaro 1939.

Archiv rodiny Sudovy, věnovaly Levia Eisler, Ety Zeidner a Yehudith Zusman.

Rabbi Sicher with friends and co-workers including family Sud at the Vinohrady Synagogue, probably spring 1939.

Archives of family Sud, donated by Levia Eisler, Ety Zeidner, and Yehudith Zusman.

Nová generace

Po vzniku Československé republiky roku 1918 došlo ve vedení vinohradské židovské obce ke střídání generací. Problémy s uchováním židovské identity v tolerantním prostředí narůstaly, většina členů chodila do synagogy pouze na vysoké svátky. Pouze díky působení rabína Sichera se dařilo udržovat spolkový život obce, nacházet mecenáše, nezapomínat na venkovské kořeny většiny členů a vychovávat mládež.

Rabín Dr. Gustav Sicher se narodil se roku 1880 v Klatovech. Nejprve studoval ve Vídni medicínu, později získal na pražské Univerzitě Karlově doktorát z filozofie. Svou rabínskou kariéru započal roku 1906 v Náchodě, roku 1927 se stal rabínem na Vinohradech. Na místo po zemřelém rabínu Dr. Weinerovi byli tehdy jako nejsilnější z kandidátů zvažováni dva rabíni: Gustav Sicher a Richard Feder. Obě tyto osobnosti sehrály v dějinách českých Židů, včetně poválečné snahy o udržení zbytkové obce za komunistického režimu, velmi důležitou roli. Rabín Sicher po vzniku Protektorátu Čechy a Morava odcestoval do Palestiny. Do Československa se vrátil až roku 1947, coby vrchní zemský rabín sloužil až do smrti v roce 1960.

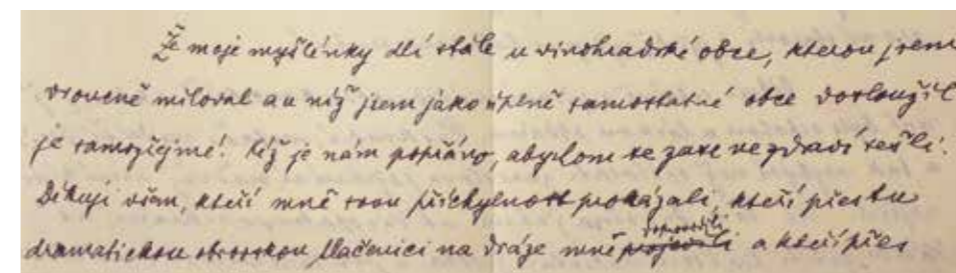
V prosinci 1939 byl vinohradským rabínem jmenován Dr. Otakar Kraus, rabín Libně, ale z administrativních důvodů nebyl oficiálně uveden do funkce, a byl představován coby

A new generation

After the establishment of Czechoslovak Republic in 1918, a new generation took over the leadership of the Jewish community in Vinohrady. Problems with preserving Jewish identity grew in the tolerant environment, majority of members went to the synagogue on High Holidays only. Only thanks to efforts of Rabbi Sicher the social life of the community did not falter, donors were found, Czech countryside roots of most members were remembered and youth was being educated.

Rabbi Dr. Gustav Sicher was born in Klatovy in 1880. At first he studied medicine in Vienna, later he obtained his PhD in philosophy at Charles University in Prague. In 1906, he started his rabbinical career in Náchod, in 1927 he became the Rabbi of Vinohrady. After the death of Rabbi Dr. Weiner, there were only two strong candidates for the position, Gustav Sicher and Richard Feder; both personalities played an important role in the post-war efforts to preserve the remaining community under the Communist regime. After the formation of Protectorate of Bohemia and Moravia in 1939, Rabbi Sicher left for Palestine and did not return to Czechoslovakia until 1947. He served as the Chief Rabbi of Bohemia and Moravia till his death in 1960.

In December 1939, Dr. Otakar Kraus, Rabbi of Libeň, was appointed as a Rabbi of Vinohrady, but he was presented as a "replacement for the emigrated Dr. Sicher until a new Rabbi is appointed", which according to the statutes should have taken place after half a year. No such appointment ever took place.

Z dopisu rabína Sichera na rozloučenou, zasláno z Terstu židovské obci na Vinohradech, podzim 1939. Archiv Židovského muzea v Praze.

Rabbi Sicher's farewell letter sent from Trieste to the Jewish community of Vinohrady, autumn 1939.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

Shaye (Šaje) Sud, Salomon Gruschka's successor as a chief Cantor, was born in Trojanov in the Ukraine in 1884. He fled the pogroms to Vienna and later worked for the Jewish community in Miroslav in Moravia. In 1921, the Jewish community of Vinohrady expressed interest in services of a Cantor with classical opera education. Shaye and Pesia Sud and their four children moved into a two-room staff flat in the building of the Vinohrady Synagogue. In autumn 1939, Shaye Sud and his wife, together with their eldest son Ira who had been a Rabbi in Cheb before 1938 emigrated to the USA. For them it was easy to obtain American visas as they were born in what used to be the Russian Empire and so they fell under the Russian visa quota, unlike their children born in Czechoslovakia. The youngest Hana left for Palestine using an immigration certificate, Dov Berthold and Leah left the land of their birth illegally. Shaye Sud died in Israel in 1969.

JUDr. Karel Rix, the last president of the Jewish community in Vinohrady, was born in Heřmanův Městec in 1873. He was active in the Czech-Jewish movement and his other hobby was stamp collecting; in 1896, this lawyer was one of the founders of the Czech Club of Philatelists. He survived the war in the Terezin ghetto. After the liberation, he took part in the discussions about the future of the synagogue, then he withdrew from public life. He died in 1956.

„zástupce vystěhovavšího se rabína Sichera do doby, kdy bude moci býti přikročeno k novému obsazení místa rabína“, což podle stanov bylo po půl roce zastupování. To už se ovšem nikdy nestalo.

Šaje Sud, nástupce Salomona Gruschky ve funkci vrchního kantora se narodil roku 1884 v Trojanově na Ukrajině. Před pogromy uprchl nejprve do Vídně, poté působil u židovské obce v Miroslavi na Moravě. Roku 1921 o služby kantora s klasickým operním vzděláním projevila zájem židovská obec na Vinohradech. Šaje a Pesje Sudovi se čtyřmi dětmi se nastěhovali do dvoupokojového služebního bytu v budově vinohradské synagogy. Na podzim 1939 se Šaje Sud s manželkou vystěhovali do USA, stejně jako nejstarší syn Ira, který byl před rokem 1938 rabínem v Chebu. Přežili potopení torpédovaného parníku Athenia, na jehož palubě cestovali. Americká víza získali snadno, protože se narodili na území carského Ruska, a spadali tak pod jinou vízovou kvótu než jejich děti narozené v Československu. Nejmladší Hana odjela na imigrační certifikát do Palestiny, Dov Berthold a Lea opustili rodinou zemi ilegálně. Šaje Sud zemřel roku 1969 v Izraeli.

Svatba Ley (Elišky) Sudové a Yosefa Ami Salzbergera v malé (staré) vinohradské synagoze, 13. března 1939. Obřad vede rabín Gustav Sicher.

Archiv rodiny Sudovy, věnovaly Levia Eisler, Ety Zeidner a Yehudith Zusman.

Wedding of Leah (Eliška) Sudová and Yosef Ami Salzberger in the minor Vinohrady Synagogue, March 13, 1939. Religious officiating by Rabbi Gustav Sicher.

Archives of family Sud, donated by Levia Eisler, Ety Zeidner, and Yehudith Zusman.

JUDr. Karel Rix, poslední předseda Židovské obce na Vinohradech, se narodil roku 1873 v Heřmanově Městci. Kromě aktivit v českožidovském hnutí měl tento advokát ještě jednoho koníčka: v roce 1896 pomohl založit klub českých filatelistů a byl jednou z nejužnavnějších kapacit v oboru. Válku přežil v terezínském ghettu, kde pro chystaný časopis sepsal text nazvaný Předsmrtní vzpomínky starého českého filatelisty. Po osvobození se zasadil o obnovení vinohradského židovského spolku a účastnil se několika debat o osudu synagogy, poté se stáhl do ústraní. Zemřel roku 1956.

na protější straně:

Unikátní pohled na okna bytů rabína Sichera a kantora Suda v budově vinohradské synagogy.

Fotografie ze sbírky Pavla Veselého.

A unique view of the windows of flats of Rabbi Sicher and Cantor Sud in the building of the Vinohrady Synagogue.

Photograph from the collection of Pavel Veselý.

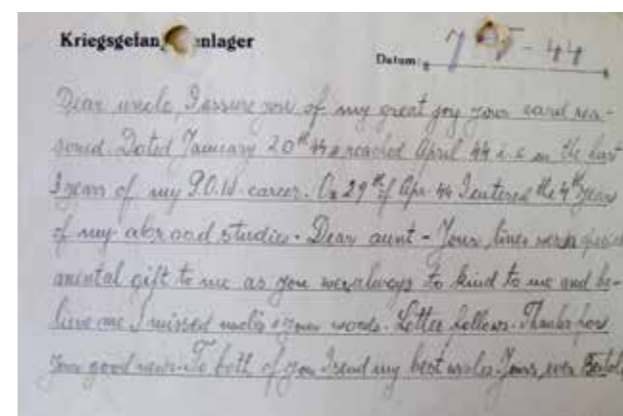

Šaje Sud, vrchní kantor
vinohradské synagogy,
ve slavnostním oděvu pro
vysoké svátky.

Archiv rodiny Sudovy, věnovaly
Levia Eisler, Ety Zeidner a Yehudith
Zusman.

Shaye (Šaje) Sud, chief Cantor
of the Vinohrady Synagogue,
in a festive garb.

Archives of family Sud, donated
by Levia Eisler, Ety Zeidner, and
Yehudith Zusman.

shora:
Dopisnice Dova Bertholda Suda ze zajateckého
tábora adresovaná rabínu Sicherovi.

The Central Archives for the History of the Jewish
People, Jeruzalém, Izrael.

Postcard of Dov Berthold Sud at a prison camp
addressed to Rabbi Gustav Sicher.

The Central Archives for the History of the Jewish
People, Jerusalem, Israel.

JUDr. Karel Rix (1873–1956).

Fotografii z archivu Svazu českých filatelistů poskytlo
Poštovní muzeum Praha. Velký dík za jejich nalezení
patří Martinu Říhovi.

JUDr. Karel Rix (1873–1956).

Photograph from the archives of the Union of Czech
philatelists was provided by the Postal Museum in
Prague. Great thanks for finding it go to Martin Říha.

Rané vzpomínky na Prahu a vinohradskou synagogu

Ety Zeidner, Haifa, Izrael

na potější straně:

Skladba vrchního kantora Šaje Suda pro Vinohradskou synagogu.

Archiv rodiny Sudovy, věnovaly Levia Eisler, Ety Zeidner a Yehudith Zusman.

Composition by the chief Cantor Šaje Sud for the Vinohrady Synagogue.

Archives of family Sud, donated by Levia Eisler, Ety Zeidner, and Yehudith Zusman.

Jako dítě narozené a vychované v moderním Izraeli jsem si vždy představovala Prahu jako tajuplné místo někde ve vzdálené Evropě, prodchnuté kouzlem a magií. Moji rodiče Yosef Ami a Leah (Eliška) Sudovi často mluvili o jedinečné kráse toho města a vzpomínali na svůj společný život v Praze, zvláště na to, jak se seznámili a jak se procházeli ruku v ruce krásnými ulicemi města. Yosef a Leah byli oddáni v Praze a aliyu (imigraci do Britské Palestiny) vykonali v letech 1939 a 1941. Svatba se konala ve vinohradské synagoze, svatební obřad vedl význačný rabi Sicher.

Vinohradská synagoga se na pozadí těchto šťastných vzpomínek jasně vyjímal; moji rodiče o ní často mluvili a vzpomínali, co pro ně znamenala, když byli mladí a v Praze studovali. Můj dědeček Yishayahu Sud (Šaje) a moje babička Pesia (Pesje, Pessi) Sud žili v bytě, který jim poskytla synagoga, a jejich životy se na synagogu soustředily. Dědeček byl ve vinohradské synagoze úspěšným a ctěným kantorem; poté, co odjel z Evropy, působil jako hlavní kantor také ve Spojených státech. Velmi rádi jsme poslouchali, jak zpívá náboženské písně. Zvláště jsem každý pátek milovala jeho přednes kiduš (když jsme je navštívili doma) a nádherné melodie šábesové liturgie. Můj dědeček byl mimořádnou osobností, jakoby z jiné doby, a velmi lpěl na tradici, náboženství, rodině. Byl ušlechtilý a vznešený – skutečný učenec a gentleman – a měl krásný vztah k mým rodičům a svým vnoučatům.

Pamatuji si ho, jak se procházel ulicemi Haify ve širávém izraelském horku, slavnostně oblečen v obleku, s kloboukem a vázankou. Mluvil se mnou bezvadnou hebrejštinou, avšak se silným aškenázkým přízvukem. Rád také mému otci vyprávěl veselé příhody a vtipy. Po celou tu dobu byly v pozadí příběhy o Praze a vinohradské synagoze. Dědeček také skládal hudbu pro synagogální liturgii a psal krásné básně pro členy své rodiny. Babička Pesje byla pro dědečka po celý jeho život velkou oporou. Byla to výjimečná osobnost: statečná, s pevnou vůlí, skvělá kuchařka.

Když jsem se svým partnerem Moshem poprvé navštívila Prahu, byla jsem tím nádherným městem okouzlena – jeho půvaby, zákoutími, zvuky, vůněmi. Jeli jsme metrem na náměstí Míru a s pomocí obrázku synagogy z předválečného období, který jsme si přivezli s sebou, jsme hledali zbytky synagogy. Místo ní tam však stála škola. Jakási starší paní, která tudy procházela, si vzpomněla, že synagogu viděla před válkou „v celé slávě“. Prý ji koncem války spojenci omylem bombardovali a zničili. O několik let později jsem se do Prahy vrátila se svými syny; na dveřích školy byla pamětní deska, která popisovala historii synagogy. Pro mne zůstane Praha jedinečným a magickým místem svázaným s kořeny mé rodiny a její bohatou historií.

The image shows a handwritten musical score on aged paper. At the top, it is titled "Obercantor Sud, Pruz." followed by Hebrew text: "אֲשֶׁר-לֹא-יָדָעוּ אֵלֶיךָ אֱלֹהֵינוּ יְהוָה". The score is written on four systems of staves, each with a treble and bass clef. The music is in a major key and 4/4 time. There are various musical notations including notes, rests, and dynamic markings like "f." and "p.". The lyrics are written in Hebrew below the staves. The handwriting is in dark ink, and there are some corrections and annotations throughout the piece. The word "Moderato" is written at the end of the second and fourth systems.

*Šaje Sud s manželkou
Pesje před Vinohradskou
synagogou, třicátá léta.*

Archiv rodiny Sudovy, věnovaly
Levia Eisler, Ety Zeidner a Yehudith
Zusman.

*Šaje Sud and his wife Pesia
in front of the Vinohrady
Synagogue, 1930s.*

Archives of family Sud, donated
by Levia Eisler, Ety Zeidner, and
Yehudith Zusman.

*Svatební fotografie Ley
(Elišky) Sudové a Yosefa Ami
Salzbergera, 13. března 1939.*

Archiv rodiny Sudovy, věnovaly
Levia Eisler, Ety Zeidner a Yehudith
Zusman.

*Wedding photograph of Leah
(Eliška) Sudová and Yosef Ami
Salzberger, March 13, 1939.*

Archives of family Sud, donated
by Levia Eisler, Ety Zeidner,
and Yehudith Zusman.

Lea a Yosef v Izraeli, s vnoučaty.

Archiv Ety Zeidner.

*Leah and Yosef with
grandchildren in Israel.*

Archives of Ety Zeidner.

Early Memories of Prague and the Vinohrady Synagogue

Ety Zeidner, Haifa, Izrael

As a child, born and raised in modern day Israel, I always imagined Prague as a mysterious location somewhere in far away Europe, replete with charm and even magic. My parents, Yosef Ami and Leah (Eliška) Sud, often spoke of the unique beauty of the city, and reminisced about their joint life in Prague, particularly how they met and walked hand in hand through the lovely streets of the city. Yosef and Leah were married in Prague and made Aliya in 1939 and 1941, respectively. Their wedding was held in the Vinohrady Synagogue, under the religious officiating of the noted Rabbi Sicher.

The Vinohrady Synagogue stood out prominently against the backdrop of these happy memories of Prague; my parents often spoke about the Vinohrady synagogue and what it meant to them during their time as young adults and students in Prague. My grandfather, Yishayahu Sud, and my grandmother, Pesia Sud, lived in the accommodations provided by the Synagogue and their lives centered around the synagogue. Grandfather was a successful and highly regarded Cantor who officiated in the Vinohrady Synagogue; after he left Europe he also served as chief cantor in the U.S. We loved hearing him sing and chant religious melodies. I especially enjoyed his recital of the Kiddush every Friday (when we visited them at their home) and the beautiful melodies of the Shabbat liturgy. My grandfather was a very special person, from a different place and time, with a strong attachment to his heritage, religion, and family. He was a noble and gracious person – a true scholar and gentleman – who had a very close relationship with my parents and developed a close bond to his grandchildren.

I remember him strolling through the streets of Haifa, in the blistering Israeli heat, fully dressed with his hat, suit, and tie. He addressed me in a flawless Hebrew, but with a heavy Ashkenazi Hebrew accent. He also loved telling humorous stories and jokes to my father. All this time, stories about Prague and the Vinohrady Synagogue stood out in the background. My grandfather also composed music for synagogue liturgy and wrote lovely poems for his family members. My grandmother, Pesia, supported my grandfather during all the step stones of his life. She was a very special person: hardy, strong minded, and a great cook.

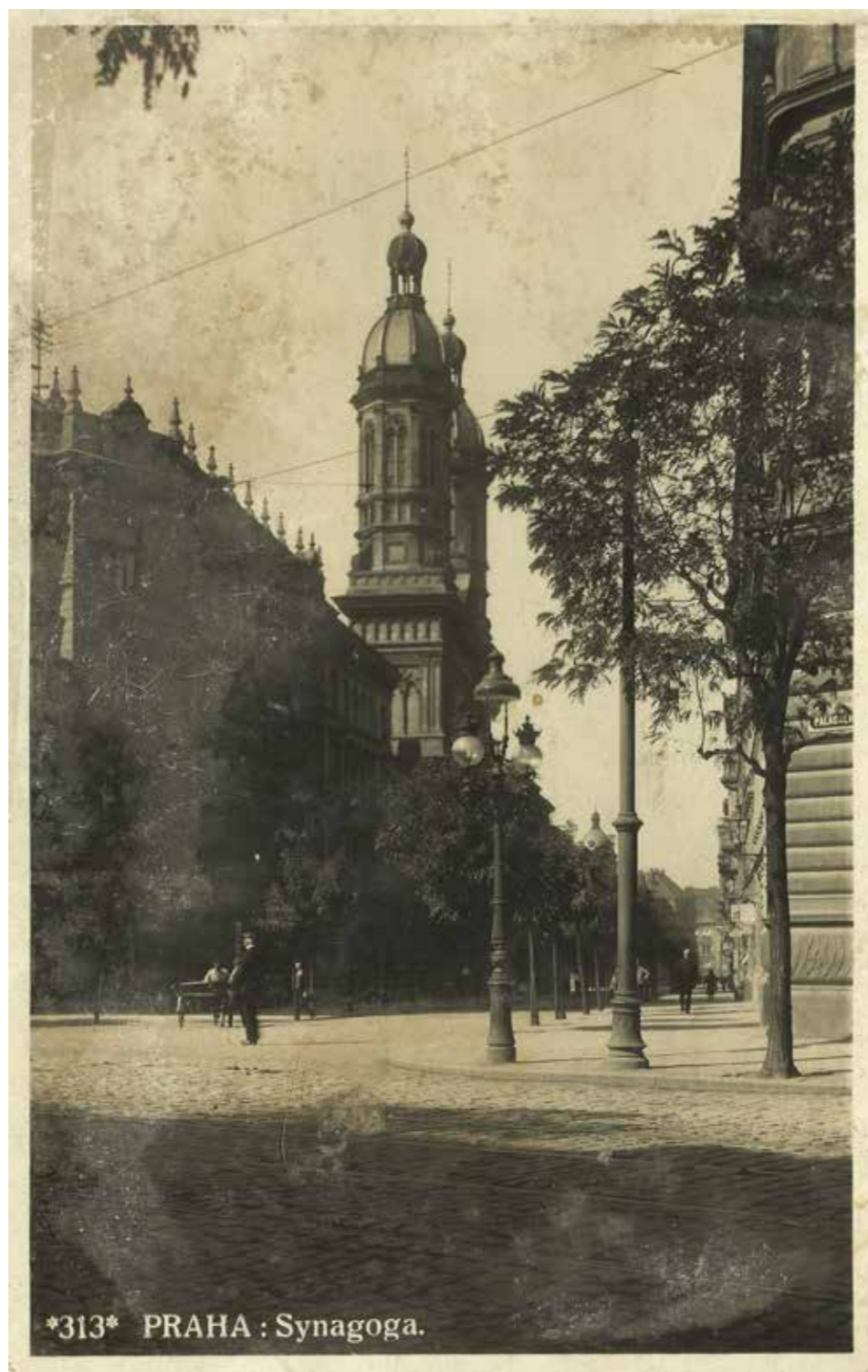
When I first visited Prague with my partner, Moshe, I was very moved and overwhelmed by the beautiful city – its attractions, sites, sounds and smells. We took the subway to the Náměstí Míru station and we sought out the remnants of the Synagogue, using a picture of the synagogue pre-World War II that we had brought with us. But there was a school instead. When an elderly lady passed by, she remarked that she remembered seeing the synagogue, „in its full glory,” before the war. The synagogue, she remarked, was mistakenly bombed and destroyed by allied forces toward the end of the war. When I returned to Prague with my sons, several years thereafter, there was a memorial sign posted on the door of the school that told the history of the Synagogue. Prague, for me, remains special and magical, tied to my family roots and resonating to the rich history of my family.

*Vinohradská synagoga,
třicátá léta.*

Pohlednice ze sbírky Davida
Krause.

Vinohrady Synagogue, 1930s.

Postcard from the collection of
David Kraus.

*Skauti Brit Trumpeldor v ulicích
Prahy.*

Archiv rodiny Sudovy, věnovaly
Levia Eisler, Ety Zeidner a Yehudith
Zusman.

*Scouts of Brit Trumpeldor
in the streets of Prague.*

Archives of family Sud, donated
by Levia Eisler, Ety Zeidner, and
Yehudith Zusman.

Hana a Eliška Sudovy s kamarádkami ze Sázavské ulice, 1922.

Archiv rodiny Sudovy, věnovaly Levia Eisler, Ety Zeidner a Yehudith Zusman.

Hana and Eliška Sud with friends, Sázavská Street, 1922.

Archives of family Sud, donated by Levia Eisler, Ety Zeidner, and Yehudith Zusman.

Razítko mládežnické organizace Brit Trumpeldor.

Archiv rodiny Sudovy, věnovaly Levia Eisler, Ety Zeidner a Yehudith Zusman.

Stamp of the youth organization Brit Trumpeldor.

Archives of family Sud, donated by Levia Eisler, Ety Zeidner, and Yehudith Zusman.

Fotografie z tábora Brit Trumpeldor v Uhlířských Janovicích, třicátá léta.

Archiv rodiny Sudovy, věnovaly Levia Eisler, Ety Zeidner a Yehudith Zusman.

Photograph of a Brit Trumpeldor camp in Uhlířské Janovice, 1930s.

Archives of family Sud, donated by Levia Eisler, Ety Zeidner, and Yehudith Zusman.

Jak nám sděluje rukopisná popiska, fotografie zachycuje „zahajovací řeč Žabotinského ku 4. světové konferenci dne 10. srpna 1930 asi od ¼ 11 do 11 hod. Přítomna celá rodina Sudová, trumpeldorky Greta, Věra, Máňa a Lea.“

The handwriting on the photograph says “Jabotinsky’s inaugural speech at the 4th conference on August 10, 1930, 11 am. The whole family Sud, also Greta, Věra, Máňa, and Leah, members of the Brit Trumpeldor movement, are present.”

Mišpochologie (rodinné bádání)

Amira Kohn-Trattner, New York, USA

Většina příběhů, vzpomínek a obrázků mé rodiny pochází z doby, kdy jsme žili v ulici U Staré školy v bytě, který je dnes součástí Židovského muzea. Máme několik málo portrétů z doby, kdy mí prarodiče Emma (rozená Fischel) a Viktor Kohn žili jen na Vinohradech.

Prarodiče se vzali v únoru 1909 v Pinkasově synagoze v Praze. Brzy po svatbě se přestěhovali do bytu v Moravské ulici na Vinohradech. Tam se 14. března 1910 narodil můj strýc Walter Kohn (později Yehuda Cohen). Na interiérové fotografii bytu drží babička Emma mého strýce Waltera a Viktor se obdivně dívá na svou rozrůstající se rodinu.

Můj dědeček Viktor obdivoval a miloval mou babičku Emmu a během jejich dlouhého manželství se o ni dobře staral. Podle jednoho vyprávění se seznámili na Karlově mostě, kudy denně chodili do práce, každý v opačném směru. Vždy se na sebe podívali a usmáli jeden na druhého. Poprvé se viděli někdy mezi lety 1901 a 1903 a tehdy se do ní dědeček zamiloval. Jinou verzi jejich seznámení dokumentuje zkoumání mého rozsáhlého archivu materiálu. V dědečkově sbírce pohlednic, v albu, které dostal v únoru 1900 na svou Bar mitzva, jsem našla pohlednici adresovanou Emmě (Emilii) Fischel, bytem u Leopolda Kafky. Pohlednice je buď z roku 1902 nebo 1905 a naznačuje, že Emma po nějakou dobu

zleva:
Viktor Kohn před "bankou"
svého strýce Herrmanna
(Heřmana) na Malé Straně,
1904.

Archiv Amiry Kohn-Trattner.

Viktor Kohn in front of his uncle
Herrmann's "bank" in Lesser
Town, 1904.

Archives of Amira Kohn-Trattner.

Milostný dopis Viktora Kohna
Emmě Fischelové, budoucí
manželce.

Archiv Amiry Kohn-Trattner.

Love letter of Viktor Kohn to
Emma Fischel, his future wife.

Archives of Amira Kohn-Trattner.

Mischpochologie

Amira Kohn-Trattner, New York, USA

Most of my family's stories, memories and visual memories are from the time the family lived in U Stare Skoly, in an apartment that is a part of the office building of the Jewish Museum today. There are very few small vignettes that I remember from the time my grandparents, Emma (nee Fischel) and Victor Kohn, lived in Vinohrady.

My grandparents married in the Pinkas Synagogue in Prague in February, 1909. They moved into their apartment on Moravská street in Vinohrady shortly after their marriage. It was in that flat where my uncle, Walter Kohn (later Yehuda Cohen) was born on March 14th, 1910. In the interior photograph of that apartment, my grandmother Emma is holding my uncle Walter while Viktor admires his growing family.

My grandfather Victor was always adoring and loving of my grandmother Emma and took good care of her throughout their long marriage. According to a story I once heard about how they met, my grandparents, who walked daily on the Charles Bridge each going in the opposite direction to their work place, used to always look at each other and smile. It is there where they first saw each other and met between 1901 and 1903. Apparently, my grandfather fell in love with her during that time. Another possibility of how they met is based on research of my extensive archival material. Among my grandfather's postcard collection, in an album he received for his Bar Mitzvah in February, 1900, I found a postcard that was mailed to Emma (Emilie) Fischel c/o Leopold Kafka. The postcard dates either 1902 or 1905 indicates that Emma was living at Leopold Kafka's home for a while or at least it was a place where she received her mail. It is possible that my great grandfather, Leopold Kafka, who was a butcher in Wossek together with his brother Jacob Kafka, Franz Kafka's grandfather, moved to Pisek before he moved to Prague and that he actually introduced Victor to Emma who was either a student or already a French and History teacher who often seemed to travel to different villages and towns in Bohemia to teach her students.

What is clear and verifiable is that in 1903 Victor was already madly in love with Emma. He wrote her one of his first love poems and there were many others that followed – most of them collected in a booklet which had been preserved by the family. Among the many postcards collected by Victor over these early years, following the turn of the century, are multiple postcards addressed to Wohlgeborene Emilie Fischel – Lehrerin c/o Pensional Roubitschek on Jungmanova 17 in Vinohrady. It seems that this was a pensionat where Emilie lived while she was a student teacher and perhaps a practicing teacher before she married Victor. Emma was born in Vienna in February, 1886. Her parents were from Bohemia and Emma's mother, Johanna (Micholup) Fischel died several weeks after her birth. Emma was raised by her father, Adolf Fischel and the mother's sister, Karolina Fischel, whom he married a year after Johanna died and left five children including my

bydlela u Leopolda Kafky nebo si tam alespoň nechávala posílat poštu. Je možné, že můj pradědeček Leopold Kafka, který byl řezníkem v Oseku a spolu se svým bratrem Jacobem Kafkou, dědečkem Franze Kafky, se přestěhoval nejdříve do Písku a potom do Prahy, Viktor a Emmu seznámil. Emma byla buď studentkou, nebo už učitelkou francouzštiny a dějepisu a často jezdila za svými žáky po různých vesnicích a městech v Čechách.

Jedno je jisté a ověřitelné, a sice že v roce 1903 byl už Viktor do Emmy vášnivě zamilován. Napsal pro ni jednu ze svých prvních milostných básní a potom jich následovalo ještě mnoho, většina z nich je sebrána v knížce, kterou rodina uchovala. Mezi Viktorovými pohlednicemi z prvních let po přelomu letopočtu je jich mnoho adresováno Ctěné Emilii Fischel, učitelce, penzion Roubitschek, Jungmannova 17, Vinohrady. V tomto penzionu žila Emilie zřejmě jako studentka a možná i jako učitelka, než se provdala za Viktora. Emma se narodila v únoru 1886 ve Vídni. Její rodiče pocházeli z Čech, matka Johanna (Micholup) Fischel zemřela několik týdnů po jejím narození. Emmu vychoval její otec Adolf Fischel a matčina sestra Karolina Fischel. S tou se Adolf oženil rok po Johannině smrti, která z pěti dětí, včetně mé babičky, udělala poloviční sirotky. Když bylo Emmě šest let, odešla za svou nejstarší sestrou Ottilii (Fischel) Raudnitz do sirotčince v Jeruzalémské ulici číslo 5, kde byla Ottilie ředitelkou. Na Vinohradech měla Emma hodiny zpěvu byla také požádána, aby zpívala Ave Maria v kostele. Zeptala se svého rabiho, možná ve vinohradské synagoze (není zcela jisté, že to byla vinohradská synagoga, protože později navštěvovala i jiné synagogy, Pinkasovu, Meiselovu a Španělskou synagogu, která byla blízko jejího bydliště), zda smí zpívat Ave Maria v kostele. Rabi jí odpověděl, že zpívat může, ale hned potom musí z kostela odejít.

Viktor byl mladý bankéř, i když náplň jeho práce byla zřejmě zcela odlišná od toho, co si pod pojmem denní rutina bankéře představujeme dnes. Jedna z Viktorových prvních fotografií z roku 1904, to mu bylo sedmnáct let, byla pořízena před obchodem jeho strýce Herrmanna Kohna, který se pyšnil názvem Malostranská banka a směnárna. Strýc Herrmann si ho do svého malého podniku vzal jako učně a z Viktora se stal schopný a úspěšný bankéř v době, kdy se mocná banka Merkur a tento podnik rodiny Kohnovy spojily. Emma a Viktor žili na Vinohradech a vzali k sobě Emmina nejmladšího a jediného bratra Maxe Fischela, který se narodil ve Vídni a do Prahy přišel kvůli zaměstnání; u Emmy a Viktora zůstal až do své svatby, kdy začal pracovat v klenotnictví svého tchána v Jeruzalémské 15, které se jmenovalo Reachova klenotnická dílna a obchod.

Emma a Viktor měli předplatné do Německého divadla, jejich sedadla byla ve čtvrté řadě uprostřed. O mnoho let později, když šla moje matka s rodiči do Opery, stála se svými přáteli vzadu, protože nechtěla sedět ve čtvrté řadě a „povyšovat se“ nad své přátele. Můj strýc Walter, který byl na fotce z Vinohrad malým dítětem, studoval na pražské konzervatoři hudbu a stal se hudebním vědcem, dirigentem jednoho ze židovských orchestrů v Praze a skladatelem. Seděl nahoře a během představení četl partitury. Nejsem si jistá, kde by v Německém divadle seděl jeho bratr Erich, který hrál na housle a rovněž miloval hudbu. Viktor hrál na klavír a v pozdějších letech často hráli s mou matkou čtyřručně.

Viktor Kohn byl vůdčím sionistou v pražské židovské obci. Byl jedním ze zakladatelů, předsedou a nejoddanějším zastáncem pražské židovské školy. Byl ve správních radě mnoha židovských organizací, např. Keren Kayemet a Keren Hayesod a hlavně byl vůdcem revizionistické sionistické organizace. Tam měl mnoho funkcí, založil a financoval hnutí a tábory Betar (Brit Trumpeldor). Můj strýc Walter byl jedním z dvaceti vyškolených vedoucích tábo- ra Betar.

grandmother. At age 6 Emma went to live with her oldest sister Ottilie (Fischel) Raudnitz in an orphanage on Jerusalemska street 5, where Ottilie Fischel was the headmistress. While Emma was living in Vinohrady, she was also taking singing lessons and was asked to sing the Ave Maria at a Church. Emma asked her Rabbi – perhaps at the Vinohrady Synagogue (it is unknown since she later belonged to a number of Synagogues, Pinkas, Meisel and the Spanish Synagogue, which was right next door to their home) whether she could go to church to sing the Ave Maria. Her Rabbi advised her that she could sing the Ave Maria at Church but that she must leave immediately after she finished singing.

Viktor was a young banker, even though the substance of his work may have been quite different from what we imagine as bankers' daily routines today. One of the earliest photos of Viktor from age 17, in 1904, was taken in front of his uncle Herrmann Kohn's shop proudly called The Malostranska Bank and Exchange. Uncle Herrmann took him as an apprentice to work in his small business and it was there where he eventually found his opportunity to develop into a competent and successful banker when the powerful Merkur bank incorporated the Kohn family business. While the family lived in Vinohrady,

Viktor Kohn a Emma Fischel coby novomanželé. Královské Vinohrady, Moravská ulice číslo 43, 1910. Děčko zachycené na této unikátní interiérové fotografii je jejich nejstarší syn, Walter Kohn.

Archiv Amiry Kohn-Trattner.

Viktor Kohn and Emma Fischel, the newly-married couple. Vinohrady, 43, Moravská Street, in 1910. The child in this unique interior photograph is their eldest son Walter Kohn.

Archives of Amira Kohn-Trattner.

Emma and Viktor took in her youngest and only brother, Max Fischel, who was born in Vienna and came to Prague in pursuit of a career until he got married and started working in his father in law's jewelry business on Jerusalemska street. No. 15 – the Reach Jewelry Workshop and Store.

Emma and Victor had a subscription to the German Theatre with seats in the fourth row center. Many years later, when my mother attended the Opera with her parents, she stood in the back with her friends and didn't want to sit in the fourth row and appear more "privileged" than her friends may have been. My uncle Walter, the infant in the photo taken in Vinohrady, studied music in the conservatory in Prague and became a musicologist, conductor (of one of the Jewish Orchestras in Prague) and a composer. He sat upstairs and read the musical scores during the performances. I am not sure where their brother Erich would sit in the German Theatre... he played the violin and loved music too. Victor played the piano and later in life often played four hands together with my mother.

Nedávno mě Martin Šmok seznámil s jednou členkou rodiny Sudových z Vinohrad, která v současné době žije v Izraeli. Obě máme v archívních sbírkách fotografie ze stejných letních táborů Brit Trumpeldor a jak se zdá, naše rodiny se na Vinohradech znaly. Můj dědeček chodil o šábesu do synagogy, určitě do vinohradské synagogy, protože tam blízko bydleli, a jistě tam během obřadů slyšel zpívat kantora Suda. Fotografie často ukazují některé členy mé rodiny, hlavně mého strýce Waltera Kohna, se členy rodiny Sudových. Můj dědeček a strýc vlastnili fotoaparáty a shromáždili tak hodně fotografií v Čechách a ze svých cest. Velmi ráda bych se o ty fotografie podělila s těmi, kdo zůstali na Vinohradech, a pomohla jim vidět život a kulturu místních obyvatel, jejich sousedů, kteří by na Vinohradech žili dodnes, kdyby nebylo genocidy kterou dnes nazýváme Holokaustem. Tyto fotografie a s nimi spojené vzpomínky jsou velmi důležitou součástí naší rodinné identity.

Moji rodiče tomu říkali „mišpochologie“, což je pražský výraz z jidiš, který znamená rodinné bádání. Za tichých, horkých odpolední jsme si s otcem prohlíželi fotografie. Byli na nich většinou členové rodiny a přátelé v místě, které nám ve slunném Tel Avivu připadalo vzdálené

Série unikátních fotografií z letních táborů Brit Trumpeldor (Betar) začíná celkovým pohledem na jeden z nich.

Archiv Amiry Kohn-Trattner.

A set of unique photographs from Brit Trumpeldor (Betar) summer camps starts with a general view of one of them.

Archives of Amira Kohn-Trattner.

Rodina Sudova – bez Šaje Suda – na fotografii Waltera Kohna. „Maminka si na Waltera vzpomíná. Podle ní byl zamilován do Ley Sudové,“ sdělila mi Levia Eisler.

Archiv Amiry Kohn-Trattner.

The family Sud – without Šaje Sud – in a photograph by Walter Kohn. “My mother remembers Walter, he must have been in love with Leah Sud,” Levia Eisler told me.

Archives of Amira Kohn-Trattner.

Letní tábor Brit Trumpeldor (Betar). Zcela nalevo Hana Sudová.

Brit Trumpeldor (Betar) summer camp. Hana Sudová on the left.

a tajuplné, v zemi zvané Československo. Bylo tam hodně fotografií ze zasněžené Prahy a architektura těch šedých budov ukazovala starou, dobrou Evropu. Byly to u nás doma ty nejšťastnější chvíle. Můj otec vyprávěl mnoho podmanivých historek a tak jsem z těchto fotografií, příběhů a vzpomínek poznávala svou rodinu. Když jsem byla malá, dělali si ze mě rodiče legraci, že jsem své odborné studium rodiny začala právě u těchto fotografií. Později se pamatování, uchovávání a vyprávění rodinných příběhů stalo mou vášní.

Pohlednice adresovaná Viktoru Kohnovi, kterou mu poslal učitel hebrejštiny jeho dětí, vinohradský soused, tehdy ještě sionista Arnošt Kollmann, potomek českožidovského aktivisty a člena české školní rady na Královských Vinohradech Šalamouna Kollmanna. V letech 1910 až 1913 studoval matematiku na filosofické fakultě české univerzity v Praze a elektrotechniku na Českém vysokém učení technickém. Za 1. světové války se jako jednorozční dobrovolník rakouské armády dostal do ruského zajetí a stal komunistou, roku 1918 byl přijat do Komunistické strany Ruska (bolševiků). Přednášel marxistickou filosofii, matematiku a dějiny matematiky na řadě sovětských státních i stranických škol. Po druhé světové válce se vrátil do Československa, ale jeho názory byly natolik radikální, že byl československými komunisty obviněn z trockismu a letecky dopraven do Moskvy, kde byl několik let vězněn. Další pokus o návrat přišel roku 1959. Stal se řádným členem ČSAV, ředitelem Filozofického ústavu ČSAV a předsedou vědeckého kolegia pro filozofii. Po čtyřech letech se opět vrátil do SSSR. V 70. letech projevil nesouhlas s Brežněvovou politikou a tentokrát včas odešel na západ. Dostl paradoxně prožil zbytek svého života v "kapitalistické" emigraci ve Švédsku, kde roku 1979 zemřel.

Postcard addressed to Viktor Kohn, sent by the Zionist Arnošt Kollmann, the Hebrew teacher of his children and his neighbour in Vinohrady. Arnošt Kollmann was the son of Šalamoun Kollmann, a Czech-Jewish activist and member of the Czech school board in Vinohrady. From 1910 to 1913, he studied mathematics at the Faculty of Philosophy in Prague and electrical engineering at the Czech Institute of Science and Technology. As a volunteer of the Austrian army in the First World War, he was prisoner of war in Russia and became a communist in 1918. He taught Marxist philosophy, mathematics, and history of mathematics in Russia. After the Second World War, he returned to Czechoslovakia but he was too radical for the Czechoslovak Communists. Accused of Trotskyism, he was deported to Moscow where he spent several years in prison. He returned to Czechoslovakia in 1959 and became a member of the Czechoslovak Academy of Sciences, director of the Institute of Philosophy, and president of a scientific committee for philosophy. After four years he returned to the USSR but in the 1970s he disapproved of Brezhnev's politics and left for Sweden where he died in 1979.

Viktor Kohn was a leading Zionist figure in the Prague Jewish Community. He was one of the founders, the President and most devoted sustainer of the Jewish Day School in Prague. He was a Board member of many Jewish organizations i.e. Keren Kayemet and Keren Hayesod and most importantly a leader in the Revisionist, Zionist, organization. In that capacity he had many roles including the supporting role he assumed, both in leadership and in funding, of the Betar (Brit Trumpeldor) movement and camps. My uncle Walter was among the 20 trained leaders of the Betar Camp.

Recently, Martin Smok connected me with a member of the Sud family from Vinohrady who currently lives in Israel. Apparently, we both have photos of the same Brit Trumpeldor Summer Camps in our archival collections and it seems that our families knew each other in Vinohrady. My grandfather, who would go to Synagogue on Shabbat, surely went to the Vinohrady Synagogue while they were living there and heard Chazan Sud sing during services. The Sud pictures often show some members of my family, and especially my uncle Walter Kohn, with members of the Sud family. My grandfather and uncle had cameras which helped accumulate many photographs of their lives in Prague, the Czech lands and their travels. I am very happy I could share them with those who live in Vinohrady today, to help them see the world and culture that still could have been a part of their neighborhood if it was not for the genocide we call the Holocaust today. These photos and the memories connected to them are a very important part of our family identity.

My parents used to call it "mischpochologie" – a Prague German/Yiddish expression that meant the study of family. On quiet, warm afternoons, my father and I would look through photographs. They were mostly of family members and friends photographed in what seemed – in sunny Tel Aviv – to have been a very far away and mystical land called Czechoslovakia. There were lots of photos of Prague where there was snow and the architecture of the grayer buildings was so distinctively old Europe. These were some of the happiest hours in our home. My father had many compelling stories to tell and I got to know my family through these photos, tales and memories. My parents made a little joke when I was young that I had begun my academic study of the family with these photographs. It later became my life passion – to remember, preserve and tell their stories.

Moje matka

Levia Eisler, Izrael

Moje matka Chana (Hana) se narodila v Miroslavi 7. ledna 1918 a byla tedy o trochu starší než Československá republika, kterou tak milovala. Byla velmi hrdá na to, že se narodila ve stejném roce jako demokratický stát, který podporoval morální zásady T. G. Masaryka, především úctu k druhým. Její otec přišel z východu, protože chtěl zajistit svým dětem co možná nejlepší životní podmínky. vzdal se svých ortodoxních zásad a způsobu myšlení a zcela se otevřel neortodoxním myšlenkám, jako byl třeba smíšený sbor v synagoze. Směšování náboženství s politikou a mocí nenáviděl. Byli to skromní lidé, kteří těžce pracovali, aby byli soběstačními.

Byli skutečnými sionisty, kteří chtěli jednou žít v Palestině. Zamlada má matka patřila k hnutí Betar, ale jeho politika jí ve skutečnosti nezajímala. Milovala letní tábory se stany a se vším všudy, hlavně proto, že její starší bratr je organizoval. Časem z hnutí odešla, protože se jí nelíbilo jeho směřování, a přidala se k mládežnické skupině, která se věnovala zemědělství.

Její šestičlenná rodina se v roce 1921 nastěhovala do bytu o dvou místnostech v budově vinohradské synagogy. Vzpomínala, že na začátku, před velkou rekonstrukcí, nebyla v bytě ani toaleta, pouze veřejné záchodky pro návštěvníky synagogy. Byla nejmladším členem rodiny a v synagoze s rodiči žila až do roku 1939, kdy z protektorátu odjela. Její rodiče a nejstarší bratr Ira, kteří se narodili v carském Rusku, spadali pod ruskou vízovou kvótu a americké vízum dostali, zatímco mladší děti, narozené v Československu, musely najít jiný způsob emigrace. Chana odjela do Palestiny v prosinci 1939 na imigrační certifikát své starší sestry Ley (Elišky). Lea a Dov emigrovali ilegálně přes Slovensko a Maďarsko. Všichni se brzy poté sešli v Palestině, ale Dov chtěl bojovat proti nacistům, vstoupil do britské armády a nakonec se stal válečným zajatcem. Když se Chana po 66 letech vrátila do Prahy, nechala se hned zavést taxíkem do Sázkavské 5, kam ji vedly vzpomínky. Rozhlédla se a řekla, že synagoga sice byla zničena, ale její rodina jako zázrakem vyvázla, a za to byla velmi vděčná. Ukázala nám, kde si hrávala s místními dětmi. Vzala nás do jedné restaurace na knedlíčky, ale byla velmi zklamaná, že nechutnaly tak, jak si je pamatovala. To bylo v Praze její jediné zklamání. Až do konce života mluvila plynule česky a Prahu nesmírně milovala. Trápilo ji však, že ani pražští průvodci o vinohradské synagoze nikdy neslyšeli, někteří dokonce tvrdili, že nikdy neexistovala.

Pro mne se návštěvou Prahy náhle všechny příběhy a sny, které moje matka měla a o nichž vyprávěla, staly skutečností. Imaginární se stalo reálným. Myslím, že jsem to vždycky měla v krvi, protože moje matka Prahu tak milovala. Ale až teď jsem to konečně pochopila.

Chana Eisler Sud, nejmladší dcera posledního hlavního kantora ve vinohradské synagoze, zemřela 5. března 2015. Kéž její duše žije věčným životem.

My mother

Levia Eisler, Israel

Born in Miroslav on January 7, 1918, my mother Chana (Hana) was just a bit older than the Czechoslovak republic she loved so much. She always took great pride in having been born the same year as the democratic state promoting the ethics and morals of T. G. Masaryk, such as respect for others. Her father came from the east exactly because he understood he had to do this in order to give his children the best life they could have. He gave up his orthodox upbringing and way of thinking for that, opening up to very unorthodox ideas. Like having a mixed choir in a synagogue. He hated combining religion with politics and power. They were modest people who worked very hard and educated themselves to be self-sufficient.

They were Zionists, real ones. They knew they eventually wanted to live in Palestine. As a young girl, my mother belonged to the Betar movement, but was not really interested in its politics. She liked the summer camps with tents and all, especially because her big brother was involved in their organization. She eventually left the movement, disliking some of its politics, and joined a more mainstream youth group, learning agriculture.

Her family of six moved into the two-room apartment in the Vinohrady synagogue in 1921. She remembered that in the beginning, before a major reconstruction, there was not even a toilet in the flat, only the public one for all visitors of the synagogue. As the youngest child, she lived there with her parents until eventually leaving the Protectorate in 1939. While the parents and eldest brother Ira, all born in what used to be the Russian Empire, received a US visa under the Russian quota, younger children born in what became Czechoslovakia had to find other means of emigration. Chana left for Palestine in December 1939, using the immigration certificate issued to her older sister Lea (Eliška). Lea and Dov escaped illegally, thru Slovakia and Hungary. All were briefly reunited in Palestine, but Dov wanted to fight the Nazis, enlisted in the British Army and eventually became a prisoner of war. When Chana returned to Prague after 66 years, she directed the taxi straight to Sazavská street 5, the core of her memories. Upon observing the situation, she commented that while the synagogue was destroyed, her family was miraculously saved, and she was grateful for that. She showed us where she played with the local kids. She took us to a restaurant to have some knedlíčky, but was quite disappointed that they did not taste the same as she remembered. That was her only disappointment in Prague. Until her very last days her Czech remained fluent and her love of Prague strong. But it was upsetting to her that the tour guides in Prague never heard of Vinohrady synagogue, several actually telling her it never existed.

Rodina Chany Sudové, 2013.

Family of Chana Sud, 2013.

*Potomci rodiny Sudovy
v Izraeli, 2013.*

*Descendants of family Sud in
Israel, 2013.*

For me, coming to Prague meant suddenly seeing as true the many stories and dreams my mother had and always spoke about. The imaginary became real. I guess I always had it in my blood, because she loved Prague so much. But now I finally understood it.

Chana Eisler Sud, the youngest daughter of the last chief cantor of the Vinohrady synagogue, passed away on March 5th, 2015. May her soul be bound in the bond of eternal life.

Chana Sud (Hana Sudová) v Izraeli, 1947

Archiv rodiny Sudovy, věnovaly Levia Eisler, Ety Zeidner a Yehudith Zusman.

Chana Sud in Israel, 1947.

Archives of family Sud, donated by Levia Eisler, Ety Zeidner, and Yehudith Zusman.

Moje mládí

Chana Eisler Sud, Izrael

Synagoga byla obrovská. Každý pátek jsme chodili do synagogy, dole byli muži, ženy tam taky mohly, ale tam nechodily, chodily na galerii, na balkón. Byl tam sbor, ten nebyl židovský, každý pátek k nám chodil dirigent a od otce dostával pokyny, co budou zpívat a jak. To bylo jako koncert. Já myslím, že mnoho Židů tam chodilo v sobotu jako na koncert. Můj otec byl velmi nábožný, ale zároveň byl velký humanista; lidé pro něj byli důležitější než rituály. On kupříkladu řekl, že kdo přešel k židovství, je cennější, než ten, kdo se tak narodil. Ale dneska to už taky není ono. Já jsem chodila velmi ráda do školy, nikdy tam nebyl antisemitismus, pamatuju si jména učitelů: Bedrna, Mádrštejn, na gymnáziu byly profesorky Slavíková a Smetanová; já jsem měla velmi ráda školu. Praha byla báječné město.

Když Češi už věděli, že Němci mohou přijít, tak dělali asi dvakrát nebo třikrát v určitých hodinách takové cvičení na zatmění. Měla zhasnout všechna světla, hledali ta letadla německá, ale žádná letadla nebyla. Já chodila každý týden cvičit do Dlouhé třídy, tam byly všechny ty sionistické organizace. Moadon, klub, spolky. Já jsem tam chodila cvičit, a když skončilo cvičení, vyjdu ven, tma. Električky měly malé světlo, ale já musela ještě přejít dvě ulice. Přišel nějaký mladý muž, student medicíny, jmenoval Fischl. On mne vzal, já jsem mu řekla: ty mne musíš teď zachránit! Tak on mne vzal přes Příkopy, a přišel jeden muž a říkal že mne chce. Ale Fischl mu řekl: já ji teprve teď dostal, tak nám dej pokoj. Tak mne doprovodil domů. Měla bych to napsat, všechno, ty moje vzpomínky.

Moravská ulice byla přesně před naší synagogou, tím směrem daleko byla čokoládovna Orion, to bylo vždycky cítit. A byla tam Flóra, Hagibor, tam bylo hřiště pro židovskou mládež, já jsem tam taky dělala sport. Trošku jsem běhala, skákala a házela koulí. Hagibor chodil také plavat ve Vltavě, ale my se sestrou jsme chodily na plovárnu. Ve Slovenské bylo gymnasium pro chlapce, tam jsem byla zamilovaná. Do jednoho, myslím, že on byl v sirotčinci v Belgické ulici. On nevěděl nic o mně, on vůbec nevěděl. Byly tam na Vinohradech Riegrovy sady, tam hrával volejbal, tak jsem tam občas také chodila, abych ho viděla. Ale to bylo všechno tajný, strašně tajný. Jmenoval se Frešl.

Můj otec mluvil často o tom Freudenfeldovi, řediteli sirotčince, on ho občas zastupoval, jako kantor. Toho měl rád. Pak byl ještě jeden, který neměl dost silný hlas na ten velký prostor, ten bydlel v naší ulici. Někdy byly svátky velmi dlouhé, tak se střídali. Na Jom Kipur tatínek nejedl, nepil, zpíval a klekal, to se smí, ten jeden den. Jak se zvedal, z toho klečení, to jsem se vždycky dívala, kolik je v něm energie.

Interview s Chanou (Hanou) Sudovou, kibuc Ogen, 8. listopadu 2013

My early years

Chana Eisler Sud, Israel

The synagogue was huge. We went there every Friday; men were downstairs, women could go downstairs too, but they didn't, they used to go upstairs, to the gallery. There was a chorus, they were gentiles, and every Friday a conductor came and my father gave him instructions what they should sing and how. It was a kind of concert. I think that many Jews came to the synagogue on Saturday to hear the concert. My father was very religious but also a great humanist; people were more important to him than rituals. He used to say that those who converted to Judaism were more valuable than those who were born as Jews. But it's different today. I liked going to school, nobody was anti-Semitic, and I still remember the names of the teachers: Bedrna, Mádrštejn, Slavíková, Smetanová. I liked school very much. Prague was a wonderful town.

When the Czechs knew that the Germans could come, they did blackout tests in certain hours. All lights were to go out and they searched for German planes, but there were no planes. Every week I took exercise in Dlouhá Avenue, there were all the Zionist organizations, Moadon, club, associations. Once, when I finished exercise, I went out and it was completely dark. Only the trams had small lights. I had to cross two streets. A young man came, a medical student, his name was Fischl. I told him: you must save me! And he accompanied me home. He took me thru Příkopy. There some man came and said he wanted me. But Fischl told him: I just got her now, so leave us alone. And then he escorted me all the way home. I should write it down, all those memories of mine.

Moravská Street was in front of our synagogue, and in that direction was the chocolate factory Orion, it always smelt good. There was Flora, and Hagibor with the sports ground for young Jewish people, I did sports there too, running, jumping, shot putting. Young people from Hagibor went swimming in the river Vltava, but my sister and I went to a swimming pool. A boys' secondary school was in Slovenská Street; I loved a boy from there, I think he was living at the orphanage in Belgická Street, but he didn't know that I loved him. He used to play volleyball in Rieger park and I sometimes went there to see him. But it all was secret, very secret. His name was Frešl.

My father often spoke about the orphanage director Freudenfeld who sometimes took my father's place as a Cantor and my father liked him. There was another man but his voice was not strong enough for the vast space of the synagogue. He lived in our street. The religious holidays were long so they took turns. On Yom Kippur my father didn't eat or drink, he only sang and went down on his knees; when he stood up, I was surprised how much energy he had.

Interview with Chana Sud, kibbutz Ogen, November 8, 2013

Vinohrady

Ruth Bondy, Ramat Gan, Izrael

Narodila jsem se na Vinohradech, u Grébovky, ale pamatuji si jen na tmavou kuchyň, do které se vešlo přímo ze schodiště, byt bez koupelny, plechovou vanu na háku a tatínka, zvěstujícího mi radostnou zprávu, že se mi narodila sestřička, což mne nijak nenadchlo. Ale snad díky ní jsme se záhy přestěhovali do světlého třípokojového bytu s výhledem na vily a zeleň, v pátém patře nového domu na Ruské, i s výtahem. Jenže všechna ta krása byla ve Vršovcích a to byla tenkrát méně nóbl adresa než Vinohrady, kde bydlelo celé naše příbuzenstvo a kde se odehrávalo celé mé mládí.

Matka se rozhodla, že ze mne bude dvoujazyčná bankovní úřednice, aniž by se někdo ptal na má přání, a zapsala mne, ač jsme doma mluvili výhradně česky, do německé školy na rohu Fošovky, a pak to šlo důsledně dál: osm tříd německé obecné školy na Moravské. Chodila jsem z Ruské tam a zpět půl hodiny pěšky sama, jen s varováním, abych nechodila do bytu s nějakým cizím pánem, který by mi sliboval cukroví (proč by to dělal, mi nebylo vysvětleno). Zнала jsem každý dům na cestě a každý obchod, hlavně hokynářství na Moravské, kde se dali koupit sladcí gumoví hadi za deset haléřů, a městskou knihovnu ve vodárně, kde jsem si půjčovala skoro denně jinou knihu. Knihovnice nikdy nevěřily, že jsem knihu skutečně za den přečetla a matka se zlobila: „Už zase čteš? To nemáš nic lepšího na práci?“ To „lepší“ bylo utírání prachu či sušení nádobí anebo háčkování žínky v rámci výuky domácích prací.

Rodiče matky, Hermannovi, babička a černý dědeček – narozdíl od pradědečka zvaného bílý děda – bydleli v Nerudově ulici (dnes Polská) přímo u Riegrových sadů, kam jsme chodili se sestrou a dědečkem na procházku a pak k cukrárně U Myšáka, kde jsme si mohly vybrat každá pečivo, ježka s kávovým krémem a praženými mandlemi anebo rakvičku se šlehačkou – a další dva kusy pro rodiče doma. Dědeček byl vlastně hostem ve vlastním domě, byl obchodní cestující, celý týden na cestách, do Prahy se vracel až v pátek odpoledne. Tehdy předal objednávky firmě Ka-Spi, pro kterou pracoval, povečeřel v kruhu své početné rodiny, šel na vycházku s milovaným Bobíkem a zabral své místo v templu, jak jsme říkali synagoze, samozřejmě Vinohradské, největší v Praze. Bylo to synagoga reformní či neologická, ženy neseděly zakryté oponou, ale na otevřené galerii v prvním patře a mohly sledovat celou bohoslužbu. Byly tam varhany a ženský pěvecký sbor (většinou nežidovských zpěvaček) a u vchodu prodávala babka malé kytice růží, které kupovali snoubenci svým dámám a dospělé děti svým matkám – to vše proti přísným příkazům ortodoxních synagog. Ale na Vinohradech se soustředili Židé, kteří se chtěli osvobodit od zvyků svých předků a nelíbit se od svého okolí poté, co jim bylo povoleno bydlet mimo židovské město. O tom jsem tenkrát neměla ani potuchy, nikdy jsem neviděla ortodoxního Žida. Tatíček byl důsledný ateista a i na Dlouhý den, nejsvatější půstní den, chodil pracovat do banky. Náboženství nebylo ve škole povinný předmět a záhy jsem byla na své přání – a se souhlasem

Vinohrady

Ruth Bondy, Ramat Gan, Israel

I was born in Vinohrady, not far from Grébovka Park, but I remember a dark kitchen only, a flat without bathroom, a tin bath on a hook, and my father saying that I had a sister which filled me with little enthusiasm. We soon moved to a bright three-room flat on the fifth floor of a new house in Ruská Street, with a view of villas and greenery and with a lift. But all of that beauty was in Vršovice and Vršovice was not as posh an address as Vinohrady where our relatives lived and where I spent my early years.

My mother decided that I should become a bilingual bank clerk; nobody asked me what I wanted. We spoke only Czech at home, but she enrolled me into a German school on the corner of Fošova Avenue and then it went consistently on, further eight classes of German primary school in Moravská Street. I walked there from Ruská, there and back in half an hour, alone, with a warning not to go home with a man promising me sweets (it was not explained to me why he would be doing that). I knew every house and every shop on the way, especially the grocery shop in Moravská Street where I used to buy jelly snakes for ten hellers, and the city library in the water tower where I borrowed a new book almost every day. The librarians didn't believe that I could read a book in a day and my mother used to be angry with me: "Are you reading again? Don't you have a better job to do?" The better job was dusting, drying the dishes or crocheting a facecloth as a part of housework education.

My mother's parents, the Hermanns, grandmother and the black grandfather – as opposed to my great grandfather called the white grandpa – lived in Nerudova (today Polská) Street right by Rieger Park where we used to go for a walk with my sister and grandfather, before going to the U Myšáka cake shop, where each of us could pick some pastry, a hedgehog with coffee cream and roasted almonds or a sugar coffin with whipped cream – and two more pieces for our parents at home. My grandfather was like a guest in his own house, he was a travelling salesman, he was away the whole week but returned to Prague on Friday afternoon. Then he handed over the orders to the Ka-Spi company he was working for, had dinner with his large family, went for a walk with his beloved Bobík and then he claimed his seat in the temple, as we called the synagogue, of course the Vinohrady one, the largest in Prague. It was a reformed, or neological, synagogue, women did not sit separated by a curtain, they were sitting in an open gallery on the first floor and could watch the whole service. There was an organ and a women's chorus (of mostly gentile singers) and at the entrance an old woman was selling small rose bouquets; fiancés bought them for their ladies and adult children for their mothers – all of that against the strict rules of orthodox synagogues. In Vinohrady such Jews have congregated who wanted to free themselves of the habits of their ancestors, not differ from their surroundings after they had been permitted to live outside the Jewish town. I didn't know anything about it then, and I have never seen an orthodox Jew. My father was an atheist, even on Yom Kippur, the sacred day

otce – od něho osvobozena. Nikdy jsem necítila ve škole nenávisť k Židům, jen děti z vedlejších železničářských domů na Ruské, které si hrály na ulici, na mne volaly při návratu ze školy „židovko!“, což znělo někdy výsměšně a i nepřátelsky, ale mne se to nedotklo, samozřejmě jsem byla židovka, i vzhledem.

Maminka dělala veškeré nákupy nahoře na Vinohradech v drogerii u Květa, u Hulaty a u Odkolka. A dále na Tyláku, kde byla zelenina čerstvá a kde to někdy vonělo konvalinkami a okurkami v láku. A také kupovala, k mé strasti, prádlo u Minaříka, ty hnusné flanelové nabubřelé spodní kalhoty a ty škrabavé vlněné punčochy, které jsem stáhla hned za rohem, když jsem byla z matčina dohledu z pátého patra.

Babička Hermannová, která ještě vařila tradiční židovská jídla jako šólet a lokšn a lenple, nakupovala ve Vinohradské tržnici a naučila mne jak rozlišit mladou od staré husy: když dlobnu do sádla prstem, důlek mladé se rychle naplní, u staré zůstane scvrklý. Nebylo třeba chodit dolů do města, Vinohrady poskytl vše, biografy i divadlo, kde babi Hermannová měla předplatné, sice na místo za sloupem, ale chodila do Vinohradského se slavnostním pocitem, oděna v černé šaty s bílým hedvábným divadelním šálem.

Rodina Bondyů byla sionistická, ač nikdo neměl v úmyslu se vystěhovat do pusté Palestiny. Žofie Bondyová ovdověla těhotná, se šesti dětmi, ve stáří trpěla cukrovkou a málokdy vycházela z bytu ve čtvrtém patře bez výtahu v domě ve Pštrosce (nyní Anny Letenské), kde byl vinný sklep a vchod vždy voněl vínem. V její kuchyni, kde se scházela jednou týdně početná rodina (nejstarší dcera bydlela s ní a dva synové matku podporovali), stála kasička židovského národního fondu ke koupi půdy v Palestině. A při sčítání lidu v roce 1930 se tatíček přihlásil k židovské národnosti, která se neřídila podle mateřské řeči jako národnost česká či německá a osvobodila Židy od dilematu být zdánlivě Slovany či Germány. Při návratu z koncentráku po válce tato skutečnost chránila před nebezpečím odsunu, které hrozilo Židům hlásícím se k německé národnosti.

Před dětmi se nemluvalo o těhotenství, natož o sexu, a rovněž ne o smrti, a proto mne rodiče nevzali na pohřeb babičky Bondyové, ač mi už bylo dvanáct let. Židovský hřbitov na Olšanech jsem poprvé navštívila až v roce 1989, když jsem hledala hrob prarodičů po čtyřiceti letech života v Izraeli.

Po okupaci byl pocit jistoty a spořádaný život ten tam. Prarodiče Hermannovi byli vyhozeni z bytu hned, protože Židé nesměli bydlet v bytech s výhledem na park. Bobík jim byl zákonem odebrán, směli bydlet jen v podnájmu u židovské rodiny na Korunní, v jednom pokoji nacpaném tím posledním, co jim zůstalo – ne nadlouho, jen do deportace do terezínského ghetta, kde dědeček, bohabojný a dobrosrdečný, skončil. Za okupace, v roce 1940, jsem se vrátila do Vinohradské synagogy. Absolvovala jsem tenkrát přeškolení kurs péče o kojence organizovaný židovskou obcí, později jsem šla se skupinou mladých sionistů na zemědělské přeškolení na statek v Teletíně. Po ukončení podzimní sklizně brambor jsem se vrátila do Prahy a Hanka Epsteinová, která mne znala z kursu, mi nabídla práci kuchařky v židovském útulku pro kojence a batolata, jehož byla vedoucí. Útulek našel útočiště v obytné části synagogy, kde dříve bydlel rabín, žili v něm sirotci a malé děti rodičů, kteří byli většinou nezaměstnanými uprchlíky a nemohli se o ně dobře postarat. Vařit jsem skoro neuměla, ale Hanka slíbila, že mne to naučí. Krupičnou kaši jsem tu a tam připálila, ale žádný kojeneček si nestěžoval. Hance bylo asi čtyřicet, byla neprovdaná, nikdo nevěděl, odkud pochází a zdá má někde rodiče. Byla energická, neúnavná, čilá, prostě Hanka, která si vždy věděla rady. V říjnu 1941 začaly transporty do neznáma a já doprovázela asi čtyřletého Bennyho a jeho

of fasting, he went to work at the bank. Religion was not compulsory at school and soon, based on my wish and with my father's consent, I was exempt. I have never felt any anti-Semitic hatred at school, only several times children from the neighboring railwaymen houses in Ruská playing in the street shouted "Jewess!" at me when I was returning from school. I heard disdain and sometimes hostility in it, but I didn't mind, I was Jewish, of course, even by appearance.

My mother did all her shopping up in Vinohrady at the shops of Květ, Hulata, and Odkolek, and in Tyl Square where she bought fresh vegetables. It smelled of lilies of the valley and sour pickles there. She also bought, to my great distress, underwear at the Minařík shop. These ugly, puffy flannel panties and scratching woolen stockings I took off right around the corner, once I was away from my mother's fifth floor sight.

My grandmother Hermannová, who still cooked traditional Jewish meals such as cholent and lokschn and lenple did her shopping in the Vinohrady market hall. She has taught me how to differentiate a young goose from an old one, sticking a finger into its fat. With a young one, the hole fills up fast. A wizened hole marked an old one. There was no need to go down to downtown. Vinohrady offered everything, cinemas and even a theatre where my grandmother had a season ticket.

*Ruth a Dita Bondyovy,
Riegrový sady.
Archiv Ruth Bondy.*

*Ruth and Dita Bondy,
Rieger park.
Archives of Ruth Bondy.*

The Bondy family was Zionist, although no one wanted to emigrate to the desolate Palestine. Žofie Bondyová became a widow when she was pregnant with her seventh child, she suffered from diabetes in her old age and rarely left her flat on the fourth floor in a house with no lift in Pštroska (today's Anny Letenské) Street. There was a wine cellar in the house and the entrance always smelt of wine. In the kitchen where her large family met once a week (the eldest daughter lived with her and two sons supported her) there stood a moneybox of the Jewish National Fund for the purchase of land in Palestine. In the 1930 population census my father declared himself to be of Jewish nationality, which did

sestřičku k jejich rodičům, do transportu. Jeli jsme na zvláštní povolení tramvaj, kde Židé nesměli sedět i když byla volná místa, každé z dětí s batohem na zádech a cedulkou s transportním číslem na šňůře kolem krku – a jako bychom byli průhlední, nikdo nás neviděl, nikdo nás neutěšil pohledem.

S Hankou jsem se setkala až začátkem roku 1944 v Osvětimi, ve stínu kouřících komínů krematorií, v dětském bloku rodinného tábora v Birkenau, pod vedením Fredy Hirsche, který se snažil poskytnout dětem trochu radosti. Hanka tam pracovala jako matka domu, vždy ošacena malou zástěrou měla na starosti tělesné potřeby několika set hladových dětí. Přihřála jim polévku, když došla studená, dbala na pořádek a pokud možno na čistotu, upravovala šatstvo, z něhož děti vyrostly, poslouchala stesky a radila pečovateli, ke kterým jsem patřila. Naučila mne šít třískou jako jehlou. Byla z Terezína do Birkenau deportována v srpnu 1943, a po šesti měsících, koncem února, se proslýchalo na bloku, že transport bude přeložen do nějakého místa jménem Heidebreck, o kterém nikdo neslyšel. Skupina větších chlapců z pozdějšího transportu Hanku prosila, aby jim pak napsala, jak se věci v Heidebrecku mají, načež jim odpověděla: „Zamávám vám zítra svou zástěrou z komína.“ Neměla iluze o osudu, který transport čeká, šla svým obvyklým energickým krokem, obklopena dětmi, do vedlejšího karanténního tábora. V noci na 8. března byl celý srpnový transport zaplynován.

Přežila jsem náhodou a štěstím. Když jsem se v květnu 1945 vrátila z koncentráku do Prahy, Vinohrady, ač se nezměnily, bolely, zely prázdnotou. Židé se nevrátili.

Strana z fotoalba Ruth Bondy věnovaná kurzu péče o kojence

Page from Ruth Bondy's photo album devoted to the postnatal care course

not imply a Czech or German mother tongue, thus liberating the Jews from the dilemma of acting as apparent Slavs or Germans. When returning from concentration camps, such declaration protected from forcible resettlement that threatened the Jews who declared themselves to be of German nationality.

One did not talk with children about pregnancy, let alone sex, nor about death, that's why I could't attend the funeral of my grandmother Bondyová, though I was twelve already. I visited the Jewish cemetery in Olšany only, in 1989, for the first time, when I was looking for the grave of my grandparents after living in Israel for forty years.

After the occupation, our sense of security and orderly life was gone. My grandparents, the Hermanns, were kicked out of their flat at once because Jews could not live in a flat with a view of a park. Bobík was taken away from them by the law, they were allowed to live only as subtenants of a Jewish family in Korunní Street, in one room crammed with last remnants of their previous life – not for long, just until their deportation to the Terezin ghetto, where my god-fearing, kind-hearted grandfather died. During the occupation, in 1940, I returned to the Vinohrady synagogue. I graduated from a retraining course of postnatal care organized by the Jewish community and later, with a group of young Zionists, I went to an agricultural retraining course on a farm in Teletín. After finishing the potato harvest I returned to Prague and Hanka Epsteinová whom I knew from the course offered me a job as a cook in the Jewish shelter for infants and toddlers she was in charge of. The shelter was in the living space of the synagogue where the Rabbi lived before. Now orphans and small children mostly of unemployed refugees who could not take good care of them lived here. I practically did not know how to cook, but Hanka promised she would teach me. I burned the porridge once in a while, but none of the infants ever complained. Hanka was in her forties, unmarried, and no one knew where she came from or if she had parents. She was full of energy, tireless, active, simply Hanka who always knew what to do. In October 1941 the transports into the unknown started and I had to accompany a four-year old Benny and his sister to their parents, to the transport. We had a special permission to use the tram; Jews were not allowed to sit in a tram even if there were free seats. Each child had a rucksack on their back and a tag with the transport number around their neck – and as if we were transparent, nobody looked at us, nobody consoled us with a glance.

I didn't meet Hanka until early 1944 in Auschwitz, in the shade of smoking crematoria chimneys, at the children block of the Family camp in Birkenau, working under the leadership of Fredy Hirsch who tried to give the children some joy. Hanka was working there as a surrogate mother of the house. With a small apron on, she looked after the bodily needs of several hundred hungry children. She heated up the soup for them when it arrived cold, maintained order and, if at all possible, cleanliness, modified the clothing the children outgrew, listened to lamentations and advised the caretakers, me included. She taught me to sew with a splinter like with a needle. She was deported from Terezin to Birkenau in August 1943 and six months later, at the end of February, there was some talk at the block that the transport would be transferred to some place called Heidebreck that nobody ever heard of. A group of older boys from a later transport asked Hanka to write them from Heidebreck how things were there, but she answered: "I will wave my apron to you from the smokestack tomorrow". She didn't have any illusions about the fate of the transport. In the night to March 8, the whole August transport was gassed.

I have survived through luck and chance. When I returned from the concentration camp to Prague in May 1945, Vinohrady, though unchanged, was empty. The Jews didn't come back.

Genocida zvaná Holokaust či Šoa

Rasistické a šovinistické kampaně požadující očistu země od všech osob považovaných za Židy vypukly ještě před okupací, za takzvané druhé republiky. Šest měsíců její existence je pravděpodobně nejostudnějším obdobím našich dějin. Vznik protektorátu přinesl na čas zdánlivé uklidnění situace: německé vojsko dokonce chránilo vinohradskou synagogu před útoky českých fašistů, kteří chtěli příchod hitlerovců do Prahy oslavit jejím vypálením.

Zdánlivý klid byl nutný k postupnému zavedení rasistických konstrukcí do platného právního řádu. Budova synagogy a kancelář židovské obce v ní se změnila na sběrná místa věcí, které již osoby označené za Židy nesměly vlastnit – a na výdejní místo žlutých hvězd, kterými měli být jako podlidé označeni. Seznam zákazů by byl příliš dlouhý: Židé nesměli vlastnit v podstatě nic, nesměli se vzdělávat, nesměli se stýkat s ne-židy, nesměli s nimi komunikovat, nesměli chodit na veřejná místa, nesměli využívat služeb či veřejné dopravy, nesměli kupovat určité potraviny. Vinohrady se staly jedním z ghatt bez zdí, městskou čtvrtí, kam byly sestěhovávány židovské rodiny z celé Prahy. V takzvaných židovských bytech pak každá rodina obývala jeden pokoj. Měnící se sociální postavení židovského obyvatelstva se

The genocide called Holocaust or Shoah

Racist and chauvinistic campaigns demanding the cleansing of the country of all people considered to be Jewish started already before the German occupation, under the so-called Second Republic. Six months of its existence are probably the most shameful period of our history. The creation of the Protectorate calmed the situation down for a time, at least seemingly: German troops even protected the Vinohrady synagogue from attacks of Czech fascists who wanted to celebrate Hitler's coming to Prague by burning down the synagogue.

The apparent peace was needed for introducing racist concepts into the valid law. The synagogue building and the office of the Jewish community within became collecting places for possessions the Jews were not allowed to own anymore and it was here where the yellow stars that were to label them as subhumans were distributed. The list of all restrictions would be too long: basically the Jews were not allowed to own anything, education was prohibited, as was contact with non-Jews or communication with them, access to public spaces was prohibited, use of services or public transport was prohibited, buying certain groceries was prohibited. Vinohrady became one of the ghettos without walls, a district where Jewish families from the whole town were concentrated. In the so-called Jewish flats there was one room for one family. The changing social status of the Jewish population was reflected also in

Oznámení o konfirmacích (Bar Mitzva) slavených ve vinohradské synagoze po okupaci, téměř až do zahájení deportací.

Announcements of Bar Mitzvah celebrations held in the Vinohrady synagogue after the occupation, almost until the beginning of the deportations.

KONFIRMACE.
V sobotu dne 2. prosince 1939 koná se o půl 10. hodině dopoledne ve Vinohradské synagoze Bar-Micva konfirmace těchto chovanců židovského sirotčince na Vinohradech: Otta Gutman, Arnošt Luzato, Erich Mautner, Zdeněk Procházka, Alfred Tauber.

Rodinné zprávy
Bar-micva: V sobotu dne 21. 12. 1940 konala se ve Vinohradské synagoze o půl 9. hod. dop. bar-micva těchto chovanců žid. sirotčince v Praze XII., Belgická 16: Eisner Karel, Fischl Jiri, Fleischer Ervin, Hutter Zdeněk, Kolín Hanns, Kuranda Otto, Peffer Harry, Weisz Ludwig. da.—

Bar-micvah Milana Veselého, syna Gustava a Luisy Veselých koná se dne 7. října 1941 ve vinohradské synagoze. 3248
Egon Fuchs a Marianna Fuchsová, roz. Wassermannová, oznamují, že se konal jejich sňatek. — Praha, v září 1941. 3199

Bar-micvah Miloše Bondyho, syna p. Karla Bondyho a pl. Olgy Baronové, koná se 20. září ve vinohradské synagoze. 1491

advertisements, the search for any job available, the adverts of canteens accessible to Jews, the longing for an escape – often to a cabaret. The illusion of normality was maintained by the official Jewish press until the deportations started. Then the majority of Jews and people labelled as Jews, to use the legal language of the time, moved their domicile to Terezin and further to the east, where they were murdered.

All the possessions of the murdered were catalogued and subsequently stolen, including real estate. The Vinohrady synagogue became a storage of stolen furniture and kitchen fixtures after all synagogues had been closed down due to the order of Deputy Reich Protector Reinhard Heydrich from September 29, 1941, that is two days after his coming to Prague.

The German racist laws were augmented by incitement of Czech collaborators. Until the end of the war the mix was a nightmare for those who were classified as a half-breed or

Palác „Česká koruna“ III. Korunní 32	
Kbelské nám. 16, 18, 21. II.	
15. VI.	Doi Dauber — Rolf Osten Hans Hofer
16. VI.	Truba Grandelievá — Jürgen Monk a. G., J. B. Emmy Kerstnerová — Kurt Zorlig.
19. VI.	Abbie Freyová — Lotte Stein Irma Lander-Gerstl — Anta Bontliker Suzja Sankla — Ernst Duschy Josi Kober — Max Grünberg
22. VI.	Der Theateraal ist gut ventiliert! Angenehmer, kühler Aufenthalt! Příjemný pobyt v chládku. Divadelní sál jest dobře větrán.
23. VI.	

Vydávání dalších odznaků
 Při předložení nového listku na požívatiny (27. zásobovací období) obdrží každý Žid prozatím jednu další hvězdu. Výdej denně od 7 do 12 a od 14 do 19 hodin kromě soboty a neděle. Výdejny jsou:
 Na starém hřbitově, Josefovská.
 Praha XII., Sázavská 5.
 Každá osoba musí vyplnit potvrzení, které obdrží v uvedených výdejních.
 Odznak stojí 1 K.

odráželo také ve skladbě inzerátů, hledání jakékoliv práce, propagaci židům přístupných vývařoven, a touze po úniku – často do kabaretu. Zdání normality bylo minimálně v povoleném židovském tisku udržováno až do začátku deportací, kdy většina Židů a osob za Židy označených, řečeno dobovým právním jazykem, přeložila své bydliště do Terezína a dále na východ, kde byli zavražděni.

Zákaz prodeje českých novin Židům
 Praha: Svaz nakladatelů českých denních listů a jiných periodických časopisů v Čechách a na Moravě upozorňuje, že se Židé vyřadí z odběru českých novin a časopisů. Je tedy zakázáno doručovat Židům české noviny a české časopisy všeho druhu donáskou, poštou nebo jakýmkoliv jiným způsobem a rovněž je zakázán prodej novin a časopisů Židům v prodejních kioscích nebo pouličními prodáváči (kameloty). Pokud Židé mají některé noviny nebo časopisy předplaceny, musí jejich dodávka být zastavena ihned, jakmile se předplatné končí, nejpozději však koncem ledna 1942. Každé neuposlechnutí tohoto zákazu bude stíháno a jmenovitě bude stíhán každý Žid, který by se pokusil toto ustanovení jakýmkoliv způsobem obcházeti.

Zákaz odběru česneku
 Vyhláškou ministerstva zemědělství č. 8, uveřejněnou dne 12. ledna 1942 ve Sbírce zákonů a nařízení, o nové úpravě odběru česneku vylučují se Židé z odběru česneku.

Ulice v Praze, zakázané Židům
 Přinášíme seznam ulic, které ve smyslu příslušných policejních nařízení nejsou Židům — trvale nebo občas — přístupny. Podle toho je Židům zakázán:
 Průchod pražským hradem a přístup k nejbližšímu okolí hradu.
 Prodlévání na obou vltavských nábrežích mezi železničním mostem na Smíchově a mostem Hlávkovým.
 Průchod sadem u Músea na cestě, která v prodloužení Havlíčkovy ulice vede přes schody k muzeu, (viz obrázek 1 na str. 2)
 dále průchod kolem kostela sv. Jindřicha, který vede z ulice Sedmihradské do ulice Jindřichské. (viz obr. 2)
 V bursovni dny (v úterý a ve středu) nesmějí Židé prodlévat v okolí Ploštinové bursy, t. j. v ulicích Panské, Nelčazance, Senovážné a Dlážďené, dále v úseku ulice Jindřichské, mezi ulicemi Panskou a Dlážďenou a dolní částí Senovážného náměstí, t. j. od Ploštinové bursy k Dlážďené ulici. (viz obr. 2)

Veškerý majetek zavražděných byl katalogizován a následně ukraden, včetně nemovitostí. Vinohradská synagoga se po uzavření židovských modliteben výnosem zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, vydaného 29. září 1941, tedy dva dny po jeho příjezdu do Prahy, změnila na sklad ukradeného nábytku a kuchyňského vybavení.

K německým rasistickým zákonům se přidávalo štvání českých kolaborantů. Až do konce války bylo noční můrou těch, kdo byli rasistickými zákony vymezeni jako míšenci či byli před deportací dočasně chráněni sňatkem s tzv. árijcem. Deportováni byli i prominenti, kteří doufali v ochranu protektorátní vlády: například staříček Emil Kolben, spoluzakladatel ČKD, byl deportován z Hradešinské 1.

Pro zbídačelou populaci občanů označených za Židy či židovské míšence byly židovskou obcí zřízeny dvě nemocnice: v Kateřinské ulici bylo k dispozici zhruba 40 lůžek, dalších asi 50 vzniklo přestavbou dívčího sirotčince v Lublaňské ulici. Do chlapeckého sirotčince v Belgické ulici byly sestěhovány děti z jiných sirotčinců, přemístěny do něj byly i osoby ze

were married to a so-called Aryan and were thus temporarily protected from deportation. Also prominent who believed in the protection offered by the Protectorate government were deported: for example the aged Emil Kolben, the co-founder of ČKD, was deported from 1, Hradešinská Street.

The Jewish community established two hospitals for the impoverished population of people labeled as Jews and Jewish half-breeds: in Kateřinská Street, about 40 beds were available, the rebuilt girls' orphanage in Lublaňská Street offered 50 more. Children from other orphanages were placed into the boys' orphanage in Belgická Street, also people from the old people's home in today's Dykova Street were moved there. From 429 inmates placed in the orphanage during the war, only 63 lived to see the liberation in May 1945. We can encounter similarly frightening numbers elsewhere in Vinohrady: for instance from Mánesova Street, 821 people were murdered.

Sklad nábytku ukradeného osobám označeným za Židy v hlavní lodi Vinohradské synagogy. Archiv Židovského muzea v Praze.

Storage of furniture stolen from those labelled as Jews in the nave of the Vinohrady synagogue. Archives of the Jewish Museum in Prague.

Sklad zabavených kuchyňských potřeb ve sklepe Vinohradské synagogy. Archiv Židovského muzea v Praze.

Storage of confiscated kitchenware in the cellar of the Vinohrady synagogue. Archives of the Jewish Museum in Prague.

Tři ze stovek udání z časopisu *Árijský boj*, hlavního tiskového orgánu českých antisemitů.

Three of the hundreds of denouncements published in the *Árijský boj* magazine, the main press outlet of the Czech anti-Semites.

♦ VINOHRADY, Humboldtova 31.
Když se Židé stěhovali z domu pana Stupky, loučila se s nimi na chodbě paní K. Loučila se tak vřele, že div neplakala. Nechtěla by jít za nimi?

♦ VINOHRADY, Glatzerská 23.
Jsme upozorňováni, že v holičském závodě p. Lukavského není umístěna tabulka, že Židům je vstup zakázán. Proč?

♦ VINOHRADY.
Dne 6. ledna o půl 4. hod. odpo. byla v krematoriu přítomna Židovka Weisová z Bubenče se dvěma dcerami. Zúčastnily se pohřbu, bez hvězdy a žádají z přítomných neměl odvahu tyto drzé Židovce vyhodit.

— Z Vinohrad máme stále dost zpráv o Židech a židomilcích. Tak se nám oznamuje, že na náměstí Jiřího promenují se četní pensisté se Židy a debatují s nimi.

starobince v dnešní Dykové ulici. Ze 429 chovanců umístěných v Belgické v průběhu války se jich května 1945 dožilo 63. Na podobně hrozná čísla můžeme na Vinohradech narazit často: například jen někdejších obyvatel Mánesovy ulice bylo zavražděno 821.

Filmová vzpomínka vinohradského pamětníka ze vzdělávacího programu USC Shoah Foundation nazvaného *IWalks*.

A filmed testimony of a Vinohrady eyewitness from the educational programme USC Shoah Foundation called *IWalks*.

Pro více informací o genocidě českých Židů a osob za Židy označených můžete navštívit stránky specializovaných projektů Stolpersteine.cz či Holocaust.cz. Zajímavým zdrojem informací může být také vzdělávací projekt *Naši nebo cizí? Židé v českém 20. století* (<http://www.nasinebocizi.cz>) případně program multimediálních procházek *IWalks* vytvořený USC Shoah Foundation pro Vinohrady i další lokality (<http://sfi.usc.edu/international/czech/iwalks>).

Židovská nemocnice za druhé světové války.
Archiv Židovského muzea v Praze.

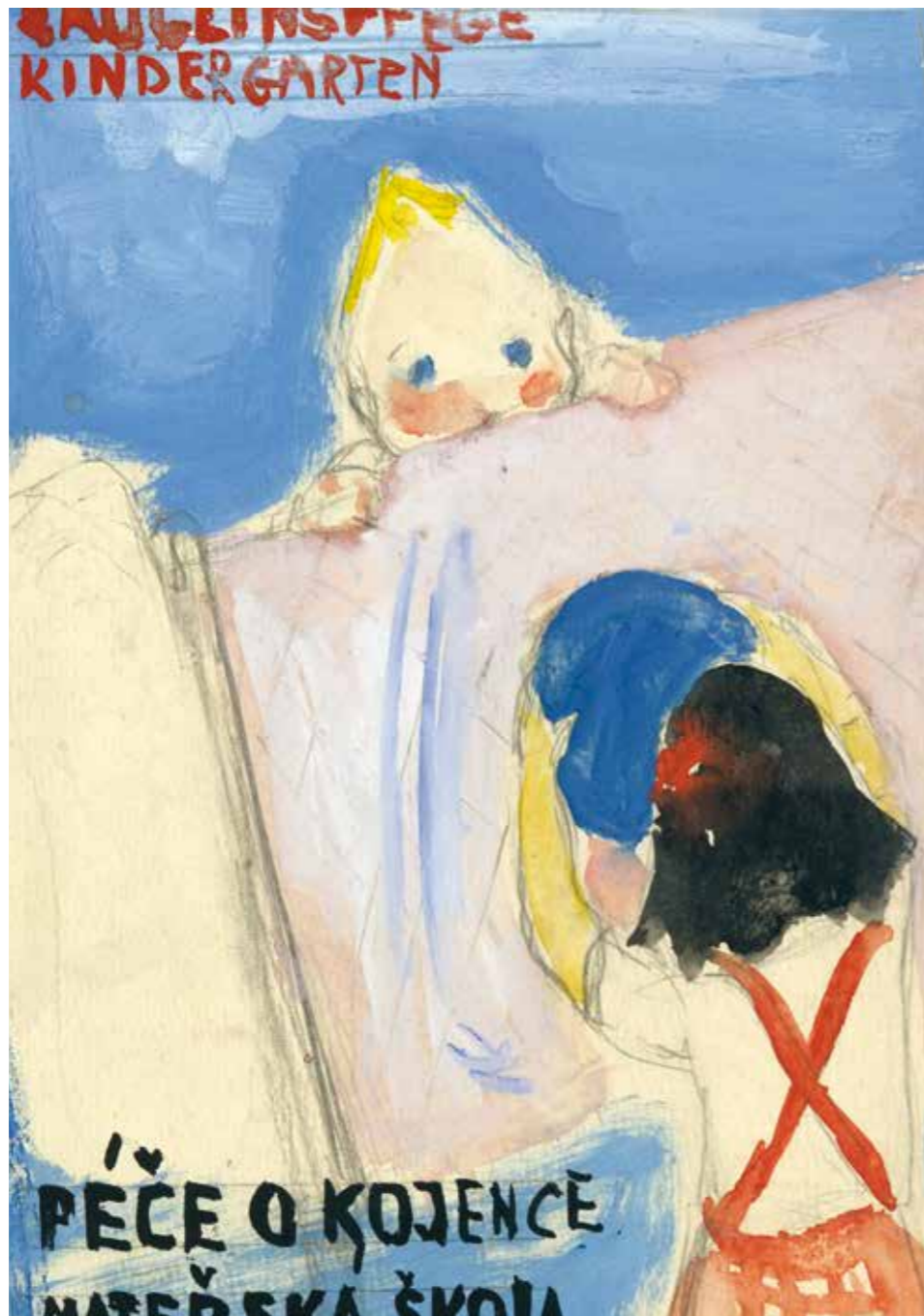
The Jewish hospital during the Second World War.
Archives of the Jewish Museum in Prague.

For more information on the genocide of Czech Jews and those labelled as Jews you could visit the websites of specialized projects Stolpersteine.cz or Holocaust.cz. An interesting source of information is also the educational project *Ours or foreign? Jews in the Czech 20th century* (<http://www.nasinebocizi.cz>) or the programme of multimedia *IWalks* created by USC Shoah Foundation for Vinohrady and other locations (<http://sfi.usc.edu/international/czech/iwalks>).

Přestavbu dívčího sirotčince v Lublaňské ulici na židovskou nemocnici řídil architekt František Zelenka, proslavený coby scénograf a grafik mnohých her Voskovce a Wericha, později zavražděný buď v Osvětimi-Birkenau nebo v táboře Gleiwitz. Archiv Židovského muzea v Praze.

The conversion of the girls' orphanage in Lublaňská Street into a Jewish hospital was led by architect František Zelenka, famous stage and graphic designer of many plays of Voskovec and Werich. He was murdered either in Auschwitz-Birkenau or in the camp Gleiwitz. Archives of the Jewish Museum in Prague.

Franz Peter Kien: Návrh plakátu pro Oddělení péče o kojence židovské obce v Praze, 1940–1941.

© Památník Terezín, PT 10397.

Franz Peter Kien: Draft of a poster for the Department of postnatal care of the Jewish community in Prague, 1940–1941.

Terezín Memorial, PT 10397.

Dětský útulek ve vinohradské synagoze

Není známo, kdy přesně byl nouzový útulek pro malé děti, situovaný v boční přístavbě vinohradské synagogy, zřízen. Pravděpodobně záhy po odjezdu posledního vinohradského rabína Dr. Síchera do Palestiny a vystěhování posledního kantora Šaje Suda do Ameriky. Útulek vznikl v obytných prostorách uvolněných jejich odchodem. Podle vzpomínek Edity Flusserové, jedné z ošetřovatelek, byli prvními klienty děti uprchlíků z Německa a ze zábranského českého pohraničí. Útulek byl jednou z několika podobných institucí v Praze.

Vedoucí útulku se stala vychovatelka Hanka Epsteinová, dnes zcela neznámá hrdinka sociální práce s dětmi za druhé světové války. Starší děti chodily na procházky po ploché části

The children's shelter at the Vinohrady Synagogue

It is not known exactly when the emergency shelter for small children in the side extension of the Vinohrady synagogue was established. It was probably soon after Dr. Sicher, the last Vinohrady Rabbi, had left for Palestine and the last Cantor Shaye Sud had emigrated to America. The shelter was created in the premises vacated by their departure. According to the memories of Edita Flusserová, one of the nurses, the first inmates were children of refugees from Germany and the occupied Czech borderlands. There were several similar shelters in Prague.

Hanka Epsteinová, today a completely unknown heroine of social work with children during the Second World War, became the head of the shelter. Older children took walks on the flat part of the synagogue roof because as Jews they were not allowed to go to parks or other public places. Ruth Bondy who worked in the shelter as a cook remembers the incredible energy of the corpulent Epsteinová and the commitment and care she gave the children.

Hanka Epsteinová was deported in July 1943, after the last children's shelter in Prague had been closed down. She went on working with children in Terezín and later in the children block of the so-called Family camp in Auschwitz-Birkenau. A few witnesses remembered, after the war, the children singing Czech and Hebrew songs, especially Šla Nanyňka do zelí, and playing roll call and dead bodies, because they didn't know anything but the daily routine of a concentration camp. Unfortunately, there are no photographs of this extraordinary woman. Only one boy of all the inmates of the Sázavská Street shelter has survived, Jiří Weiss-Beer, living under a changed, Czech name today.

There was a similar shelter at 11, Libická Street, established originally for children of refugees from Germany. Its head was Růžena Ehrmannová, the founder of the first German-speaking Montessori kindergarten in Prague. Financial support came from Doreen

střechy synagogy, neboť do parků či na jiná veřejně přístupná místa již coby židé nesměly. Ruth Bondy, která byla v útulku zaměstnána jako kuchařka, dodnes vzpomíná na neuvěřitelnou energii tělnaté a podsadité Epsteinové a na plné nasazení, se kterým se dětem věnovala.

Hanka Epsteinová byla deportována až po zrušení posledního z pražských dětských útulků, v červenci 1943. V práci s malými dětmi pokračovala v Terezíně, a posléze i v dětském bloku takzvaného rodinného tábora v Osvětimi-Birkenau. Několik svědků po válce vzpomínalo, jak děti zpívaly české a hebrejské písničky, hlavně Šla Nanyňka do zelí – a hrály si na apel a na mrtvé, neboť nic jiného než denní rytmus koncentračního tábora neznaly. Fotografie zachycující podobu této obdivuhodné ženy bohužel neexistují. Z chovanců a chovatek útulku v Sázavské zřejmě přežil jediný chlapec, Jiří Weiss-Beer, dnes žijící pod jiným, českým jménem.

Další dětský útulek, původně zřízený především pro děti uprchlíků z Německa, existoval v Libické ulici 11. Vedla jej zkušená Růžena Ehrmannová, zakladatelka první německojazyčné Montessori školky v Praze. Finanční podporu poskytovala Doreen Warrinerová, představitelka Britského výboru pro uprchlíky z Československa. Útulek, který pravděpodobně existoval od podzimu 1938 do jara 1942, poskytl dočasný domov více než stovce dětí.

Není bez zajímavosti, že kancelář Britského výboru pro děti v Praze, jedno z míst spojených s pomocnými a záchrannými aktivitami Doreen Warrinerové, Trevora Chadwicka, Billa Barazettiho, Beatrice Wellingtonové, Josephiny Pike a sira Nicholase Wintona, se nacházela v Rubešově ulici na Vinohradech.

Warriner, representative of the British Committee for Refugees from Czechoslovakia. The retreat existed probably from autumn 1938 to spring 1942 and provided a temporary home to more than a hundred children.

It is not without interest that the office of the British Committee for Children in Prague, one of the places connected with the assistance and rescue activities of Doreen Warriner, Trevor Chadwick, Bill Barazetti, Beatrice Wellington, Josephine Pike, and sir Nicholas Winton, was situated in Rubešova Street in Vinohrady.

Fotografie otištěné v jediných novinách, které osoby označené za židy směly číst, Židovských Listech, zachycují kurz péče o kojence organizovaný židovskou obcí. V tomto kurzu se učily i ošetřovatelky útulku v Sázavské ulici. Je možné, že některé fotografie byly pořízeny právě tam.

Photographs published in Židovské Listy, the only newspaper people labelled as Jews were allowed to read, depict a training course of postnatal care organized by the Jewish community. The nurses of the Sázavská Street shelter attended this course too; some of the photographs might have been taken there.

Vzpomínky na Vinohradskou synagogu za války

George Sachs, New York

Já jsem tam chodil, do té synagogy, na všechny svátky. Moje maminka a babička měly místo v první řadě na balkóně, a dědeček se modlil dole. Babička a dědeček žili v Mánesové ulici a patřili k té synagoze. My jsme bydleli na Smíchově, ale maminka jela na svátky vždycky na Vinohrady a seděla celé svátky s babičkou.

Tak já jsem tam vždycky chodil, s guvernankou, popřát jim v synagoze hezké svátky. A pak jsem chodil do dalších synagog přát jiným příbuzným. Pamatuju si, že nejméně dva příbuzní tam měli svatbu, na Vinohradech, jedna sestřenice a jeden strýček. Sestřenice se jmenovala Marta a strýček Otto. A mimoto, za války jsem tam pracoval, protože jsem pracoval na Židovské náboženské obci, spravoval jsem elektrická zařízení, zatemnění, klozety, a co se muselo dělat, tak mne tam poslali. Potom jsem tam pracoval, když se likvidovaly židovské byty a posílali se tam zabavený nábytek, tak jsem ho nosil s jinými, ten nábytek, do vinohradské synagogy a umísťovali jsme to tam. A chodil jsem tam také do toho sirotčince, spravovat věci, které bylo potřeba opravit, já jsem dělal všechno, v těch dílnách židovské obce. Bylo nás několik, ale já jsem bydlel na Vinohradech, tedy v Žitné ulici 4, tak posílali mne. Sedl jsem na kolo, zajel tam, a pak zase na kole jsem jel domů. Tam byla ta paní Epsteinová, tu si pamatuju, ta byla velmi milá. To víte, ona mne potřebovala, tak si mne předcházeli. Já jsem uměl opravit všechno. Moc dobře mne tam krmili.

naprotější straně:

Svatba Marty Hermannové ve Vinohradské synagoze, 1927.

Archiv George Sachse.

Wedding of Marta Hermannová at the Vinohrady synagogue, 1927.

Archives of George Sachs.

Svatba Margit Langerové a JUDr. Otto Lampla ve Vinohradské synagoze, 1928.

Archiv George Sachse.

Wedding of Margit Langerová and JUDr. Otto Lampl at the Vinohrady synagogue, 1928.

Archives of George Sachs.

„Co se týče toho obrázku, máte zřejmě pravdu, ten špeditér napravo, s čepicí, to jsem asi já. Je to dnes více jak 71 let, ale myslím, že jsem to já. Pamatuji se na to nošení s řemeny, to bylo než jsem šel do Terezína v jednom malém transportu.“ George Sachs

Memories of the Vinohrady Synagogue during the war

George Sachs, New York

I used to go to the synagogue on all holidays. My mother and my grandmother had seats in the first row on the balcony and my grandfather prayed downstairs. My grandparents lived in Mánesova Street and belonged to the synagogue. We lived in Smíchov, but my mother went to Vinohrady on all holidays and spent them with my grandmother. I went to the synagogue with my nanny to wish everybody good holidays. Then I went to other synagogues to wish other relatives good holidays, too. I remember that at least two relatives, a cousin and an uncle of mine, celebrated their wedding at the Vinohrady synagogue. My cousin's name was Marta and my uncle's name Otto. I was working for the Jewish community during the war and they sometimes sent me to the synagogue to repair electrical appliances, blackout equipment, toilets, and other things. Later I worked there when confiscated furniture was sent to the storage at the synagogue, I carried the furniture, with others, and we placed it there. And I used to go also to the orphanage, I repaired things that needed to be repaired, I did everything. More people were working for the Jewish community but I lived in Vinohrady at 4, Žitná Street, so they sent me. I went there by bike. I remember Mrs. Epsteinová, she was very nice. She needed me because I was able to repair everything. They fed me very well there.

Regarding the picture, you may be right, the removal man on the right side with the cap, that could be me. More than 71 years have passed but I think it is me. I remember carrying the furniture with these belts, that was before I was deported to Terezin in one small transport.

Archiv Židovského muzea v Praze.
Archives of the Jewish Museum
in Prague.

Škola užité grafiky

Podle svědectví několika pamětníků probíhala ve vinohradské synagoze pololegální výuka dětí vyhozených nejprve z německých, poté z českých škol. Ve fragmentech vzpomínek na Petra Ginz se objevuje vzpomínka na "pobočku židovské školy v Jáchymově ulici, která vznikala v budově synagogy v Sázavské, do které Petr pomáhal stěhovat vybavení" – jde však o pouhou jednu větu. Zcela prokazatelně v budově fungovala škola užité grafiky, další z přeškolovacích kurzů organizovaných židovskou obcí. Tyto kurzy měly občansky a sociálně vyloučené populaci nabídnout možnost obživy, často i falešnou naději na získání pracovního místa v cizině a emigraci. Zároveň pomáhaly přežít nezaměstnaným učitelům a přednášejícím. Výuku v bývalé zasedací místnosti vinohradské židovské obce vedli Rudolf Saudek, Ferdinand Bloch a především Franz Peter Kien.

Franz Peter Kien se narodil roku 1919 ve Varnsdorfu. Od dětství byl považován za výtvarného a básnického génia, od roku 1936 žil v Praze. Studoval na Akademii výtvarných umění, publikoval v Prager Tagblattu, navštěvoval soukromou grafickou školu Officina Pragensis. Po okupaci se zapojil do aktivit sionistických hnutí, roku 1940 dostal nabídku na vedení kurzů grafiky. Program výuky sestavil s akcentem na praktické dovednosti, učil se design obalů a krabic, plakátů, prospektů, obálek. "Největší péče bude věnována individualitě žáků, zároveň však mají rozvíjet své schopnosti ve všech oblastech užité grafiky, aby dokázali provést každou zakázku. Kurzovné bude vzhledem k nepříznivým okolnostem nízké," psalo se v inzerátu. Kurz byl zahájen 1. října 1940, v prvním běhu měl 21 žáků, záhy jejich počet vstoupal na 44 a výuka probíhala ve dvou směnách, ranní a večerní. 4. prosince 1941 byl Kien

School of applied graphics

According to the testimony of several eyewitnesses, illegal education of children expelled from German and later from Czech schools took place at the Vinohrady synagogue. In fragments of memories of Petr Ginz there is a note on a "subsidiary of the Jewish school in Jáchymova Street that was being established in the building of the synagogue in Sázavská Street where Petr helped move equipment", but it is only this one sentence. But it is a known fact that a school of applied graphics functioned in the building, it was one of the retraining courses organized by the Jewish community. These courses offered the socially and civically excluded Jewish population the chance to earn a living, often coupled with a false hope of getting a job abroad and emigrating. At the same time the courses helped unemployed teachers and lecturers to survive. The classes in the former boardroom of the Vinohrady Jewish Community were led by Rudolf Saudek, Ferdinand Bloch, and in particular by Franz Peter Kien.

Franz Peter Kien was born in Varnsdorf in 1919; since childhood he was considered an art prodigy, from 1936 on he lived in Prague. He studied at the Academy of Fine Arts, published in Prager Tagblatt, and attended the private graphical school Officina Pragensis. After the occupation he was active in the Zionist movement, in 1940 he was offered to lead courses of graphics. His teaching plan accented practical skills, the design of covers, boxes, posters, leaflets, and envelopes were taught. "A thorough care will be given to the personality of the pupils, at the same time they shall develop their skills in all areas of applied graphics to be able to carry out any commission. In view of the unfavourable circumstances, the fees will be low" said the advertisement. The course started on October 1, 1940 and there were 21 pupils at the beginning. Their number soon grew to 44 and the education proceeded in two shifts, in the morning and in the evening. On December 4, 1941 Kien was deported to Terezin. In his free time he continued his work, especially drama. He was murdered probably on October 18, 1944 after the arrival of transport from Terezin to the death camp Auschwitz-Birkenau.

Fotografie Kienova kurzu ze Židovských Listů.

Photograph of Kien's course in Židovské Listy.

Franz Peter Kien: Návrh plakátu na divadelní hru V+W Proti větru, 1940–1941.
© Památník Terežín, PT 10294.

Franz Peter Kien: Draft of a poster for Voskovec and Werich's play Against the wind, 1940–1941.
Terezin Memorial, PT 10294.

deportován do Terežína. Ve volném čase pokračoval v tvorbě, zejména dramatické. Zavražděn byl pravděpodobně 18. října 1944, ihned po příjezdu transportu z Terežína do tábora smrti Osvětim – Birkenau.

Z mnoha pramenů rekonstruovaný seznam žáků školy obsahuje další jména: Eva Schwarzová, Věra Waldsteinová, Gabriella Meislová, Harry Langer, Alfred Kantor, Marianna Kopellová, Tomáš Spitz, Gert Weinberger, MUDr. Reiser a pan Brummel. Studentem této školy byl i pozdější režisér filmových komedií Petr Schulhoff. Zásadní výzkum týkající se jak Kiena, tak této školy vykonala Elena Makarova, které tímto velmi děkuji za ochotu podělit se o výsledky vlastní práce.

The list of pupils in this course, reconstructed from many sources, contains further names: Eva Schwarzová, Věra Waldsteinová, Gabriella Meislová, Harry Langer, Alfred Kantor, Marianna Kopellová, Tomáš Spitz, Gert Weinberger, MUDr. Reiser, and Mr. Brummel. Also Petr Schulhoff, later director of film comedies, was a pupil in this course. The research work on Kien and this school was principally done by Elena Makarova. I would like to thank her here for sharing the results of her work.

Škola užité grafiky ve vinohradské synagoze, 1940–1941. Kromě Kiena byli identifikováni: Jan Burka, Greta Hermannová, Hana Fischerová, Hana Herzigová, Hana Steindlerová, Margot Fischlová a Josef Spiegel.
© Památník Terežín, PT 8566

School of applied graphics at the Vinohrady Synagogue, 1940–1941. Apart from Kien the following students were identified: Jan Burka, Greta Hermannová, Hana Fischerová, Hana Herzigová, Hana Steindlerová, Margot Fischlová, and Josef Spiegel.
Terezin Memorial, PT 8566.

Fotografie Kienova kurzu ze Židovských Listů.

Photograph of Kien's course in Židovské Listy.

Dům Anny Pollertové, třicátá léta.

Fotografii z archivu RNDr. Jiřího Bauma poskytl ing. Petr Baum.

Anna Pollertová's house, 1930s.

Photograph from the archives of RNDr. Jiří Baum was provided by ing. Petr Baum.

Protinacistický odboj

Pamětní deska na domě číslo 34/7 v ulici Anny Letenské kromě jiných hrdinů z Petičního výboru „Věrní zůstaneme“ zmiňuje RNDr. Jiřího Bauma, JUDr. Karla Bondyho, Doc. Dr. Josefa Fischera, MUDr. Viktora Kaufmanna a Annu Pollertovou. Všichni jmenovaní byli potomky aktivistů českožidovského hnutí.

Petiční výbor „Věrní zůstaneme“, známý též pod zkratkou PVVZ, byl levicovou, ale nekomunistickou odbojovou organizací. Jméno odkazovalo na manifest z roku 1938, reagující na stav společnosti a slibující věrnost odkazu prvního prezidenta Masaryka. Činnost PVVZ na celém území Protektorátu zahrnovala organizaci úteků do zahraničí, sběr informací, udržování spojení s exilovou vládou v Londýně, šíření ilegálních tiskovin, sabotáže i pomoc parašutistům.

Z textu manifestu Věrní zůstaneme (15. 5. 1938):

„Ve jméno národní svobody a státní samostatnosti, vybojované před dvaceti lety, vyzýváme všechny věrné občany Československé republiky: pevně odhodláni, s obětavostí a nezlomnou vírou ve vlastní věc, držíme celistvost a nedotknutelnou svrchovanost tohoto jediného našeho státu! Jen v pevné jednotě je naše nepřemožitelnost a síla. Zůstaňme věrní sami sobě, věrní zásadám, z nichž se naše samostatnost zrodila. Přes všechny politické, stavovské a třídní rozdíly semkněme se u víře v demokracii a svobodu, v úctě k právu a k sociální spravedlnosti! Stůjme

The anti-Nazi resistance movement

A memorial plaque on the house at 34/7, Anny Letenské Street mentions, besides other heroes of the resistance organization Petition committee “We’ll stay faithful” (Petiční výbor „Věrní zůstaneme“), also RNDr. Jiří Baum, JUDr. Karel Bondy, Doc. Dr. Josef Fischer, MUDr. Viktor Kaufmann, and Anna Pollertová. All of them were descendants of activists of the Czech-Jewish movement.

Their organization, known also under the abbreviation PVVZ, was a leftist but non-communist resistance group. The name referred to a manifesto from 1938 promising to stay faithful to the legacy of the first president T. G. Masaryk. PVVZ organized escapes, collected information, kept in touch with the exile government in London, distributed illegal printed materials, practised sabotage, and helped the partisan parachutists throughout the Protectorate.

Děti Josefa Bauma (1864–1942). Lila, Josefa, Anna a Jiří na začátku dvacátého století.

Fotografii z archivu RNDr. Jiřího Bauma poskytl ing. Petr Baum.

Children of Josef Baum (1864–1942). Lila, Josefa, Anna, and Jiří in the early 20th century.

Photograph from the archives of RNDr. Jiří Baum was provided by ing. Petr Baum.

Anna Pollertová (vlevo) a Růžena Baumová. 1932.

Fotografii z archivu RNDr. Jiřího Bauma poskytl ing. Petr Baum.

Anna Pollertová (left) and Růžena Baumová, 1932.

Photograph from the archives of RNDr. Jiří Baum was provided by ing. Petr Baum.

From the text of the manifesto “We’ll stay faithful” (15. 5. 1938):

“We call on all faithful citizens of the Czechoslovak Republic in the name of national freedom and state autonomy won twenty years ago: let us maintain the integrity and untouchable sovereignty of our country with strong determination, dedication and unwavering faith in our goal! Only by strong unity can we achieve invincibility. We shall stay faithful to ourselves, to the principles our independence was founded on. Despite all the political, social and class differences, we shall rally together believing in democracy and freedom, respecting the law and social justice! We must stand by these principles of our nation, shared by all educated mankind, through and through, to the very end! We shall not allow the violation of moral principles of our culture and of human rights! Don’t let faithful citizens be oppressed or expelled from the nation because of their political creed, origin, or religion!”

Anna Pollertová (1899–1945), daughter of Josef Baum, the last mayor of the National Czech-Jewish Unity in Vinohrady, was very active in the women’s movement. As an owner of the house number 34/7 in the former Pštroska Street, she hid resistance fighters, helped organize escapes abroad, there was also an illegal mimeograph in the house. Her brother, RNDr. Jiří Baum, assisted the PVVZ with technology enabling the transfer of

do všech důsledků za těmito zásadami, vlastními našemu národu a společnými všemu vzdělanému lidstvu! Nedopusťme, aby v naší vlasti byly ohrožovány mravní základy kultury a lidských práv! Nedopusťme, aby věrný občan republiky byl utiskován nebo vylučován z národa pro své přesvědčení, pro svůj původ nebo vyznání!”

Anna Pollertová (1899–1945), dcera posledního starosty Národní Jednoty Česko-židovské na Vinohradech, Josefa Bauma, byla velmi aktivní v ženském hnutí. Coby majitelka domu 34/7 v tehdejší ulici Pštroska obstarávala úkryty pro odbojáře a pomáhala při organizaci útěků do zahraničí, v domě byl též rozmnožovací stroj. Její bratr, RNDr. Jiří Baum, pomáhal PVVZ s technologií přenosu získaných informací do Londýna, prováděl fotopráce, fungoval jako spojka a poskytoval ilegální úkryty. V domě Anny Pollertové měl na začátku okupace ordinaci a byt další z členů PVVZ, MUDr. Viktor Kaufmann, mansardový byt obývala profesorka Jiřina Picková, krátce se zde ukrýval Doc. Dr. Josef Fischer, další z členů PVVZ a bratr spisovatele Otokara Fischera. Pollertová od přátel postižených rasistickým zákonodárstvím získala značné finanční částky, které by jinak byly jako židovské majetky zabaveny na významných kontech. Těmito penězi se poté financoval český protinacistický odboj: útky, podpory rodinám zatčených, falešné doklady, součástky k vysílačkám, zbraně a pronájmy úkrytů.

Při velkém zátahu na PVVZ v říjnu 1941 byli pozatýkáni také Pollertová, Kaufmann, Bondy a Fischer, popraveni byli v lednu 1945. Rasismus nacistických vrahů byl natolik důsledný, že i soud i poprava se musely odehrát odděleně od jejich „árijských“ spolubojovníků.

Děti Anny Pollertové žily krátce u prarodičů v Londýnské ulici 39, dědeček s babičkou ale byli v únoru 1942 deportováni do Terezína a odtamtud do tábora smrti Treblinka. Teta Josefa byla ze stejné adresy deportována v dubnu a zavražděna v ghetě v Izbici. Patnáctiletý Herbert a sedmnáctiletá Irena Pollertovi byli deportováni do Terezína až v červenci 1942. Herbert byl zavražděn v Osvětimi v září 1944, Irena přežila.

RNDr. Jiří Baum byl díky svým zásluhám o Národní muzeum a českou vědu držitelem výjimky protektorátní vlády číslo 20, po Heydrichově příjezdu do Prahy zcela bezvýznamného círu papíru o “čestném árijství”. Před deportací byl ve skutečnosti chráněn manželstvím s paní Růženu Baumovou, která byla dle rasistických zákonů “árijkou”. V červnu 1943 byl na základě náhodného udání českého souseda zatčen, vyslýchán, vězněn na Pankráci a v Malé pevnosti v Terezíně, poté byl deportován do Osvětimi, odkud byl převezen do koncentračního tábora na území bývalého varšavského ghetta, kde se jeho stopy ztrácejí. Podle útržkovitých poválečných svědectví zemřel na celkové vyčerpání a flegmónu.

Srdíčko z papíru a látky, které v době svého věznění v Terezíně pro Petrovy rodiče vyrobila teta Anna Pollertová.
© Památník Terezín, PT 5777.

A heart made of paper and fabric. Made for Peter's parents by his aunt Anna Pollertová during her imprisonment in Terezín.
Terezín Memorial, PT 5777.

information to London, performing photographic work. He also functioned as messenger and provided illegal hiding places. Another PVVZ member, MUDr. Viktor Kaufmann, had his medical practice and flat in Anna Pollertová's house at the beginning of the occupation. Professor Jiřina Picková lived in the attic flat, and Doc. Dr. Josef Fischer, also a PVVZ member and brother of the writer Otokar Fischer, hid there for a short time too. Anna Pollertová received considerable funds from her Jewish friends, which otherwise would have been confiscated as Jewish property. With this money, the Czech anti-Nazi resistance movement was financed: escapes, support of families of arrestees, forged documents, spare parts for radio transmitters, weapons, rental fees for hiding places.

During a major roundup of PVVZ members in October 1941, Pollertová, Kaufmann, Bondy, and Fischer were arrested, they were executed in January 1945. The racism of their Nazi murderers was consistent till the end – their trial and execution were handled separately from their “Aryan” fellow combatants.

The children of Anna Pollertová lived with their grandparents at 39, Londýnská Street till February 1942 when the grandparents were deported to Terezín and from there to the death camp Treblinka. Their aunt Josefa was deported from the same address in April and murdered in the ghetto of Izbica. The fifteen-year-old Herbert and the seventeen-year-old Irena Pollertová were deported to Terezín in July 1942. Herbert was murdered in Auschwitz in September 1944, Irena survived.

RNDr. Jiří Baum.
Fotografii z archivu RNDr. Jiřího Bauma poskytl ing. Petr Baum.

RNDr. Jiří Baum.
Photograph from the archives of RNDr. Jiří Baum was provided by ing. Petr Baum.

Cestovatel RNDr. Jiří Baum u města Norseman v západní Austrálii, 1935.

Fotografii z archivu RNDr. Jiřího Bauma poskytl ing. Petr Baum.

RNDr. Jiří Baum, traveller, near Norseman town in West Australia, 1935.

Photograph from the archives of RNDr. Jiří Baum was provided by ing. Petr Baum.

RNDr. Jiří Baum was declared an “Honorary Aryan” by the Protectorate government, becoming No. 20 on a list of exemptions from anti-Jewish legislation that became a worthless piece of paper after Heydrich's arrival to Prague. In fact he was protected from deportation by his marriage to Růžena Baumová, who was an “Aryan” according to racist laws. But in June 1943 a Czech neighbour denounced him. Jiří Baum was arrested, interrogated by the police, imprisoned at Pankrác and in the Small Fortress in Terezín, deported to Auschwitz and from there to a concentration camp on the territory of the former Warsaw ghetto where he disappeared without a trace. According to fragmentary postwar testimonies, he died of exhaustion and phlegmon.

Odkaz hrdinů

Petr Baum, Rowville, Austrálie

Pokud mám možnost hodnotit postoj mých rodičů před válkou, byly jejich hlavními prioritami československé vlastenectví, demokracie a asi by se k tomu dala přiřadit i svoboda – kdyby si tenkrát byl někdo uměl představit, jak kriticky je ohrožená.

Po Únoru se tyto priority staly nežádoucími a naše rodina, která v boji za ně zaplatila velmi vysokou cenu, se musela dívat, jak se svět vyvíjí jiným, nežádoucím směrem.

Z mého osobního pohledu jsou vinohradské kořeny bezvýznamné. Československo už neexistuje a Česká republika se nenápadně rozměňuje v málo demokratické EU. Opravdu nevím, jak současnou situaci uvést do nějaké souvislosti s ideály doby před osmdesáti lety. Skoro se zdá, že se v mnohém bude muset začínat znova, ale zdá se, že ještě ani není nadefinovaný ani výchozí bod, ani směr kam mířit.

Josef Kraus, dočasně chráněný před deportací sňatkem s nežidovkou, na nucených pracích. Vinohrady, zima 1944.
Archiv Jaroslava Krause.

Josef Kraus, temporarily protected from deportation thanks to his marriage to a non-Jew, performing forced labour. Vinohrady, winter 1944.
Archives of Jaroslav Kraus.

Legacy of the heroes

Petr Baum, Rowville, Australia

If I am at all in a position to evaluate the attitude of my parents before the war I would say that their priorities were Czechoslovak patriotism, democracy, and probably freedom – if only anybody could imagine at the time how critically endangered freedom was.

After February 1948, these priorities became undesirable and our family, who had paid a very high price in fighting for them, had to watch the world developing in a different, unwelcome direction.

As far as I am concerned, the Vinohrady roots are insignificant. Czechoslovakia doesn't exist any more and the Czech Republic is being inconspicuously pulverized in the undemocratic EU. I really don't know how to link the present situation to the ideals from eighty years ago. It seems that we will have to start again from the very beginning but neither the starting point nor the direction seem to be defined yet.

Nástup k práci při odklízování sněhu

Židovské ústředí práce sděluje:

Osoby, které byly určovacími listky přikázány na odklízování sněhu, upozorňují se znovu na to, že se mají ihned po napadání sněhu, nejpозději však v 7.30 hod. ráno příštího dne hlásiti za účelem nástupu práce u obecního dvoru, označeného na určovacím listku.

S dalším oznámením Židovského ústředí práce nebudíž počítáno.

Hořící vinohradská synagoga, 14. 2. 1945.
Archiv VHÚ, Praha.

The burning Vinohrady synagogue, 14. 2. 1945.
Archives of VHÚ, Prague.

Odstranění synagogy

14. února 1945 se Praha stala terčem nečekaného amerického náletu, Královské Vinohrady byly nejvíce postiženou městskou čtvrtí. Nábytkem naplněná vinohradská synagoga byla zasažena a začala hořet. Údajně bylo zakázáno budovu hasit, faktem je, že mnoho pražských hasičských sborů bylo odesláno na pomoc hořícím Drážďanům. Hlavní loď synagogy zcela vyhořela, nedotčena zůstala jen obě boční křídla.

Dohašování vyhořelé synagogy.
Fotografie Stanislava Maršála.
Archiv VHÚ, Praha.

Extinguishing the last fires in the burnt out synagogue.
Photograph of Stanislav Maršál.
Archives of VHÚ, Prague.

The Synagogue Removal

On February 14, 1945 Prague became the target of an unexpected American air raid; Vinohrady was the worst hit district. The Vinohrady synagogue, filled with furniture, was struck and started to burn. Reportedly, it was forbidden to put out the fire, but the fact is, that many Prague fire brigades were sent to help the burning Dresden. The nave of the synagogue burnt out completely, only both side wings stayed intact.

Unikátní fotografie požáru vinohradské synagogy, pořízené neznámým autorem.
Sbírka Martina Šmoka.

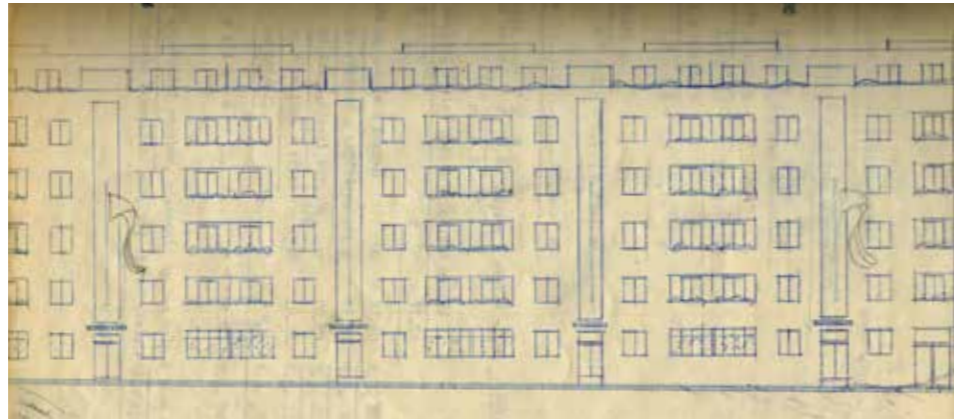
A unique photograph of the burning Vinohrady synagogue, taken by an unknown author.
Collection of Martin Šmok.

Poválečná hospodářská situace obnově synagogy nepřála, od podzimu 1946 se uvažovalo o demolicí. Ve staré synagoze a někdejší dětském útulku vzniklo pět bytových jednotek, pravděpodobně využívaných navrátilci z koncentračních táborů. V lednu 1948 se objevil návrh na spolupráci s Československou tabákovou režií. Ta projevila zájem stát se investorem demolic synagogy a výstavby nového domovního komplexu, ze kterého by pražské židovské obci připadla jedna čtvrtina. V té mělo být zřízeno dvanáct bytů a nová synagoga. Únorový převrat tato jednání rázně ukončil.

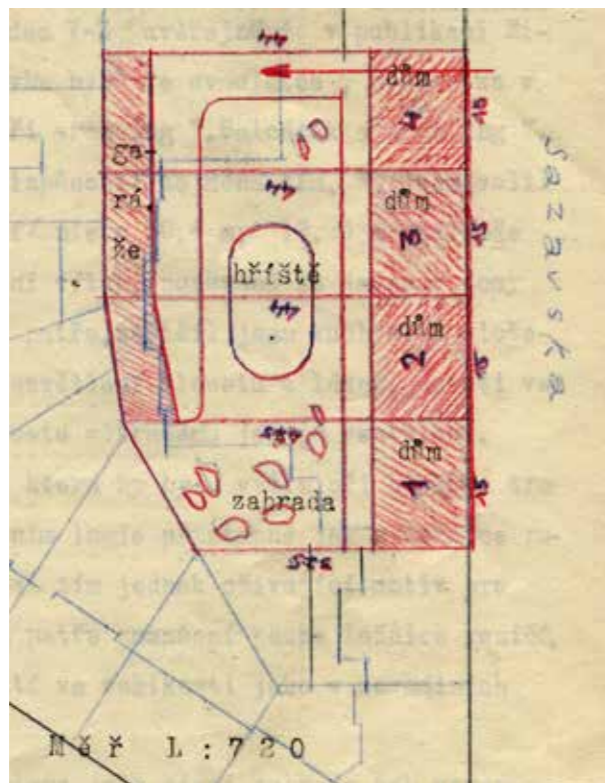
Návrh průčelí a uspořádání dvora domovního komplexu, který měl vzniknout ve spolupráci ČS tabákové režie a židovské náboženské obce v Praze, leden 1948.

Archiv Židovského muzea v Praze.

Design of the front and layout of the yard in the housing complex to be built in cooperation of the Czechoslovak tobacco monopoly and the Prague Jewish community, January 1948.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

na protější straně:

Vinohradská synagoga a Sázavská ulice v roce 1946.

Archiv Židovského muzea v Praze.

The Vinohrady synagogue and Sázavská Street in 1946.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

Návrh přestavby vinohradské synagogy na tělocvičnu Sokola, březen 1949.

Archiv stavebního odboru Úřadu MČ Praha 2.

Design of conversion of the Vinohrady synagogue to a gym for the Sokol organization, March 1949.

Archives of the construction department of Municipality Prague 2.

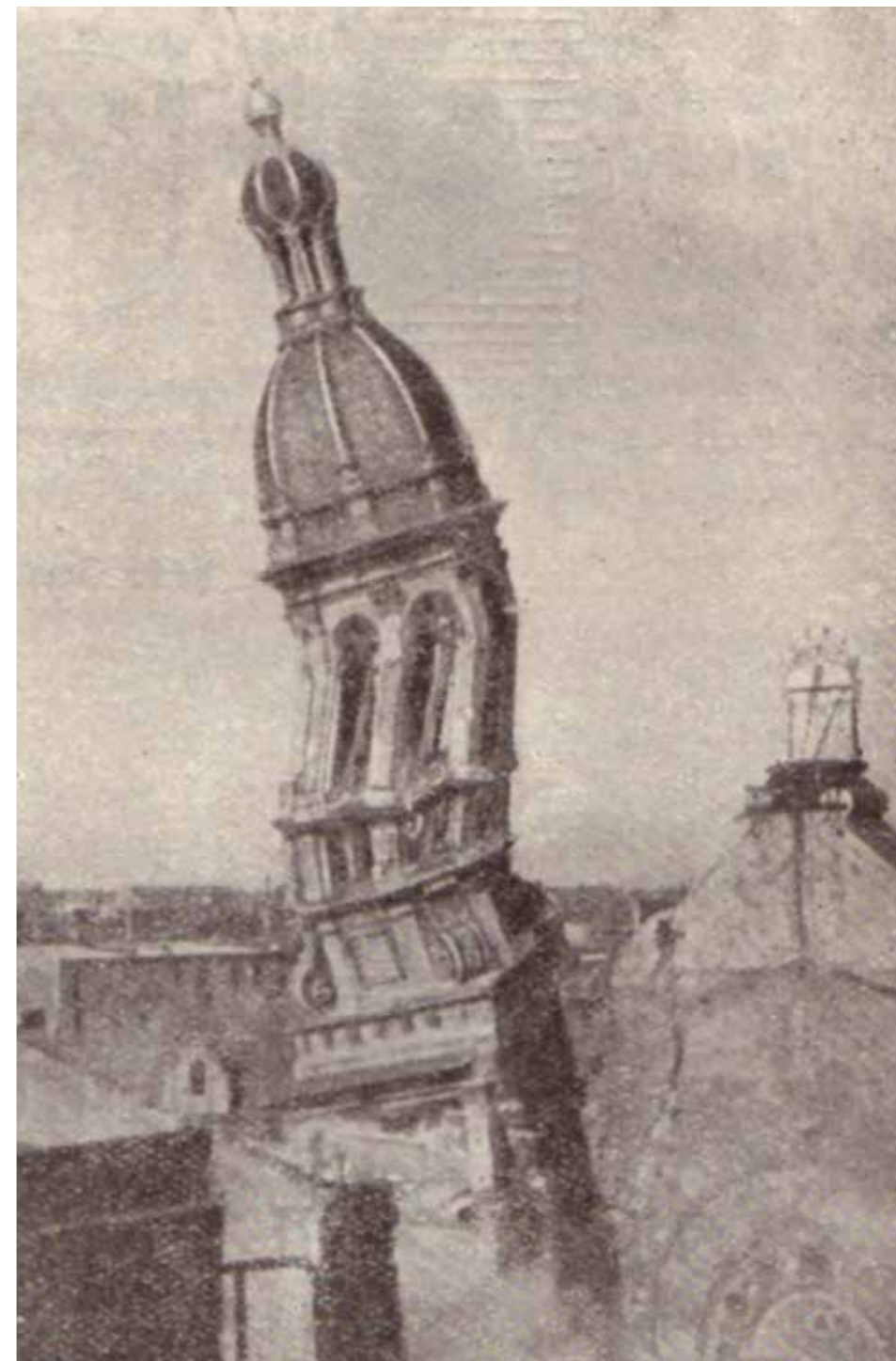

Na začátku března 1949 bylo státními orgány vydáno rozhodnutí o demolici synagogy. Místní Sokol toto rozhodnutí napadl s tím, že hodlá budovu přestavět na obří tělocvičnu, ve které zřídí také mateřskou školku, poradnu pro matky a kojence a vyšetřovnu pro cvičence. Veškeré židovské symboly měly být odstraněny, věže ubourány, Davidovu hvězdu v rozetě měl nahradit znak Sokola. Komise ONV své rozhodnutí o zbourání synagogy revokovala.

Demolice měla být s definitivní platností uskutečněna 27. března 1951, pro technickou náročnost příprav odstřelu věží byla odkládána až do léta. Ještě 11. října 1951, tři měsíce po odstřelu synagogy, vyčítal referent Gerlický představitelům Sokola jejich aktivitu s tím, že technický referát nedal nijakým způsobem podnět k tomu, aby byl objednáván projekt na úpravu bývalé synagogy, a upozorňoval, že veřejnost se staví proti adaptaci synagogy. Když pražská židovská obec žádala, aby směla cihly z odstřelené synagogy použít k opravě zdi starého hřbitova v Libni, dostalo se jí od stejného soudruha odpovědi, že cihly z troskek vinohradské synagogy jsou již zadány pro naléhavé a důležité úkoly veřejné. Jediným dochovaným pozůstatkem budovy vinohradské synagogy je dnes jedna dlaždice z původní chrámové podlahy.

Sen antisemitů z počátku dvacátého století se splnil. Věže vinohradské synagogy z panoramatu Královských Vinohrad zmizely. Po vyvraždění většiny členů zanikla i vinohradská židovská obec, kdysi nejpočetnější v Československu. Snahy o částečnou obnovu židovského

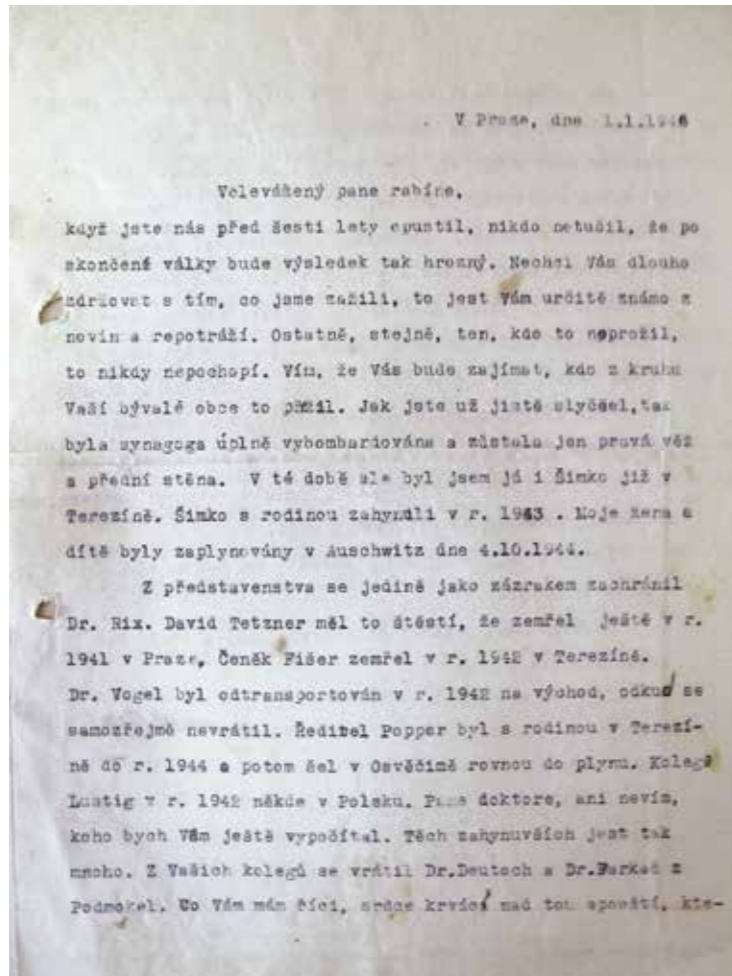
The postwar economic situation was averse to the renewal of the synagogue; from autumn 1946 on, a demolition was intended. In the old synagogue and the former child shelter, five flats were established, probably for use by those who had returned from the concentration camps. In January 1948, a cooperation with the Czechoslovak tobacco monopoly was proposed; the organization expressed interest in becoming an investor funding the demolition of the synagogue and the construction of a new housing complex, of which the Prague Jewish community would own one quarter consisting of twelve flats and a new synagogue. The February coup d'état ended these negotiations uncompromisingly.

Odstřel věží vinohradské synagogy. Unikátní fotografie demolice pochází z příručky pro střelmistry vydané Státním nakladatelstvím technické literatury roku 1954.

Blasting the towers of the Vinohrady synagogue. This unique photograph of demolition comes from a manual for explosives experts published by the State Publishing House of Technical Literature in 1954.

života po druhé světové válce zmařila i na Vinohradech vlna protizidovského štvání spojená s „protizionistickým“ tažením komunistického režimu proti všem občanům, kteří měli židovské předky. Dokonce i chovanci sirotčince v Belgické ulici byli označeni za sionistickou spikleneckou buňku. Snad tato publikace Vinohradům a Praze 2 pomůže při navrácení paměti míst a obnovování vědomí souvislostí.

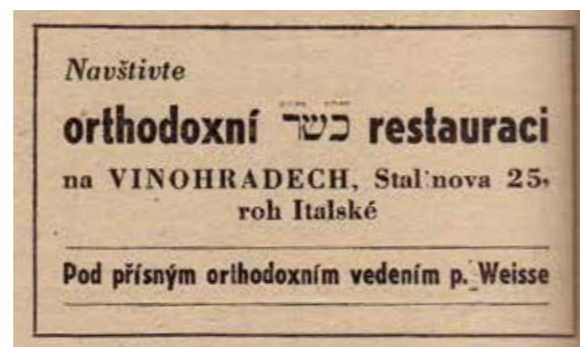

První strana dopisu pomocného kantora vinohradské synagogy Ludvíka Steinberga rabínu Sicherovi do Palestiny, leden 1946.

The first page of a letter of Ludvík Steinberg, ancillary Cantor in the Vinohrady synagogue, sent to Rabbi Sicher to Palestine, January 1946.

Krátce fungující košer restaurace na Stalinově, nyní opět Vinohradské ulici nepřežila vlnu protizidovských excesů kulminujících po procesu s takzvaným Protizionistickým spikleneckým centrem okolo Rudolfa Slánského.

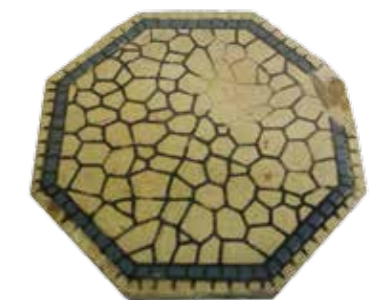
A kosher restaurant in Stalinova, today's Vinohradská Street hasn't survived the anti-Jewish excesses reaching a peak after the trial against Rudolf Slánský and his so-called Subversive conspiratorial centre.

At the beginning of March 1949, the state authorities decided to demolish the synagogue. The local Sokol organization (a gymnastics club) attacked this decision intending to redevelop the building to a large gym, kindergarten, advisory bureau of postnatal care, and surgery for the gymnasts. All Jewish symbols were to be removed, the towers demolished, and the Star of David in the rosette was to be replaced by the symbol of the Sokol organization. The commission of the district committee (ONV) revoked its decision to demolish the synagogue.

The demolition should have taken place on March 27, 1951 but due to the technological complexity of blasting the towers it was postponed till summer. On October 11, 1951, three months after the demolition of the synagogue, the city officer Gerlický reprimanded the Sokol organization for their efforts to save the synagogue, stating that the technical department never ever hinted that any such efforts to adapt the former synagogue should be made, noting that the public is against the reconstruction of the synagogue. When the Prague Jewish community asked for permission to use the bricks from the demolished synagogue for repairing the wall of the old Jewish cemetery in Libeň, the same city representative answered that the bricks from the Vinohrady synagogue ruins were already used for important and pressing tasks of public interest. The only existing remainder of the Vinohrady synagogue building known today is one tile from the original temple floor.

The dream of anti-Semites from the early 20th century came true. The towers of the Vinohrady synagogue disappeared from the Vinohrady skyline. After most of its members had been murdered, the Jewish community in Vinohrady, once the largest in Czechoslovakia, perished too. Aspirations for a partial revival of Jewish communal life in Vinohrady after the Second World War were, like elsewhere, dashed by the anti-Semitic and "anti-Zionist" rhetoric of the Communist regime directed against all citizens with Jewish ancestry. Even the inmates of the orphanage in Belgická Street were labelled as Zionist conspirators. Maybe this publication will help Vinohrady and Prague 2 in restoring the memory of places and returning the missing contexts.

Jediný dnes známý pozůstatek budovy Vinohradské synagogy – dlaždice nalezená při rekonstrukci školní kuchyně ZŠ Sázavská

The only known remnant of the Vinohrady synagogue building.

Seznam materiálu vzniklého demolicí synagogy.

Archiv Židovského muzea v Praze.

List of material from the demolished synagogue.

Archives of the Jewish Museum in Prague.

Vzpomínám na Vinohrady

Robert Grün, USA

Narodil jsem se v Praze v porodnici na Štvanici. Bydleli jsme na Kampě. Když mně byli tři roky v roce 1951, přestěhovali jsme se na Vinohrady. Adresu si dodnes pamatuji, Anny Letenské 12. Byl to dům na rohu Vinohradské třídy. Ta se tenkrát jmenovala Stalinova. V přízemí byl obchod s ovocem a zeleninou. Na druhém konci Anny Letenské ulice byl vchod do Riegerových sadů nebo jak jsme říkali do Riegráku.

Moje první vzpomínka z Vinohrad je právě vázaná na ty Riegerovy sady. Pamatuji si, že jsem natrhal větve z keře s poupaty, muselo to být koncem února nebo začátkem března. Přinesl jsem je domů a moje maminka je dala do vázy a za pár dnů z těch poupat vyrašily žluté květy. Byl to zlatý déšť.

V domě u Riegerových sadů bydlel herec a spisovatel Rudolf Pellar s rodinou. Viděl jsem ho chodit s bílou bandaskou pro mléko. Pellarovi měli tři syny. Hrávali jsme si spolu na ulici a také v Riegráku.

Pamatuji si, když jsem měl páté narozeniny, stál jsem před velkým zrcadlem v ložnici a myslel jsem si, jak jsem najednou veliký. To jsem ovšem ještě nevěděl, že za pár měsíců se můj život radikálně změní.

Na podzim 1953 byl můj tatínek zatčen, a o několik měsíců později, na jaře 1954, agenti státní bezpečnosti přišli pro moji maminku. Na zatčení tatínka si nepamatuju, ale zatčení maminky mám stále v živé paměti. Bylo to brzo ráno, já jsem ještě byl v pyžamu. V tom pyžamu mne potom odvedly dvě ženy v modrých uniformách veřejné bezpečnosti. Vedly mně pěšky z Anny Letenské, přes Náměstí Míru někam do Vršovic. Strašně jsem se styděl být na ulici v pyžamu, proto si to asi tak dobře pamatuji. Byl jsem potom nějakou dobu v domě, který musel být někde mezi vilami ve Vršovicích. V tom domě byly děti různého věku. Na děti tam dohlížely ženy v modrých uniformách. V noci nás zamykaly za mřížema. Byl tam také můj přítel Petr (Avi) Veselý a jeho tříletý bratr Jiří. Před několika lety jsem ten dům zkoušel najít, ale bez úspěchu.

Moje maminka byla odsouzena na tři a půl roku. Z vězení byla propuštěna v roce 1957. Za dobré chování ji propustili po dvou a půl letech. Maminka zemřela v roce 1958. Můj otec byl odsouzen na 14 let, 2 roky za devizové přestupky a 12 let za „velezradu“. V květnu 1960 ho po šesti letech propustili na amnestii vyhlášenou prezidentem republiky. Na Vinohrady jsem se už nikdy nevrátil. Byt a všechnen majetek byl konfiskován ve prospěch státu.

Krátce po příjezdu do USA v roce 1980 jsme se seznámili s Borkem (Ctiradem) Volaříkem a jeho ženou Lídou. Při jedné návštěvě se Borek zmínil o tom, že Židé to neměli

I remember Vinohrady

Robert Grün, USA

I was born in Prague, at the maternity clinic of Štvanice. We lived at Kampa, but moved to Vinohrady in 1951, I was three years old then. I still remember the address 12, Anny Letenské Street, The house was on the corner of Vinohradská Street. It was called Stalinova then. There was a greengrocer on the ground floor and at the other end of the street was the entrance to Rieger Park.

My first memory of Vinohrady is connected with Rieger Park. I remember how once, at the end of February or the beginning of March, I picked some branches with buds from a bush and brought them home. My mother put them in a vase and in a few days, they had beautiful yellow blossoms. It was forsythia.

The author and writer Rudolf Pellar lived with his family in a house by Rieger Park; I often saw him walking with a white milk can to get milk. They had three sons and we used to play together on the street or in Rieger Park.

I remember my fifth birthday – I was standing in front of a large mirror in the bedroom and thought how tall I have suddenly become. I didn't know then that in a few months, my life would change radically.

In autumn 1953 my father was arrested and, several months later, in spring 1954, the agents of the Secret Police came for my mother as well. I don't remember the arrest of my father, but the arrest of my mother is still vivid in my mind. It was early in the morning, I had my pyjamas on. In this pyjama, two women in blue uniforms of the police force took me away. They led me from the Anny Letenské street thru Náměstí Míru somewhere to Vršovice. I was so ashamed to be in pyjamas in the street, that's why I remember it well. For some time I then lived in a house in Vršovice, it must have been among the villas there. Children of different ages were in that house. Women in blue uniforms took care of us. They locked us behind bars at night. Also my friend Petr (Avi) Veselý and his three-year-old brother were there. Several years ago I tried to find that house but I failed.

My mother was sentenced to three and a half years in prison. She was released in 1957. For good behaviour, she got out after two and a half years. Mother died in 1958. My father was sentenced to fourteen years, two years for holding foreign currency and twelve years for "high treason". In May 1960, after six years in prison, he was released due to a presidential amnesty. We have never returned to Vinohrady. The flat and all of our possessions were confiscated by the state.

Soon after arrival to USA in 1980, we made acquaintance with Borek (Ctirad) Volařík and his wife Lída. Once Borek mentioned that the Jews had hard times in the 1950s and added,

v padesátých letech lehké a dodal tak jako ten malý Robík. Já mu na to řekl, že mně také říkali Robík, on řekl, ale to bylo na Vinohradech a já na to odpověděl, že jsem tam také bydlel. Domluvili jsme se, on bydlel za rohem v Mánesově ulici a jako děti jsme si spolu hráli.

POZNÁMKA:

Československé orgány považovaly Roberta tatínka a maminku za součást celosvětového židovského spiknutí. „V procesu s protistátním spikleneckým centrem vedeným Slánským bylo prokázáno, že sionistické organizace v Československu svojí činností představují v ČSR agenturu amerických imperialistů. Podporovaly organizované ilegální útky židovské reakce do kapitalistických států, hlavně do Izraele a v souvislosti s tím doslova drancovaly čsl. hospodářství, kdy nelegálním vývozem majetku, různými machinacemi a podvody způsobily Československé republice a pracujícímu lidu miliardové ztráty. Sionisté však ani později neustali ve své činnosti. Se zvýšenou aktivitou a novými formami, v zájmu americkým imperialistům vládnoucí židovské buržoazie a jejího boje proti pokrokovému hnutí na Středním východě, konkrétně v Izraeli, pokračují sionisté v organizování dalších ilegálních útěku do Izraele,“ psalo se v úvodu jejich obvinění, které se dochovalo v Archivu bezpečnostních složek. „Jako členové nepřátelských sionistických organizací se spojili a až do svého zatčení vešli ve styk s představiteli izraelského vyslanectví v Praze a za jejich pomoci organizovali a prováděli na území Československé republiky nepřátelskou činnost tím, že připravovali ilegální útky osob do kapitalistického zahraničí v úmyslu, aby po útěku do ciziny se nadále všichni pokoušeli o zničení lidově demokratického státního zřízení, které je zaručeno ústavou.“ Součástí údajného zločinného jednání měla být i pomoc rodinám již pozatýkaných přátel: „Grün se aktivně zúčastnil podpůrných akcí osob židovského původu, jejichž rodinní příslušníci byli zajištěni nebo odsouzeni pro nepřátelskou činnost.“ Jakub Grün a jeho žena Růžena tak byli společně s dalšími sedmnácti občany obviněni z velezrady. Sionistou byl pro komunistickou stranu každý, kdo měl nějaké židovské předky či příbuzné. Jen několik let po konci druhé světové války se tak vládci zemí sovětského impéria nerozpakovali využít tradiční konstrukci židovského nepřítele k manipulaci mas a vysvětlení všech problémů lidově-demokratického tábora.

especially the small Robík. I told him that I was called Robík too, he said but this was in Vinohrady to which I answered that is where I lived as well. We realized that we used to play together as children because he lived round the corner, in Mánesova Street.

NOTE:

Czechoslovak authorities considered Robert's father and mother a part of the worldwide Jewish conspiracy. "It was manifested, in the trial against Rudolf Slánský and his subversive conspiratorial centre, that Zionist organizations in Czechoslovakia are the right hand of the American imperialism. They supported organized illegal escapes of reactionary Jews to capitalistic countries, especially to Israel, plundered the Czechoslovak economy through illegal exports of property, and due to intrigues and frauds, they caused enormous losses to the Czechoslovak Republic and its people. But the Zionists did not end their activities even later on. Feverishly and in new forms, in the interest of Jewish bourgeoisie ruling the American imperialists, supporting the fight against progressive movements in the Middle East, specifically in Israel, the Zionists continued organizing further illegal escapes to Israel," said the preface to their accusation, preserved in the Security Services Archive. "As members of enemy Zionist organizations they banded together and until their arrest maintained communications with representatives of the Israeli embassy in Prague, with whose help they organized and carried out enemy acts on the territory of Czechoslovak republic by preparing illegal escapes into capitalist foreign countries, with the aim of continuing their efforts to destroy the peoples democracy, assured by our constitution, from abroad." Part of the supposed criminal acts should have been helping the families of their arrested friends: "Grün actively supported people of Jewish origin whose family members were arrested or sentenced for enemy activity". Jakub Grün and his wife Růžena were, together with seventeen other citizens, accused of high treason. For the Communist party, every person with Jewish ancestors or relatives was a Zionist. Only a few years after the end of the Second World War, the rulers of Communist countries used the traditional image of Jewish enemy to manipulate the masses and explain all problems of the so-called people's democracies.

Jakub a Růžena Grünovi se synem Robertem na Vinohradské (Stalinově) ulici, 1951.
Archiv Roberta Grůna.

Jakub and Růžena Grün with their son Robert in Vinohradská (Stalinova) Street, 1951.
Archives of Robert Grün.

Přítomnost a budoucnost

Petr Karas, Praha

Moji předkové kdysi žili na Vinohradech. Moji prarodiče byli oddáni ve Vinohradské synagoze v Sázavské ulici. A já jsem dnes ředitelem Lauderových škol, jedinečného vzdělávacího projektu Židovské obce v Praze, který byl uveden v život díky podpoře Nadace R. S. Laudera. Lauderovy školy sestávají ze tří škol – základní školy, osmiletého gymnázia a mateřské školy. Jsou umístěny v budově bývalého židovského chlapeckého sirotčince, který vznikl již v roce 1895 (tehdy se ulici nazývala J. A. Komenského). Základní škola vznikla v roce 1997, od roku 1999 existuje gymnázium. V roce 2002 škola dosáhla plného počtu tříd. Dalším mezníkem se stal rok 2009, kdy byli přijati první studenti do primy (a kvinty) a škola se rozšířila o MŠ. Dnes zde studuje na 250 dětí a škola se dále rozvíjí a roste.

Svatba Edity a Pavla Katzových, dědečka a babičky Petra Karase, ve Vinohradské synagoze, 1924.

Fotografii z rodinného archivu věnoval Tommy Karas.

Wedding of Edita and Pavel Katz, Petr Karas's grandparents, in the Vinohrady synagogue in 1924.

Photograph from the family archives was donated by Tommy Karas.

Navzdory téměř padesátiletému přerušení kontinuity židovského vzdělávání v Československu se Lauderovy školy v Praze nacházejí ve specifickém historickém kontextu, kde mohou čerpat jak z bohatého předválečného kulturního dědictví, tak ze současné spolupráce s židovskými školami v Evropě i v Izraeli. Škola se hlásí k odkazu takových institucí, jako bylo např. Reálné židovské gymnázium v Brně, jehož ředitelem byl Dr. Oskar Epstein, Židovské gymnázium v Mukačevu, vedené absolventem pražské filosofické fakulty Dr. Chaimem Kugelem, a nelze opominout ani židovskou školu v Jáchymově ulici v Praze, která vznikla

The present and the future

Petr Karas, Praha

My ancestors used to live in Vinohrady. My grandparents were married in the Vinohrady synagogue in Sázavská Street. And I am the headmaster of Lauder schools, a unique educational project of the Jewish community in Prague that came into being thanks to the support of R. S. Lauder Foundation. Lauder schools consist of three schools – a primary school, an eight-year secondary grammar school, and a kindergarten. They are located in the building of the former Jewish boys' orphanage established already in 1895 (the street was called J. A. Komenského Street then). The primary school came into existence in 1997 and the secondary grammar school exists since 1999. In 2002, the school attained full number of classes. Another turning point came in 2009, when first students enrolled in the first (prima) and fifth (kvinta) grades and the school opened a kindergarten. Today we have 250 students and the school continues to grow and develop.

In spite of nearly fifty years of interruption of Jewish education in Czechoslovakia, Lauder schools in Prague exist in a specific historical context where we can draw from the rich prewar cultural heritage as well as from the present-day cooperation with Jewish schools in Europe and Israel. The school avows the legacy of such institutions as were the Jewish secondary grammar school in Brno with headmaster Dr. Oskar Epstein, the Jewish secondary grammar school in Mukachevo led by Dr. Chaim Kugel, graduate of the Prague Faculty of Philosophy, and we must not forget the Jewish school in Jáchymova Street in Prague, established in 1920, that became the longest serving compensatory school for children expelled as Jews from schools of Prague. Our school is not destined for children of Jewish origin only, but we demand respect of Jewish religious, cultural, and ethical traditions and values. We teach using a specific school educational programme Le Chajim that is based on the appropriate Framework Educational Programmes of the Ministry of Education. We offer Jewish education and Hebrew lessons, too.

It's an honour for me to be a part of the restored Jewish presence in Vinohrady.

v roce 1920 a po vyloučení židovských dětí z pražských škol se stala nejdéle fungující náhradní školou pro tyto žáky. Škola není určena jen dětem židovského původu, od všech ale vyžadujeme respekt k židovským náboženským, kulturním a etickým tradicím a hodnotám. Ve škole se vyučuje podle specifického školního vzdělávacího programu Le Chajim vycházejícího a respektujícího rámcové vzdělávací programy MŠMT pro základní a gymnaziální vzdělávání, navíc nabízíme židovskou výchovu a výuku hebrejštiny.

Je pro mne ctí být součástí znovuobnovené židovské přítomnosti na Vinohradech.

*Bohdan a Pavel Katzovi
z Vinohrad na dovolené
z fronty první světové války,
1916.*

Fotografii z rodinného archivu
věnoval Tommy Karas.

*Bohdan and Pavel Katz from
Vinohrady on leave from the
front line of the First World
War, 1916.*

Photograph from the family
archives was donated by Tommy
Karas.

STOPY ŽIDOVSKÉ PŘÍTOMNOSTI V PRAZE 2
TRACES OF JEWISH PRESENCE IN PRAGUE 2

MARTIN ŠMOK A KOLEKTIV AUTORŮ | MARTIN ŠMOK AND A TEAM OF AUTHORS

Vydala městská část Praha 2 v roce 2015 | Published by the city of Prague 2 in 2015

Grafická úprava, sazba | Graphic design, layout: Petr Liška, ViaGaudium s.r.o.

Překlad | Translation: Eva Iveljová

Tisk | Printed by: ViaGaudium s.r.o.

První vydání v nákladu 500 kusů | The first edition of 500 pieces